

GÖTEBORGS UNIVERSITET

INGA-LILL GRAHN

Tala om att tänka

Om processer och projekt vid användning av orden *tänka* och *tanke* i tre samtal

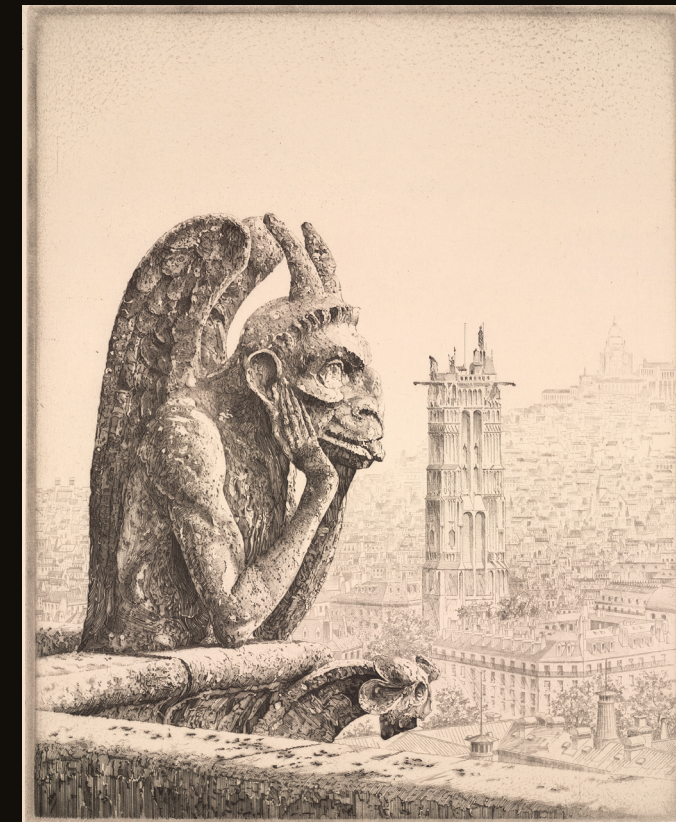
GÖTEBORGSSTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP 18

Redaktörer för serien: Elisabet Engdahl, Roger Källström, Benjamin Lyngfelt, Lena Rogström, Barbro Wallgren Hemlin

Många ord och begrepp är så invanda att vi sällan funderar över vad de betyder. Orden *tänka* och *tanke* hör till dem; de används frekvent i alla möjliga sammanhang. Traditionellt fäster människan också stor vikt vid att vara tänkande och rationell, vilket gör orden särskilt intressanta. Men vad menar vi egentligen när vi talar om att tänka? Och hur vet vi att vi talar om att tänka, och inte om att känna? Filosofen Ludvig Wittgenstein menade att för att förstå vad ord egentligen betyder måste man studera hur de används. Detta är utgångspunkten för den studie av ordanvändning som presenteras i den här avhandlingen.

Inga-Lill Grahn gör en kvalitativ undersökning av hur orden *tänka* och *tanke* används i tre samtal. För att beskriva och förklara användningarna kombineras de två språkvetenskapliga perspektiven systemisk-funktionell grammatik och verksamhetsanalys. Det tänkande vi ofta föreställer oss som abstrakt och mentalt framträder här istället som konkret, materiellt och verbalt. Tankarna slår till, talar och drar med sig tänkaren till önskade platser, och tänkaren ger igen med samma mynt i ett allt annat än abstrakt samspel av processer och projekt.

Tala om att tänka

INGA-LILL GRAHN

ISBN 978-91-87850-46-2 ISSN 1652-3105

INGA-LILL GRAHN

GÖTEBORGSSTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP

REDAKTÖRER: Elisabet Engdahl, Roger Källström,
Benjamin Lyngfelt, Lena Rogström, Barbro Wallgren Hemlin

1. Magnus Fernberg: *Käseristil*. 2004.
2. Tore Otterup: "Jag känner mej begåvad bara". *Om flerspråkighet och identitetskonstruktion bland ungdomar i ett multietniskt förortsområde*. 2005.
3. Per Fröjd: *Att läsa och förstå svenska. Läsförmågan hos elever i årskurs 9 i Borås 2000–2002*. 2005.
4. Jenny Nilsson: *Adverb i interaktion*. 2005.
5. Susanna Karlsson: *Positioneringsfraser i interaktion. Syntax, prosodi och funktion*. 2006.
6. Thorwald Lorentzon: *Mellan frihet och jämlikhet. Jämförande studier av lexikala förändringar i moderaternas och vänsterpartiets valmanifest 1948–2002*. 2006.
7. Maia Andréasson: *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. 2007.
8. Sofia Tingsell: *Reflexivt och personligt pronomen. Anaforisk syftning hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer*. 2007.
9. Claes Ohlsson: *Folkets fonder? En textvetenskaplig studie av det svenska pensionssparandets domesticering*. 2007.
10. Peter Andersson: *Modalitet och förändring. En studie av må och kunna i fornsvenska*. 2007.
11. Gudrun Rawoens: *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantisk undersökning*. 2008.
12. Sven Lövfors: *Historiska angivelser i allmänna ordböcker med särskild hänsyn till Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2010.
13. Julia Prentice: *På rak sak. Om ordförbindelser och konventionaliserade uttryck bland unga språkbrukare i flerspråkiga miljöer*. 2010.
14. Roger Källström & Inger Lindberg: *Young urban Swedish. Variation and change in multilingual settings*. 2011.
15. Karin Helgesson: *Platsannonser i tiden. Den orubricerade platsannonsern 1955–2005*. 2011.
16. Mikael Nordenfors: *Skriftspråksutveckling under högstadiet*. 2011.
17. Ulrika Magnusson: *Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolår*. 2011.
18. Inga-Lill Grahm: *Tala om att tänka. Om processer och projekt vid användning av orden tänka och tanke i tre samtal*. 2012.

Tala om att tänka

Om processer och projekt vid användning av
orden *tänka* och *tanke* i tre samtal

(English Summary)

av Inga-Lill Grahn

Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen i nordiska språk,
som enligt beslut av humanistiska fakultetsnämnden vid
Göteborgs universitet kommer att försvaras offentligt
lördagen den 5 maj 2012 kl. 10.15 i Lilla Hörsalen, Humanisten

TITLE: Talking about thinking. On processes and projects in uses of the words *tänka* and *tanke* in three conversations

SWEDISH TITLE: Tala om att tänka. Om processer och projekt vid användning av orden *tänka* och *tanke* i tre samtal

LANGUAGE: Swedish (English summary)

AUTHOR: Inga-Lill Grahn

Abstract

This thesis is a qualitative investigation of how the Swedish verb *tänka* and the noun *tanke* are used in three radio phone-in counseling conversations (the words are comparable with, but not equivalent to, the English verb *think* and the noun *thought*). The aim of the study is to explore in detail what the participants talk about when they use these two words. The investigation focuses on two roles, referred to as *the thinker* and *the thought*, representing someone who is thinking and something that is thought.

A systemic-functional analysis of the processes containing the words *tänka* and *tanke* shows that the thinker and the thought are engaged in an emergent interplay which can be described as a pattern of material, verbal and relational processes, rather than the expected mental processes. Furthermore, an activity analysis of these processes in terms of communicative projects shows that talking about the thinker and the thought contributes in a critical way to a successful outcome of the ongoing counseling activity.

Following Harvey Sacks' seminal article On doing "*being ordinary*" (1984), the study proposes that the uses of the words *tänka* and *tanke* support, grammatically and interactionally, an interpretation in which the speakers cooperatively are *doing "being thinking"*. The combined description of process types and communicative projects in languaging turns out to be a fruitful method for exploring the dialogical and dynamic aspects of human sense-making.

KEYWORDS: systemic-functional linguistics, process type analysis, activity analysis, communicative projects, dialogism, thinking, languaging, sense-making, Swedish

© Inga-Lill Grahn

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg

OMSLAGSBILD: *Le Penseur, Notre Dame* by John Taylor Arms. Gift of Mr. Charles M. Thorp, Jr. Photography courtesy of Herbert F. Johnson Museum of Art, Cornell University.

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-46-2

LÄNK TILL E-PUBLICERING: <http://hdl.handle.net/2077/28878>

SÄTTNING: Thomas Ekholm

TRYCKNING: Ineko, Göteborg 2012

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 18

Tala om att tänka

Om processer och projekt vid användning av
orden *tänka* och *tanke* i tre samtal

(English Summary)

av Inga-Lill Grahm

GÖTEBORGS UNIVERSITET

TITLE: Talking about thinking. On processes and projects in uses of the words *tänka* and *tanke* in three conversations

SWEDISH TITLE: Tala om att tänka. Om processer och projekt vid användning av orden *tänka* och *tanke* i tre samtal

LANGUAGE: Swedish (English summary)

AUTHOR: Inga-Lill Grahn

Abstract

This thesis is a qualitative investigation of how the Swedish verb *tänka* and the noun *tanke* are used in three radio phone-in counseling conversations (the words are comparable with, but not equivalent to, the English verb *think* and the noun *thought*). The aim of the study is to explore in detail what the participants talk about when they use these two words. The investigation focuses on two roles, referred to as *the thinker* and *the thought*, representing someone who is thinking and something that is thought.

A systemic-functional analysis of the processes containing the words *tänka* and *tanke* shows that the thinker and the thought are engaged in an emergent interplay which can be described as a pattern of material, verbal and relational processes, rather than the expected mental processes. Furthermore, an activity analysis of these processes in terms of communicative projects shows that talking about the thinker and the thought contributes in a critical way to a successful outcome of the ongoing counseling activity.

Following Harvey Sacks' seminal article On doing "*being ordinary*" (1984), the study proposes that the uses of the words *tänka* and *tanke* support, grammatically and interactionally, an interpretation in which the speakers cooperatively are *doing "being thinking"*. The combined description of process types and communicative projects in languaging turns out to be a fruitful method for exploring the dialogical and dynamic aspects of human sense-making.

KEYWORDS: systemic-functional linguistics, process type analysis, activity analysis, communicative projects, dialogism, thinking, languaging, sense-making, Swedish

© Inga-Lill Grahn

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg

OMSLAGSBILD: *Le Penseur, Notre Dame* by John Taylor Arms. Gift of Mr. Charles M. Thorp, Jr. Photography courtesy of Herbert F. Johnson Museum of Art, Cornell University.

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-46-2

LÄNK TILL E-PUBLICERING: <http://hdl.handle.net/2077/28878>

SÄTTNING: Thomas Ekholm

TRYCKNING: Ineko, Göteborg 2012

Förord

Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet antog mig som forskarstudent, vilket är ett förtroende jag är tacksam för. Jag har lärt mig så mycket av så många, och vill särskilt tacka ett antal människor som på avgörande vis bidragit till mitt arbete.

Mina första handledare, Hans Landqvist och Maja Lindfors-Viklund, tog emot mig med intresse och engagemang när jag började mitt tänkande. Tack! När arbetet sedan tog en ny riktning fick Per Holmberg ta vid som huvudhandledare och Elisabet Engdahl som biträdande handledare. Jag har njutit av att få ta del av er samlade skärpa, klokskap och erfarenhet. Tack Per, för att du tänkt med mig, ställt oändligt många frågor och hejat på mig i tid och otid. Tack Elisabet, för att du låtit mig arbeta på mitt eget vis och pekat ut riktningar när det behövts.Handledning är, tänker jag mig, den svåra konsten att ömsom hålla, ömsom släppa adeptens hand. Denna konst behärskar ni båda.

Forskarkurserna i systemisk-funktionell grammatik och i samtalsanalys har varit avgörande i mitt arbete. Tack Per Holmberg och Anna-Malin Karlsson för inspirerande introduktion i SFG, och tack Mathias Broth, Mats Ekström, Anna Lindström och Per Linell för de två mycket givande kurserna i samtalsanalys. Tack alla som deltagit i institutionens högre seminarium i nordiska språk där jag fått hjälp att slipa mina resonemang. Tack också ni som deltagit i ett givande och lustfyllt arbete under den pågående serien med samtalslaborationer. Jag är också mycket tacksam för arbetsgemenskapen bland institutionens doktorander.

Ett varmt tack vill jag rikta till Karolina Wirdenäs från Stockholms universitet för arbetet med att läsa mitt slutseminariemanus. Din läsning och dina synpunkter var verkligen till stor hjälp. Tack också till Ida Larsson för dina värdefulla kommentarer på en manusversion. Och stort tack till Jenny Nilsson för att du läste hela slutmanuset och delgav mig dina sluga förslag till

förbättringar. Tack till Thomas Ekholm som gjort en bok av manuset, tack till redaktörerna Lena Rogström och Barbro Wallgren-Hemlin för de sista viktiga läsningarna och till Elisabet Engdahl för engelsk språkgranskning.

Varmt tack till Stiftelsen Samtidskultur för det stipendium jag erhöll under 2011. Tack också till Adlerbertska Stipendiestiftelsen, till Paul och Marie Berghaus donationsfond och till Henrik Ahrenbergs studiefond, för ekonomiska bidrag som gjort att jag kunnat delta i konferenser, kurser och seminarier.

När jag ser tillbaka på avhandlingsarbetet framstår det som en tid av pågående samtal i såväl formella som informella sammanhang. Alla dessa samtal har på olika vis bidragit till min avhandling. Tack alla som samtalat med mig, och i synnerhet tack till Maia Andréasson, Kristian Blensenius, Britt-Marie Carlsson, Erik Falk, Karin Helgesson, Anki Hult, Ida Larsson, Benjamin Lyngfelt, Ulrika Magnusson, Erik Magnusson Petzell, Rickard Melkersson, Jenny Nilsson, Andreas Nord, Lena Rogström, Rudolf Rydstedt, Emma Sköldberg och Sofia Tingsell.

Med värme tänker jag också på alla, verkligen alla, som på olika underbara vis finns i min närhet. Ingen av er tycks ha tvivlat på att jag skulle ro iland det här projektet. Tack. Så till sist, Tove och Ellen, den här avhandlingen tillägnar jag er. Ni vet kanske inte om det, men ni har hjälpt mig att skriva den.

Göteborg den 9 mars 2012

Inga-Lill Grahn

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1. Tänkande som möjligt eller omöjligt studieobjekt	1
1.2. Tänkaren och tanken i samspel – ett möjligt studieobjekt	5
1.3. Syfte	6
1.4. Disposition.....	6
2. Teoretiska utgångspunkter	7
2.1. Meningsskapande	8
2.2. Dynamik.....	12
2.3. Dialog	15
2.4. Situering.....	17
3. Material.....	20
3.1. Transkription.....	21
3.1.1. Transkriptionsnyckel.....	22
3.2. Tre radiosamtal	23
3.2.1. Samtal med Daniel	24
3.2.2. Samtal med Peter	25
3.2.3. Samtal med Jennifer.....	26
4. Metod och tidigare forskning.....	27
4.1. Systemisk-funktionell grammatik	27
4.1.1. Processtyper och deltagare.....	28
4.1.2. Projektioner.....	33

4.1.3. Orden <i>tänka</i> och <i>tanke</i> i processer	35
4.2. Verksamhetsanalys	39
4.2.1. Samtalets byggstenar	39
4.2.2. Faser och kommunikativa projekt	40
4.2.3. Orden <i>tänka</i> och <i>tanke</i> i projekt	43
4.3. Sammanfattning.....	44
5. Verbet <i>tänka</i> i processer.....	45
5.1. Mental process med deltagare.....	46
5.2. Mental process med projektion	53
5.3. Sammanfattning.....	58
6. Substantivet <i>tanke</i> i processer	60
6.1. Materiella processer	61
6.2. Relationella processer.....	69
6.3. Verbala processer	74
6.4. Mentala processer	79
6.5. Sammanfattning.....	81
7. Orden <i>tänka</i> och <i>tanke</i> i samtalen	84
7.1. Verksamhetsram	84
7.2. Faser i samtalen.....	87
7.3. Kommunikativa projekt.....	90
7.3.1. Tänkaren och tanken skiljs åt	90
7.3.2. Tänkaren i underläge	91
7.3.3. Tänkaren i överläge.....	92
7.4. Samtal för samtal	92
7.4.1. Daniel	93
7.4.2. Peter	105
7.4.3. Jennifer.....	116
7.5. Sammanfattning.....	129
8. Summering.....	130
8.1. Att göra sig till tänkare	132
8.2. Tänkande och rationalitet.....	135
8.3. Språkandets svårigheter och möjligheter.....	136
8.4. Slutord	142

Summary 144

Litteraturförteckning 148

1. Inledning

Lika lite som vi kan föreställa oss att en tanke kan existera självständigt utan den som tänker, lika lite existerar ordet *tanke* självständigt rent grammatiskt. Alltså, när substantivet *tanke* används står den som är upphov till tanken i princip alltid att finna någonstans i den omedelbara språkliga kontexten. Så intimt förbundna med varandra är den som tänker och det tänkta att en konstruktion som den här nästan saknar mening: *Lisa* tänker en tanke. Den saknar mening på så sätt att den innehåller redundant information, eftersom *en tanke* framstår som det enda möjliga resultatet av att *Lisa* tänker, och omvänt så att *en tanke* inte kan finnas utan att någon, i det här fallet *Lisa*, *tänker*. Visserligen framställs *tänkaren Lisa* och *tanken* som två entiteter men inte mycket sker dem emellan. Det enda som sker är att *Lisa* tänker, vad nu det betyder.

Denna iakttagelse är möjligen trivial, men när man tittar närmare på hur orden *tänka* och *tanke* används i ett specifikt sammanhang blir bilden mer komplex. Jag har undersökt hur dessa två ord används i tre samtal hämtade från programmet *Radiopsykologen* i Sveriges Radio. Det har då visat sig att samspelet mellan den som tänker och det tänkta är varierat och dynamiskt, att tänkaren och tanken rör sig rumsligt i förhållande till varandra, att de talar med varandra och ingår i olika tillståndsrelationer. Därför har tänkaren och tanken fått bli huvudpersoner i den här avhandlingen och samspelet dem emellan står i fokus.

1.1. Tänkande som möjligt eller omöjligt studieobjekt

Undersökningen har sitt ursprung i två olika, men konvergerande, frågeställningar. Dels en om hur språk och tänkande hänger ihop eller kanske inte

hänger ihop, dels en om människans föreställning om sig själv som tänkande och, i förlängningen av det, rationell. Gemensamt för frågeställningarna är att de handlar om tänkande – en vardaglig företeelse men notoriskt svår att undersöka.

En historisk exposé över den rationella människan som idétradition ligger utanför avhandlingens ramar. Det viktiga för avhandlingens syfte är istället hur idén om rationaliteten också konstruerat föreställningar om tänkande i allmänhet och tänkande som studieobjekt i synnerhet (se bl.a. Säljö 2002, Mäkitalo & Säljö 2004). Rationalitet och tänkande har antagits hänga ihop med varandra, och samtidigt betraktats som två åtskiljda entiteter möjliga att beskriva. Att förtingliga människans aktiviteter och resurser till objekt möjliga att studera är vanligt i en rationalistisk vetenskaplig tradition (se t.ex. Halliday 1998b, Säljö 2002, Mäkitalo & Säljö 2004). Förtingligandet gör inte bara företeelser till entiteter utan framställer dem också som autonoma och särskilda från varandra.

När abstrakta företeelser förtingligas framstår de samtidigt som konkreta. Det abstrakta tänkandet, till exempel, blir som entitet nästan påtagligt – om än osynligt. Tänkandet uppfattas därmed som ett existerande objekt och osynligheten förklaras med att det ligger dolt ”bakom” det vi kan se. En rationalistisk vetenskap försöker sedan avtäcka dessa bakomliggande objekt som studieobjekt, och forskningsfrågorna kommer snarast att handla om metod. Det vill säga, om vilken eller vilka metoder som lämpar sig bäst för att komma åt och synliggöra studieobjektet. (För vidare kritisk diskussion se t.ex. Linell 2009a, Mäkitalo & Säljö 2004, Säljö 2002.)

Idén om den rationella människan vars psyke och fysik är skilda åt brukar tillskrivas den franske filosofen Descartes, och denna uppdelning kan ännu spåras i samtida föreställningar. Uppenbarligen har idén om människans tudelning haft ett förklaringsvärde, för den har format såväl bilden av vetenskapen som den västerländska människans existentiella världsbild. Inom vetenskapen fick det som vi idag kallar naturvetenskaper ta hand om att utforska människans fysiska kropp och det som blivit humanvetenskaper fick utforska psyket. Uppdelningen i fysik och psyke gav dock också upphov till nya problem, som sökte nya förklaringsgrunder: ”Interaktionen mellan dessa båda dimensioner av människan har allt sedan dess varit ett filosofiskt problem” (Mäkitalo & Säljö 2004:132).

I en rationalistisk tradition är tänkandet inte bara skilt från kroppen utan det är också en för varje individ rationell och autonom process. Det betyder att individen själv styr över sitt tänkande och dessutom att hon kan skilja processen att tänka från andra processer i sitt inre, som till exempel från den att känna. Människans tänkande antas ligga ”bakom” hennes olika uttryck, som till

exempel språket. Det innebär att uttrycken i någon mening representerar och korresponderar med ett tänkande, beskrivet som en ”dold verklighet”.

I konsekvensens namn kan man då undersöka dessa uttryck för att komma åt tänkandet. Den så kallade språkliga vändningen (eng. *the linguistic turn*) inom filosofin (se t.ex. Lakoff & Johnson 1999) och samhällsvetenskaperna (se t.ex. Alvesson & Kärreman 2004) har lyft fram språkets roll som avgörande för tolkning och beskrivning, men underliggande antaganden om språk som en representation av verkligheten har kvarstått. Via språket har man velat komma åt exempelvis tänkandet. Ett annat angreppssätt är att försöka undvika att förtingliga tänkandet och istället se det som dynamiskt och dialogiskt meningsskapande (se Halliday 1998b, Linell 2009a, Mäkitalo & Säljö 2004, Säljö 2002). De teorier och metoder man väljer formar och definierar studieobjektet, och därmed vilka slutsatser som blir möjliga att dra. Teori- och metodval blir därför en fråga om olika perspektiv snarare än en fråga om rätt eller fel.

Wittgenstein erbjuder i *Filosofiska undersökningar* (1992 [1953]) en öppning ut ur representationsteorierna. I sin språkspelsteori liknar han användningen av språket vid spel som har vissa regler. Ett ord kan då få olika betydelser beroende på vilket språkspel det används i; ordet är sin användning. Wittgenstein intresserade sig också särskilt för tänkande och användningen av det tyska ordet *denken*. Han ifrågasatte föreställningen att tänkandet är en process som är skild från och liksom föregår språket, och menade att vägen ut är att undersöka ordens användning. Jag citerar här från den svenska översättningen.

Tänkandet är ingen okroppslig process, som ger talet liv och mening, och som man kan lösgöra från talet ungefär som fan tog upp Schlemiehls skugga från marken. – Men hur: ’ingen okroppslig process’? Är jag alltså bekant med okroppsliga processer och är tänkandet inte en av dem? Nej; ordet ’okroppslig process’ tog jag till hjälp i min förlägenhet, då jag på ett primitivt sätt ville förklara betydelsen av ordet ’tänka’.

Man kunde emellertid säga ”Tänkandet är en okroppslig process”, om man därigenom vill skilja grammatiken för ordet ’tänka’ från t.ex. den för ordet ’äta’. Men skillnaden mellan betydelserna kommer därigenom att framstå som *alltför obetydlig*. (Detsamma gäller om man säger: taltecknen är verkliga, talen överkliga föremål.) Ett olämpligt uttryckssätt är ett säkert sätt att fastna i en förvirring. Det avstänger så att säga vägen ut. (Wittgenstein 1992 [1953]: punkt 339)

Här är det den cartesianska uppdelningen i människan som havande kropp och själ, och det att tänkandet i uppdelningen hamnar i det okroppsliga, själen, som Wittgenstein problematiserar. Han är tydlig med att ett språkligt val (”ett olämpligt uttryckssätt”) kan få människan att ”fastna i en förvirring”.

Enligt Wittgenstein förhandlas ordens användning också i dialog med omvärlden. Individens förhållande till tänkandet och till ordet *tänka* är ett samspel med omvärldens förhållande till tänkandet och till ordet *tänka*: ”Vad

är det då man kallar 'tänkande'? För vad har man lärt sig att använda ordet? [...]” (Wittgenstein 1992 [1953]: punkt 328).

Wittgensteins lösning är att studera hur orden används. ”Hur ett ord fungerar kan man inte gissa. Man måste *se* på dess användning och lära därav” (Wittgenstein 1992 [1953]: punkt 340). För att granska språket måste vi dock använda just samma språk, vilket gör uppgiften delikat. De ord och konstruktioner som ska granskas är också de ord och konstruktioner vi har att tillgå för att genomföra och delge granskningen. (För en vidare diskussion om Wittgensteins språkfilosofi, se t.ex. Segerdahl 1993.)

En wittgensteinsk ansats har filosofen Kronqvist i sin avhandling *What we talk about when we talk about love* (2008). Hon undersöker specifikt *kärlek*, det vill säga en företeelse som liksom tänkandet framstår som förtingligad i vår föreställningsvärld. Hon menar att de språkliga uttryck vi använder för att tala om kärlek utgör vår förståelse av kärlek (2008:13). Kronqvist motiverar sitt angreppssätt enligt följande.

One might be tempted to think that this way of looking at the language of love is a way of avoiding the question. One might feel that occupying oneself with linguistic matters does not give the necessary weight to the questions one is interested in solving. [...] This appears to be the position of the philosophers who regard the practice of analyzing or investigating our mental concepts as a form of folk psychology, in other words, as a proto-scientific theory of what happens in our minds. Attending to our conversations about love, the thought goes, does not show us anything of value since it only shows what one currently *believes* love to be. It does not show us love as it really is. [...] As I have already indicated, however, it is far from clear what question we think that we are asking when we ask what love is. The real difficulty in philosophy, as it were, is *not* finding the means of defining what appears too elusive to be defined, but gaining clarity about what exactly one's problem is, and what one oneself demands of the question one is raising. (Kronqvist 2008:12)

Kronqvist reagerar här mot en filosofisk tradition, men flera discipliner, inklusive språkvetenskapen, står inför samma problemställningar. Det vill säga att när man ställer frågor måste man också fråga sig vad man egentligen kan få för svar, och följaktligen också huruvida frågan kan ställas annorlunda. Vad kan vi få för svar när vi frågar oss vad till exempel kärlek eller tänkande är, och när vi frågar oss vad dessa ord betyder?

Om en filosof som undersöker språket (i det här fallet om kärlek) kan misstänkas för att vilja undvika själva frågan (om vad kärlek *är*), kan en språkvetare som intresserar sig för tänkande bli misstänkliggjord för det omvända. Språket är för språkvetaren ett vedertaget studieobjekt men att ställa sig frågor om tänkande skulle kunna betraktas som en flykt från språkvetenskapens essens. I detta avseende liknar filosofi och språkvetenskap varandra, nämligen så att frågan om själva disciplinens gränser och användningar måste ställas parallellt med den vetenskapliga undersökningen.

1.2. Tänkaren och tanken i samspel – ett möjligt studieobjekt

Kronqvists resonemang om hur man undersöker vad kärlek är kan tillämpas även på tänkande: alltså, att det är långt ifrån självklart vad det är för fråga vi anser att vi ställer när vi frågar oss vad tänkande är. En bit på väg har man kommit om man, som Kronqvist i fallet kärlek, kan utgå från att det vi talar om när vi talar om tänkande *är* tänkande. Eller annorlunda uttryckt, att vår gemensamma förståelse av tänkande är tänkande. Men frågan kvarstår *hur* man undersöker och beskriver det språk som används för en viss företeelse. Den frågan har varit central under arbetet med den här avhandlingen.

I min undersökning har jag valt en snäv språklig ingång för att se vad som eventuellt kan öppna sig. Jag har valt att undersöka enbart de två orden *tänka* och *tanke* och den kontext i vilken de används. Det enda man kan förvänta sig att få svar på är då egentligen hur dessa två ord används i denna kontext. Iakttagelser från en sådan studie kan belysa frågan om språk och tänkande och om den tänkande människan, och förhoppningsvis leda in på åter andra undersökningsområden. Att dra vittomfattande slutsatser eller göra generaliseringar är dock inte möjligt eller ens önskvärt.

Den användning man kan sätta fingret på genom en språkvetenskaplig undersökning kan också presenteras på olika sätt. Här löper man risken att bli lika komplex i sin beskrivning som språket självt. Därför har jag valt att särskilt lyfta fram en aspekt som framträtt, nämligen hur de två orden konstruerar den som tänker och det tänkta i olika typer av samspel. Detta samspel framstår för mig som ett möjligt studieobjekt, eftersom det konkret går att finna i de språkliga konstruktionerna både i enskilda yttranden i samtalen och i sekvenser av yttranden samtalen emellan.

För att kunna påvisa samspelet mellan tänkaren och tanken har jag hämtat metoder från två håll, nämligen från systemisk-funktionell grammatik och från verksamhetsanalys. Samma språkliga enheter undersöks, orden *tänka* och *tanke*, men de får olika belysning via de två perspektiven.

Mot bakgrund av ämnets komplexitet har det varit viktigt för det empiriska arbetet att formulera frågor som går att undersöka just empiriskt. Mina ursprungliga frågor, om språk och tänkande och om den tänkande människan, har fungerat som drivkrafter snarare än som forskningsfrågor i utforskningen av tänkarens och tankens samspel i de tre samtalen.

1.3. Syfte

I den här avhandlingen undersöks användningen av orden *tänka* och *tanke* i tre samtal. Syftet med undersökningen är:

- att med hjälp av systemisk-funktionell processtypsanlys kartlägga de processer där orden *tänka* och *tanke* ingår,
- att med hjälp av verksamhetsanalys kartlägga användningarna av orden *tänka* och *tanke* i termer av kommunikativa projekt,
- att utifrån ovanstående två analyser beskriva det samspel mellan tänkaren och tanken som framträder.

Utifrån dessa frågeställningar vill jag också bidra till en diskussion om relationen mellan språk och tänkande och till att problematisera människans föreställning om sig själv som tänkande och rationell.

1.4. Disposition

I detta första kapitel ges en introduktion till frågeställningen. Kapitel 2 redogör för undersökningens teoretiska utgångspunkter och för vilka konsekvenser dessa har för undersökningen. I kapitel 3 presenteras materialet. Kapitel 4 beskriver de metoder som använts och anknyter till tidigare forskning. Kapitel 5–7 redovisar analys av processer med verbet *tänka*, analys av processer med substantivet *tanke* respektive analys av ordens användningar i ett verksamhetsperspektiv. Vidare görs i kapitel 8 en syntes av det som fallit ut av analyserna och en diskussion förs om undersökningens relevans och vidare forskning.

2. Teoretiska utgångspunkter

Undersökningen förankras i fyra centrala antaganden om människans språk och språkande, nämligen att det är *meningsskapande*, *dynamiskt*, *dialogiskt* och *situerat*. Synen på språk som meningsskapande resurs är grundläggande. För att möjliggöra meningsskapande krävs dynamik såväl i abstrakta relationer mellan språk och medvetande, som i relationer människor emellan och ord och texter emellan. Dynamiken kommer till uttryck i ständigt nya dialogiska relationer. Varje situation blir därmed central i försöken att förstå den språkande människans förmåga att skapa mening.

I framställningen nedan har antagandena tilldelats varsitt avsnitt men i praktiken går de in i varandra och förutsätter varandra. Synen på språket som meningsskapande, dynamiskt, dialogiskt och situerat har genomsyrat såväl undersökningens utformning som analysarbete, tolkning och diskussion. Valet av systemisk-funktionell grammatik (SFG) och verksamhetsanalys som empiriska metoder motiveras också av dessa antaganden. Det vill säga att jag har försökt utforma undersökningen, med avseende på såväl material som metod, på ett sätt som gör det möjligt att ta hänsyn till språkets meningskapande, dynamiska, dialogiska och situerade karaktär.

Därför följer här en redogörelse av dessa fyra antaganden, tänkt att placera in undersökningen i ett teoretiskt sammanhang. Detta sammanhang kopplar jag i första hand till dialogism, till systemisk-funktionell grammatik och till verksamhetsanalys, så som den utvecklats ur samtalsanalys. Dialogismen ger undersökningen ett metateoretiskt ramverk, medan systemisk-funktionell grammatik och verksamhetsanalys utgör ett ramverk för empirin.

Dialogismen antar ett teoretiskt perspektiv på språkande som jag har velat pröva i den här undersökningen. Den rymmer eller förhåller sig till flera andra perspektiv och teoretiska riktningar (Linell 2009a). Dessa behandlas inte närmare här men det rör sig om bland andra: sociokulturell teori (se

t.ex. Vygotskij 1986 [1934], Bachtin 1997 [1979], Säljö 2000), (interaktionell sociolingvistik (se t.ex. Drew & Heritage 1992, Heritage 2008) och diskursanalys (se t.ex. Labov & Fanshel 1977, Sarangi & Coulthard 2000), socialkonstruktionism (se Berger & Luckmann 1966), Conversation Analysis (se t.ex. Sacks et al. 1974, Schegloff 2007, Sidnell 2010) och etnometodologi (se Garfinkel 1967).

2.1. Meningsskapande

Som nämndes i kapitlets inledning är ett centralt antagande i avhandlingen att språk och språkande är meningsskapande. Det innebär att språket inte enbart avspeglar en verklighet utan också bidrar till att skapa och forma denna verklighet. Människans meningsskapande är själva essensen i den dialogism som Linell beskriver som ”ett metateoretiskt ramverk för humanvetenskaperna” (2009a:28, min översättning). Människan relaterar nämligen ständigt till sin omvärld, vilket i sig är en meningsskapande process. Hennes utveckling sker inte relativt ett autonomt själv som hon ska bevara i relation till andra människor. Istället sker utvecklingen i relation till andra människor och till omvärlden. Dialogismen kan betraktas som en teori om detta meningsskapande, vilket Linell beskriver enligt nedan.

We [dialogism] are concerned with meaning and mind, not directly with 'matter' (the physical constraints affecting life and existence, the object of natural science [...]). Dialogism becomes a theory of the meaningful world, seen as consisting of cognitions (ideas, thoughts), communicative processes and meaningful actions, all of which are anchored in both a sociocultural and a physical world. (Linell 2009a:28)

Med det här perspektivet kan kommunikation mellan människor sägas vara ett självändamål. Den är inte bara meningsfull för dess eventuella syfte, som till exempel att lösa problem, överföra information eller bekräfta varandra, utan kommunikationen i sig utgör ett pågående meningsskapande.

Dialogismen utmanar därmed synen på tänkande och kommunikation som två separata processer. Det vill säga synen att tänkandet är individuellt och föregår kommunikationen, vilken i sin tur är sekundär och interpersonell.

The dialogical stance serves to keep together cognitive structures and processes and interactional processes; they are aspects of partly the same dialogical processes [...]. (Linell 2009a:41)

Tänkande och kommunikation betraktas alltså snarare som aspekter av processer än som olika processer eller stadier i processer. Tankebildningen är därmed beroende av kommunikationen (Bachtin 1997).

Om kommunikation är ett pågående meningsskapande snarare än ett temporärt meningsutbyte, får det också konsekvenser för synen på språket. Dialogismen utmanar en så kallad monologistisk tradition där kommunikation alltså är ett meningsutbyte, det vill säga en överföring av information som sker mellan individer med syftet att nå en gemensam förståelse av informationen. För att detta ska lyckas måste den information som överförs förstås på exakt samma sätt av parterna. En sådan gemensam förståelse förutsätter i sin tur att talaren har en tydlig avsikt med sitt yttrande, att språket har en statisk betydelse (språket som en kodmodell) och att talaren använder språket på ett väl anpassat och för förståelsen lämpligt sätt. Därtill måste lyssnaren åsidosätta sig själv för att rätt förstå talarens avsikt och dessutom behärska samma språk (Linell 2009a:39). Synen beskrivs som en kodmodell, enligt nedan.

This code model usually comes with the idea that language is transparent in a certain sense; it is purely the outer, conventional form of concepts and thoughts. Language is entirely external to the thoughts, a kind of trivial packaging or vehicles, and therefore actually irrelevant if you want to understand the thoughts. (Linell 2009a:39)

Istället antas i ett dialogiskt perspektiv att språkliga uttryck och betydelser inte förhåller sig statiskt till varandra, utan att mening skapas i varje språkande situation med hjälp av flexibla samband mellan uttryck och kontext. Språkets resurser görs relevanta i varje ny situation och måste därför innehålla en förnyelsepotential (Linell 2009a:40).

Ser man kommunikation som informationsöverföring med gemensam förståelse som syfte, förutsätts inte bara ett statiskt språk utan också att samtalande individer har entydiga och självklara avsikter. Ett slags statiskhet även hos individerna, alltså. Om detta skriver också Bachtin (1997) som formulerar det som att förståelsen bara är ett moment i kommunikations-situationen, därtill ett abstrakt sådant:

Den passiva förståelsen av det hörda talets betydelse är bara ett abstrakt moment i den aktivt svarande förståelsens reella helhet, vilken också aktualiseras i det följande högt uttalade svaret. (Bachtin 1997:211)

Med en dialogisk syn öppnas istället upp för att kommunicerande individer är ambivalenta och sökande och för att mycket av kommunikationen sker i form av efterkonstruktioner i takt med att ett samtal utspinner sig. En avsändare kan aldrig vara säker på hur mottagaren tolkar ett budskap, lika lite som mottagaren kan vara säker på att göra den tolkning som avsändaren avsett. Istället förhandlar

samtalarna hela tiden förståelsen (Linell 2009a:40). Meningsskapandet pågår alltså i sammanhang som successivt byggs upp av språkandet.

Kommunikationens syfte är därmed en tillräckligt god förståelse för att kunna fullfölja antingen kommunikationen i sig eller en handling (Garfinkel 1967). Kommunikationen är både ett självändamål och ett pragmatiskt verktyg.

Tänkande (eng. *cognition*) å ena sidan, och språk och kommunikation å den andra, antas ömsesidigt konstituera varandra i det pågående meningsskapandet. När en tanke verbaliseras konstrueras den i samma stund. Tänkandet föregår alltså inte verbaliseringen utan de båda sker samtidigt (Linell 2009a:40).

Meningsskapande är också inom samtals- och verksamhetsanalys ett grundläggande antagande för det empiriska studiet av sociala aktiviteter. Samtalet ses som en gemensam handling: "In talking together, people are typically engaged in getting something done" (Sidnell 2010:258). Systematisk beskrivning av samtal antas ge kunskap om hur människan organiserar sitt sociala liv. Fokus ligger på beskrivning av samtalets organisering på flera nivåer som turkonstruktion, turtagning och allt vad sekvensorganiseringen rymmer i form av uppbackningar, reparationer, pauser, skratt m.m. (Sacks et al. 1974). Denna systematik är en förutsättning för att ny mening ska kunna skapas.

Intresset för samtalet som en handling, en praktik, riktar fokus bort från samtalarna som individer och istället mot samtalet i sig och mot samtalarna som just samtalare; det vill säga som meningsskapare i samtal. Biografiska personer är inte studieobjekt i samtalsanalysen, det som studeras är istället samtalet i sig och de mönster som samtalarna gemensamt förhåller sig till och skapar. Det innebär att samtalsanalysen undviker frågor som inte kan besvaras i materialet. Man frågar sig hur varje tur skapar mening i samtalet, inte vilka motiv samtalaren har till att bidra med just den turen.

En utveckling av samtalsanalysen är verksamhetsanalys, som omfattar flera riktningar med det gemensamt att interaktion i sociala situationer studeras. Samtal antas konstituera olika verksamheter, vilka i sin tur konstituerar samtalet. Språket spelar en avgörande roll för hur verksamheten konstrueras och därmed förstås, och omvänt spelar typen av verksamhet en avgörande roll för hur det språkliga uttrycket ska förstås (se t.ex. Linell 2009b, Bellander 2010). Människans meningsskapande studeras således i verksamhetsanalysen på flera nivåer.

Språkandets roll i meningsskapandet är också central inom systemisk-funktionell grammatik. Inom SFG uttrycker man det som att människan konstruerar och tolkar sina erfarenheter i språket. Halliday (1998a:1) uttrycker det såhär: "The lexicogrammar of every natural language is (among other things) a theory of human experience, a resource whereby experience is

transformed into meaning.” I inledningen till boken *Construing Experience Through Meaning* skriver Halliday och Matthiessen:

The construction of experience is usually thought of as **knowledge**, having the form of conceptual taxonomies, schemata, scripts and the like. We shall offer an interpretation that is complementary to this, treating experience not as knowing but as **meaning**; and hence as something that is construed in language.
(Halliday & Matthiessen 1999:1, fetstil i original)

Människans erfarenheter skapas och omskapas till meningsfullheter via språket. Därför är studiet av språket det vi har för att beskriva denna erfarenhetspotential. Hårdrar man resonemanget kan man säga att erfarenheten inte finns annat än i språket.

Halliday och Matthiessen (1999) använder det engelska verbet *construe* för att beskriva hur människan skapar sin erfarenhet. Verbet är besläktat med engelska *construct* och båda får översättas med *konstruera* på svenska. Verbet *construe* tillför en dimension av tolkning i konstruerandet, vilken är viktig för den teoretiska förståelsen. Meningsskapandet är så att säga alltid en tolkning av tillvaron.

Språket är enligt SFG uppdelat i fyra skikt, nämligen *kontext*, *semantik*, *lexikogrammatik* och *fonologi/ortografi* (Halliday & Matthiessen 2004, Halliday & Matthiessen 1999). Dessa fyra ses alla som ömsesidigt meningsskapande och kan därför inte enkelt avskiljas från varandra. Det som pågår skikten emellan kallas för *realiseringar*. Meningsskapandet är pågående och flerriktat, och skikten är meningsskapande inte var för sig utan i samspel. Med hjälp av kontext, semantik, lexikogrammatik och fonologi/ortografi gör människan således sina erfarenheter meningsfulla.

Synen på människans språkande som ett meningsskapande i samspel med andra bör få konsekvenser för hur man bedriver språkvetenskapliga studier. Man söker då inte efter bakomliggande orsaker till orden, som till exempel objektlika entiteter eller företeelser som de antas representera (som t.ex. tänkande). Istället utgår man från att ord används för att skapa mening och studierna inriktas på att försöka beskriva hur meningsskapandet med orden sker, inte på vad orden eventuellt betecknar.

Min undersökning motiveras visserligen av ett intresse i att belysa tänkande som ett semantiskt fenomen, men det blir ett problem att man på förhand måste bestämma vilken lexikogrammatik som uttrycker tänkande, det vill säga vilken lexikogrammatik som ska undersökas. Kanske kan man utgå från att verbet *tänka* bör undersökas, och därtill eventuellt verb som *reflektera* och *fundera*. Men hur gör man med ett verb som till exempel *undra*? Tänker vi när vi undrar? Och kan man utsluta att verb som *önskar*, *känner* eller *älskar* innehåller dimensioner av det semantiska fenomenet tänkande? Studier av

verbet *älska*, till exempel, visar att älskandet inte entydigt kan beskrivas som en känsla eller en upplevelse, utan också innehåller dimensioner av agentivitet och valmöjligheter (och därmed kanske av tänkande?) (se Kronqvist 2008, Wojahn 2011).

För att kringgå problematiken har jag valt att inta ett ”underifrånperspektiv” som ingång i analysen. Det innebär att jag utgår från formen, lexikogrammatiken, i det här fallet verbet *tänka* och substantivet *tanke*, och studerar de processer i vilka de ingår. I vilken mån man utifrån en sådan studie kan dra slutsatser om det semantiska fenomenet tänkande diskuteras som en öppen fråga.

I min undersökning har jag haft ambitionen att förutsättningslöst ge mig in i ordens användning och frågat mig *hur det går till* när orden *tänka* och *tanke* blir meningsfulla. Det mönster av samspel mellan tänkaren och tanken som framträtt i materialet ser jag som meningsskapande, och processbegreppet inom systemisk-funktionell grammatik har kunnat användas för att beskriva mönstret. Med hjälp av verksamhetsanalys har samma mönster också kunnat kartläggas i form av kommunikativa projekt, vilket lagt ytterligare en meningsskapande dimension till ordens användning. Just SFG och samtals- och verksamhetsanalys har också, bland andra riktningar, visat sig empiriskt kunna belägga det dialogiska perspektivets förklaringsvärde (Linell 2009a:399), även om dessa inte tidigare kombinerats.

2.2. Dynamik

Om språket bidrar till ett pågående meningsskapande, utmanas föreställningen om en för alla eller för alltid giltig mening. Statiska representationer mellan språk och verklighet faller i bakgrunden till förmån för dynamiska beskrivningar av hur språk används. Om språket statiskt skulle representera tillvaron (språket som kodmodell) skulle också tillvaron bli statisk. Att språket är dynamiskt förstås här som att det är föränderligt och innehåller (förmodligen oändliga) möjligheter i form av ännu ej uttryckta meningsfullheter.

Den dynamiska synen utmanar en traditionell syn på betydelse som relativt stabil. Språkssystemet har betraktats dels som skilt från bruket, dels som ett system som representerar någonting utanför systemet. Saeed (2003:6) talar till exempel om *the problem of circularity*, det vill säga det cirkularitetsproblem som gör att vi aldrig kan slå fast betydelsen av ett ord utan att använda andra ord. Varje ord i en definition måste ju nämligen definieras med åter nya ord vilka i sin tur måste definieras, och så vidare. Föreställningen om en uppdelning i ”språk” och ”verklighet” blir tydlig i den fråga han sedan ställer: ”The question

is: can we ever step outside language in order to describe it, or are we forever involved in circular definitions?” (Saeed 2003:6). Här uttrycks förhoppningar om definitioner som ska gälla ”utanför” språket och därtill förhoppningar om att cirkulariteten, om man kunde gå utanför språket, skulle upphöra. Grundsynen här är en förväntan om stabila relationer mellan språket och något som antas ligga utanför detsamma.

Om språket istället betraktas som dynamiskt bör också relationen mellan språket och detta ”någoting utanför” omtolkas. Det som finns ”utanför” kan ju nämligen hela tiden omskapas och nybildas, vilket Linell formulerar enligt nedan.

Mind, language and knowledges of the world are evolving and dynamic, never finished products. In a nutshell, in dialogism *dynamics is basic*. (Linell 2009a:252, kursivering i original)

Ett försök att framhäva dynamiken i synen på språk är att använda ordet *språkande* (se t.ex. Linell 2009a:274). Verbalsubstantivet ger associationer till någoting som pågår och till någoting som människor gör, nämligen *att språka*. Därtill undviker man det förtingligande som det rena substantivet *språk* associerar till.

Inom samtals- och verksamhetsanalys är dynamiken en grundbult i den systematiska beskrivningen av samtalet. Här ligger ju fokus på vad som pågår och vad människor gör i samtalet. Exempelvis sekvensorganisering och turtagningsregler inom samtalsanalys, eller faser inom verksamhetsanalys, kan visserligen verka statiska till sin natur, men systematik utesluter inte dynamik. Samtal uppstår i ständigt ny interaktion, och just mot bakgrund av den systematiska organiseringen såväl av samtal som av verksamheter har samtalen möjlighet till dynamiskt språkande.

Inom samtalsanalysen har man empiriskt funnit system och strukturer för samtalets organisation, vilka gäller oberoende av samtalare och av situation (se t.ex. Sacks et al. 1974) och som förutsätter dynamik. Samtalarnas tur-tilldelning och turtagning sker i enlighet med observerbara mönster, så kallade sekvens- och preferensstrukturer. I det anförda pionjärbetet skriver Sacks et al. att materialet tydligt visar mönster i hur samtal utspinner sig. Författarna fann – i stora drag – att en person talar åt gången, att samtalen koordinerar övergångarna mellan turer, att det finns tekniker för att fördela turer och att yttranden konstrueras med olika metoder för att passa turstatusen (Sacks et al. 1974:699).

Samtalets organisering kan i sig betraktas som en institution, en så kallad interaktionsordning (eng. *interaction order*). Denna bidrar i sin tur till att bygga upp samhällets institutioner (Goffman 1983). Heritage (2008) refererar till Schegloff som noterat att “[...] the institution of talk can survive the collapse of

these other institutions more or less unscathed” (Heritage 2008:313). Med andra ord, samhällsliga institutioner kan störta samman utan att samtalet som institution påverkas. Skulle däremot samtalet som institution störta skulle ingen av de samhällsliga institutionerna kunna upprätthållas. Inom samtalsanalys är därför studiet av så kallade vardagliga samtal (eng. *ordinary conversation*) grundläggande, vilket Heritage beskriver såhär: “[...] ordinary conversations between peers represents a fundamental domain for analysis and that the analysis of ordinary conversation represents a basic resource for the extension of CA into other ‘non-conversational’ domains.” (Heritage 2008:304).

Samtals- och verksamhetsanalysen försöker alltså systematiskt beskriva den dynamik som är samtalets själva essens. Dynamiken i meningsskapandet är central också inom SFG. Språket betraktas som ett system i ständig förändring och kan aldrig till fullo förstås som ett system som utgör summan av sina delar. Den systemisk-funktionella grammatiken vill, som namnet antyder, beskriva språket både som system och som funktion. Dynamiken kan ses som en förutsättning för att systemet ska kunna ha en funktion. En beskrivning krävs således där de båda kompletterar varandra, vilket Halliday och Matthiessen också slår fast:

Our traditional compositional thinking about language needs to be, if not replaced by, at least complemented by a ‘systems’ thinking whereby we seek to understand the nature and the dynamic of a semiotic system as a whole [...].
(Halliday & Matthiessen 2004:20)

Dynamiken i systemet är alltså förutsatt inom systemisk-funktionell grammatik och ambitionen är att också förstå hur dynamiken fungerar. Med hjälp av språket konstruerar människan sin tillvaro och sina erfarenheter. Grundläggande i det här perspektivet är att tillvaron beskrivs i form av en mängd små och ständiga förändringar (eng. *quantum of change*, Halliday & Matthiessen 2004:169ff.). Lexikogrammatiskt konstrueras dessa förändringar i form av så kallade *processer* (eng. *process*). Ordet process är en samlande benämning för *processkärnan* (ett verb), *deltagarna* (prototypiskt nominalfraser) och optionellt *omständigheterna* (prototypiskt adverbfraser). Processkärnan är central i beskrivningen av en förändring, men den kan samtidigt inte beskriva en förändring utan att deltagarna är med. Omständigheterna däremot är optionella, och beskriver förutsättningar kring den förändring processen beskriver.

Processerna hänförs till den så kallade ideationella metafunktionen, den som lyfter fram människans tolkning av sina erfarenheter. Det som föregår i processerna mellan deltagarna beskrivs med ett gemensamt namn för *transitivitetssystemet* (se t.ex. Halliday & Matthiessen 2004:168ff., Holmberg

et al 2011:22ff.). Verben utgör kärnor i språket; det att något händer hänger ihop med att tiden går och med att människan lever sitt liv. Därför är kärnan i språket verben som kan sägas föra handlingen framåt precis som berättelsen om livet. Att det finns verb som beskriver ett slags stillastående processer är ingen motsägelse eftersom dessa är inskjutna i de andra processer som utgör utsträckningar i tiden och som beskriver in- och utträdanden ur tillstånd. (Om processtypsanalys, se vidare kap 4.)

Synen på dynamik som grundläggande i människans språkande gör att språkbeskrivningen blir svårare. Det är lättare att beskriva något statiskt än något dynamiskt. Poängen med dynamiken är att den innehåller möjligheter och öppnar för nya sätt att skapa mening. Detta är rimligen omöjligt att beskriva eftersom möjligheterna ligger i framtiden, men hittills uttryckta meningsfullheter bör man försöka sig på att beskriva. Ett sätt att närma sig problemet är att inte väja för komplexiteten i de språkliga konstruktionerna. I den här undersökningen försöker jag närma mig mångfalden genom att utgå från att varje användning av orden *tänka* eller *tanke* är meningsfull, men inte nödvändigtvis meningsfull på samma sätt. I det komplex som användningarna tillsammans utgör har jag försökt urskilja hur dynamiken kommer till uttryck och beskriva den som ett mönster.

Samtalsmaterial lämpar sig väl för att komma åt ett dynamiskt språkande med talarnas reaktioner på varandras yttranden och hela arsenalen av tvekan, reparationer och överlappningar. I de samtal som valts ut är dessutom tänkande tematiserat vilket gör att användningarna av orden *tänka* och *tanke* dels är frekventa, dels utgör ett eget sammanhang. Dynamiken är dock inte unik just för samtal, utan torde teoretiskt vara grundläggande i allt språkande.

2.3. Dialog

Språkandet iscensätts på ett plan där vi som människor utsätts och utsätter oss för varandra och oss själva i interaktion. Språkets dialogiska användning, förstådd i en vidare betydelse än bara ett specifikt samtal, är det tredje centrala antagandet. Dialogen, på olika plan och med olika ”andra”, är en förutsättning för meningsskapande och strävan efter mening är en drivkraft till dialog. En dialog fortgår ständigt mellan och inom människor och ibland tar den sig konkreta uttryck – i specifika samtal.

Dialog förstås alltså teoretiskt som ett sätt att se på hur meningsskapande går till. Ett dialogiskt meningsskapande fortgår såväl intrasubjektivt som intersubjektivt, och perspektivet lyfter fram individen som en social varelse:

Individuals do not disappear in dialogism. But here the individual is a social being who is interdependent with others, not an autonomous subject or a Cartesian *cogito*. (Linell 2009a:47)

Föreställningen om den autonoma människan som först tänker och sedan informerar sina medmänniskor om sina tankar utmanas här. Visserligen är människan ett eget meningsskapande system men därmed inte ett autonomt subjekt (Linell 2009a:12–13); hon skapar mening för sig själv men hon gör det oundvikligen tillsammans med andra.

Ordet dialog ger ofta associationer till ”den goda dialogen”, det vill säga ett verbalt möte i samförstånd. Sådana associationer bär i det här sammanhanget i fel riktning. Dialog ska inte förstås som ett harmoniskt mellanmänniskt samförstånd, utan avser det faktum att människor oundvikligen måste förhålla sig till varandra – på gott och på ont.

Inom samtals- och verksamhetsanalys lyfts den konkreta dialogen i form av specifika samtal upp till studieobjekt. En tur blir meningsfull först i relation till andra och åter andra turer. Samtalet ses som en demonstration av ett dialogiskt meningsskapande och en möjlighet att empiriskt utforska det. Detta sker genom att man fokuserar på observerbara handlingar i samtalen, inte på intentioner eller förståelse hos samtalsparterna (se t.ex. Sidnell 2010:12ff.).

Det dialogiska perspektivet inom verksamhetsanalys blir också tydligt genom att deltagarna skapar verksamheterna gemensamt och förhåller sig både till varandra i nuet och till den verksamhet de genomför. Här uppstår en så kallad dubbel dialogicitet, vilket innebär att dialoger pågår inte bara mellan subjekt utan även exempelvis mellan subjekten och själva samtalet, mellan samtalet och verksamheten, och så vidare.

Även inom SFG antas att mening skapas när människan relaterar till sin omgivning. Halliday och Matthiessen tydliggör nedan både teoretiskt och metodiskt sin ståndpunkt:

[...] we treat 'information' as meaning rather than as knowledge and interpret language as a semiotic system, and more specifically as a social semiotic, rather than as a system of the human mind. This perspective leads us to place less emphasis on the individual than would be typical of a cognitivist approach; unlike thinking and knowing, at least as these are traditionally conceived, meaning is a social, intersubjective process. If experience is interpreted as meaning, its construal becomes an act of collaboration, sometimes of conflict, and always of negotiation. (Halliday & Matthiessen 1999:2)

När det gäller synen på dialogen som drivkraft i meningsskapandet delar SFG teoretiskt upp språket i en *ideationell*, en *interpersonell* och en *textuell meta-funktion* (se t.ex. Halliday & Matthiessen 2004), vilka särskiljer olika *funktioner* hos språket. Med den ideationella metafunktionen skapas betydelse om

människans erfarenheter och om logiska relationer dem emellan, med den interpersonella skapas betydelser om roller och relationer och med den textuella skapas betydelser om själva budskapet. Språkets meningsskapande funktion är både explicit och central inom SFG (se Halliday & Matthiessen 1999). Att språkets sociala funktion, den interpersonella metafunktionen, i teorin är skild från till exempel funktionen att beskriva erfarenheter eller att förmedla ett budskap betyder inte att det ideationella respektive det textuella meningsskapandet inte har någon social eller dialogisk funktion. Istället genomsyrar den interpersonella analysen de två andra och kan tillämpas inte bara på samtal utan även på texter.

Termen *projektion* inom SFG (Halliday & Matthiessen 2004:376ff.) sätter också fingret på hur språket grammatiskt kan konstruera olika dialogiska plan i ett samtal. Det tillhör den ideationella metafunktionen och beskriver logiska relationer mellan betydelser. Genom projektion av till exempel citat i en hypotetiskt beskriven situation hamnar citaten, och dialogen, i den hypotetiska situationen samtidigt som ytterligare en annan dialog pågår i samtalsnuet.

Om mening skapas dialogiskt får det konsekvensen att de språkliga enheter som är föremål för studier inte bär på den fulla informationen om hur enheterna skapar mening. Istället antas konstruktioner som föregår och följer den undersökta kunna ha avgörande betydelse för hur denna ska förstås. Inom interaktionell lingvistik har studier av talspråk visat att vissa konstruktioner inte bara får sin betydelse i relation till det dialogiska sammanhanget utan också att konstruktioner blir grammatiska först mot bakgrund av sammanhanget (se t.ex. Steensig 2001, Anward & Nordberg 2005, Engdahl & Londen 2007).

I den här studien är alltså ett dialogiskt perspektiv en teoretisk utgångspunkt, men det har också visat sig möjligt att empiriskt lyfta fram pågående dialoger genom undersökningen av *tänka* och *tanke*. I processtypanalysen framkommer det dialogiska i form av ett samspel mellan tänkaren och tanken. Detta samspel belyses sedan ytterligare genom studiet av samtalarnas interaktion sinsemellan, och i kopplingen till en viss verksamhet framgår också det ömsesidiga utbyte som pågår mellan varje samtal och verksamheten. Användningarna av orden *tänka* och *tanke* både förklarar dessa olika dialogiska plan, och får sin förklaring tack vare dem.

2.4. Situering

Varje situation där det språkas kan ses som en scen där mening skapas varför studier av situerad användning är viktiga. Med en förlängning av metaforen jämför Linell den talade situationen med andra utövande konstarter, som

musicerande, teater, dans, religiösa riter m.m. Det vore underligt att hävda att musikerna ”använder” musiken eller ett musikstycke när de spelar eller sjunger. Istället uppstår musiken i utövandet (Linell 2009a:274). På samma sätt kan man se det som att språket uppstår i utövandet.

Meningsskapandet uppstår i utövandet, alltså i varje situation. Den talade situationen är – i de allra flesta fall – borta för alltid när den väl är över, liksom musiken. Språket i skriven form är också alltid situerat men med den skillnaden att det ofta finns kvar. Boktryckartechniken har gett oss möjlighet att återvända till skrivna situationer genom flera århundraden, vilket fått konsekvensen att *språk* ofta har varit synonymt med *skriftspråk* (se t.ex. Linell 2005). Först under 1900-talet har den allt bättre inspelningstekniken möjliggjort en mer systematisk djupdykning i det talade språket.

Att språkandet är situerat är egentligen så självklart att det är lätt att förbigå, eller annorlunda uttryckt: ”you can never ’not be in a situation’” (Linell 2009a:49). Våra liv utgörs av situationer och först sammantagna blir de ett liv. Situering hänger därför ouplösligt ihop med begreppet kontext. Situationen och kontexten skapas i varje ögonblick men har gemensamma drag med andra situationer och kontexter. Man kan se det som att kontexten inte kan finnas till utan de situationer som bygger upp den. Sacks et al. (1974) använder begreppet kontext som det traditionellt används inom socialvetenskaperna, nämligen något som tar hänsyn till att interaktion utspelas på en viss plats, vid en viss tidpunkt och med specifika deltagande identiteter.

Inom systemisk-funktionell grammatik används termen *instantiering* för att beskriva hur språket som resurs tas i bruk i varje enskild situation. Halliday och Matthiessen använder begreppsparet *språket som system* och *språket som text*, där det senare förklaras som instantiering. Med *språket som system* avses de lexikogrammatiska resurser vi har att tillgå i varje situation. Med *språket som text* avses de språkliga resurser som faktiskt använts i en viss situation. Begreppsparet jämförs hos Halliday med paret *klimat* och *väder*, nämligen på så sätt att ”[t]he climate is the *theory* of weather.” (Halliday & Matthiessen 2004:26f.) Liksom klimatet är en teori om vädersituationer förklaras språket som en teori om texter och textsituationer. Språket och texten är därmed inte två separata fenomen, liksom inte heller klimat och väder är det. Studiet av vädersituationer kan bidra till förståelsen av klimatet.

Att situationen har betydelse är således förutsatt i både samtalsanalys och systemisk-funktionell analys. De frågor som ställs till situationen och till språkandet är dock inte desamma då teorierna härrör från olika discipliner. Enkelt uttryckt kan man säga att inom SFG är strävan att belysa språkandet, och inom samtals- och verksamhetsanalys är strävan att belysa samtalet.

Antagandet att språket utövas i situationen och att situationen bidrar till system och kontext, och vice versa, får konsekvenser för hur en undersökning

genomförs. Min undersökning av orden *tänka* och *tanke* pendlar mellan situationen och kontexten och båda ses som bidragande till förståelsen av hur orden används. En djupgående kvalitativ studie av situationer i form av tre samtal har gett möjlighet att också bidra till beskrivningen av verksamheter. Hårdrar men det hela kan man säga att verksamheterna *är* de sammantagna situationerna.

Framställningen ovan redogör för de antaganden som ligger till grund för hur undersökningen utformats och genomförts. I kapitel 8 återkommer jag med perspektiv på i vilken mån en empirisk undersökning kan styrka de teoretiska utgångspunkter som här lagts fram.

3. Material

De teoretiska utgångspunkter som beskrivits i kapitel 2 ligger till grund för både materialval och undersökningsmetod. I ordboksdefinitioner av orden *tänka* och *tanke* ges statiska och begränsade betydelser av orden. Om man antar att språkandet är ständigt meningsskapande går man istället till ordens användning, vilket också får konsekvensen att frågeställningen blir en annan. Det vill säga att man inte frågar sig vad orden betyder, utan hur de används.

Materialet till studien utgörs av tre samtal från radioprogrammet *Radiopsykologen*, som sänts i Sveriges Radio P1 under 2009. Valet av radiopsykologsamtal för avhandlingens empiriska del motiveras på två sätt, dels av att orden *tänka* och *tanke* används frekvent, dels av att tänkande är ett centralt ämne i dessa samtal. Den höga frekvensen ger möjlighet att jämföra olika konstruktioner där orden ingår, och dessutom möjlighet att ställa dessa i relation till den sammanhållna kontext som varje samtal utgör och till den gemensamma kontext de tre samtalen utspinner sig i. För att undersöka användningen av orden *tänka* och *tanke* används både systemisk-funktionell analys och verksamhetsanalys. SFG erbjuder en begreppsapparat som kan beskriva ordens användning i en nära grammatisk kontext. Verksamhetsanalysen tillhandahåller verktyg för att studera hur orden används i relation till verksamheterna rådgivning och radioproduktion.

I den systemisk-funktionella processtypsanalys som genomförs av de processer där orden *tanke* och *tänka* ingår fokuseras den omedelbara grammatiska kontexten och inte samtalen som helheter. Anledningen är att jag velat pröva processtypsanalysen som metod för att beskriva meningsskapande utifrån två lexikala enheter. Verksamhetsanalysen är inriktad på hur de undersökta orden och ämnet tänkande blir meningsfulla i verksamheterna, och omvänt hur verksamheterna bidrar till att förstå användningen av orden.

I programmet *Radiopsykologen* fortgår samtal mellan främst två personer, nämligen en psykolog och en inringare. Dessutom finns en programledare vars deltagande till största delen är inskränkt till samtalens öppningar och avslut.

I de tresamtalen talas frekvent om *att tänka* och om *tänkar*. Radiopsykologen både talar om och använder verktyg inom så kallad kognitiv beteendeterapi, där fokus ligger på att tillhandahålla metoder för att hantera, snarare än att finna orsaker till, problem. Hanteringen sker genom att lära sig nya sätt att just tänka kring problemet. Det frekventa språkandet om tänkande gör materialet extra intressant för den här studien.

Valet av samtalsmaterial motiveras därtill av att det talade språket inte i lika hög grad som skriftspråket utgjort underlag för en språkbeskrivning. I såväl muntligt som skriftligt språkande går man ofta tillbaka och omprövar och omformulerar sina konstruktioner, men dessa omprövningar finns i allmänhet inte kvar i en färdig produkt i skrift. När det gäller samtal däremot är språkandet på ett annat sätt genomskinligt, eftersom omprövning och omformulering liksom utgör en del i den produkt som samtalet till slut utgör. Samtalet blottlägger processen – vad människor faktiskt gör när de skapar mening – på ett annat sätt än skrivna texter. Denna språkliga dynamik tillför viktiga aspekter i en språkvetenskaplig beskrivning. Samtalsforskningen är fortfarande ett relativt nytt fält, och även om vissa samtalsfenomen studerats på svenska (se t.ex. Anward & Nordberg 2005, Engdahl & Londen 2007, Linell 2005) så återstår mycket. Ett interaktionellt perspektiv på dialektforskning introduceras i Bockgård & Nilsson (2011).

3.1. Transkription

Vid sammanställning och bearbetning av material till en studie som denna fattas en rad beslut som i olika mån påverkar materialet. Under arbetets gång definierar också materialet och forskningsfrågorna varandra ytterligare, eftersom frågorna belyser vissa delar av materialet vilka när de lyfts fram i sin tur belyser och skärper frågorna. Forskarens tillvägagångssätt och det fenomen som ska studeras hänger därför med nödvändighet samman (Mondada 2006:127).

Transkription av samtalsmaterial kan i någon mening sägas konstituera materialet. Arbetet består i en mängd varandra avhängiga beslut om hur samtal ska återges i skrift. Det liknar därför mer en tolkning än en exakt återgivning. Besluten grundar sig på syftet med den undersökning transkriptionen ska ligga till grund för (Ochs 1979). Arbetet med att transkribera ett samtal har likheter

med översättningsarbete. Levý (1989 [1967]) beskriver översättning som en lång rad beslut vilka alla är en konsekvens av varandra.

Transkriptionsarbetets ingredienser av tolkning erbjuder möjligheter att ingående närstudera materialet, vilket är väsentligt i en kvalitativ undersökning. Problematiskt blir det först om man hävdar att transkriptionen exakt återger samtalen.

De tre samtalen är hämtade i befintligt skick från Sveriges Radios webbplats. Hela samtalen har transkriberats, men endast utdrag redovisas i den här undersökningen. De radiopsykologsamtal som använts är till största delen dyadiska och ljudkvaliteten är god och båda dessa faktorer underlättar transkriberingen. Jag har valt en så kallad dramadiologisk uppställning för transkriptionen (Milles 2003:28), vilken också är den traditionella. Uppställningsmodellen kan vara svåräst med avseende på överlappande tal, men då oftast endast två samtalare deltar har jag bedömt att överlappningarna ändå är möjliga att följa.

Transkriptionen återger talspråksformer men ligger ändå så nära skriftbilden att det ska vara möjligt att urskilja betydelsen även om man inte lyssnat på samtalen. Viktiga drag för undersökningens syften är turfördelningen och samarbetet främst kring de två lexemen *tänka* och *tanke*. Transkriptionen innehåller dock även annan information som intonation, taltempo och pauslängd. Dessa markeringar används oftast inte explicit i undersökningen, men har varit ett sätt för mig att förstå och överblicka samtalens nyanser.

3.1.1. Transkriptionsnyckel

Nedanstående tecken har använts vid transkription av materialet, och följer i stora drag Engdahl & Londen (2007).

rg	beteckning för samtalaren <i>rådgivare</i>
ir	beteckning för samtalaren <i>inringare</i>
pl	beteckning för samtalaren <i>programledare</i>
ord	emfas (vanligen märkt på vokal i betonad stavelse)
°ord°	tystare tal än i omgivande tal
>ord<	snabbare tal än i omgivande tal
<ord>	långsammare tal än i omgivande tal
ord	tal med skratt i rösten
(skratt)	skratt
.h/ .hh	inandning (kortare längre)
(pt)	smackande ljud
[överlappning inleds

=	turen fortsätter på annan rad/turer hakas på varandra utan hörbar paus
or-	avbrott i sats eller ord
:	förlängt ljud
(.)	mikropaus
(0.8)	paus uttryckt i sekunder
.	fallande ton
,	fortsättningston
;	listintonation
?	stigande ton
ˆ	svagt stigande ton
↑	tydligt stigande ton i ett ord
↓	tydligt fallande ton i ett ord
ord	i analysen fokuserad språklig företeelse
[...]	utelämnad del av en tur

3.2. Tre radiosamtal

De tre samtalen är sammanlagt 48 minuter långa och innehåller totalt 9 201 ord. Inringarna tilltalas i programmen med förnamn, vilka bytts ut i min undersökning. Programledaren och radiopsykologen annonseras med namn i programmen, men här benämner jag dem *programledaren* respektive *rådgivaren* eftersom samtalen placeras in i en större verksamhetskontext som utgör radioproduktion och rådgivning. I de samtal som studeras deltar främst rådgivaren och en inringare. Programledaren deltar främst i samtalens öppningar och avslut.

Samtalarna orienterar sig mot den i förväg bestämda programformen och samtalen utspinner sig därmed enligt samma mönster. Programledaren inleder genom att hälsa inringaren välkommen och be henne eller honom att lägga fram sitt problem. Därefter utspinner sig ett samtal mellan inringaren och rådgivaren kring problemet och kring potentiella lösningar. Parterna är införstådda med att samtalet ska mynna ut i att rådgivaren på något vis tillhandahåller om inte en lösning så åtminstone råd och stöd i den fråga inringaren tagit upp.

Nedan ges kvantitativ information om samtalen och dessutom refereras kortfattat innehållet i samtalen med fokus på de problemställningar som tas upp och hur dessa hanteras. Syftet är att ge läsaren en uppfattning om materialets omfång och karaktär. Jag har valt att presentera uppgifter om längd i minuter, samt ordantal och turinitiativ totalt och fördelat på respektive samtalare. Med ord avses varje enhet som omges av mellanslag i transkriptionen,

det vill säga inte bara fullständiga ord utan även uppbackningar, reparationer, ordsök, turtagningsförsök, skratt och markerade pauser inuti turer. Pauser som inte enkelt kunnat tillskrivas någon av samtalarna är inte medräknade. Med turinitiativ menas varje initiativ från en samtalare att delta i samtalet även om turen inte innehåller fullständiga ord. En uppbackning bestående enbart av ett ”mm”, till exempel, räknas således som dels ett ord, dels ett turinitiativ. Beräkningarna av ord och turinitiativ ger på det här sättet en fingervisning om de olika talarnas utrymme i samtalen.

3.2.1. Samtal med Daniel

Samtalet med inringaren Daniel är drygt 22 minuter långt. Tempot i samtalet är långsamt med många och långa pauser både i och mellan turerna. Antalet ord uppgår till 3 877 och av dessa ingår 2 076 i rådgivarens turer och 1 801 i inringarens turer. Rådgivaren tar i samtalet 200 turinitiativ och inringaren tar 203 turinitiativ.

Daniel är tjugosju år och har precis påbörjat en ny utbildning efter att ha gått ett antal grundutbildningar. Han säger sig må ”riktigt bra” just nu men har i perioder svårt att bestämma sig för saker, vilket han själv omtalar som ”beslutsångest”. Daniel ringer till radiopsykologen för att han är rädd att hamna i beslutsångest igen.

Samtalet med Daniel öppnas med en kort fråga från programledaren om vad han vill ta upp och han svarar koncist att han vill ta upp ”beslutsångest”. Han exemplifierar med en situation där beslutsångesten ger sig till känna, nämligen när han handlar kläder, och då han blir oförmögen att bestämma vad han ska handla. När Daniel beskriver situationerna sammanfattar rådgivaren hans upplevelser som ”en identitetsfråga” och som ”existentiella frågor”, det vill säga att själva klädinköpet är underordnat. Daniel håller med och beskriver att han kan tänka på ett klädinköp länge utan att kunna ”släppa”. Rådgivaren leder in samtalet på konkreta situationer i vilka problemen uppstår, och just klädinköpen återkommer genomgående.

Rådgivaren undrar hur länge problemet pågått och Daniel berättar att han haft beslutsångest sedan han var barn och att det också får honom att tycka illa om sig själv ibland. Att vilja vara någon annan än den man är hänger ihop med att inte vilja vara där man är, enligt rådgivaren.

Rådgivaren går sedan över till att diskutera med Daniel hur han skulle kunna hantera beslutsångesten i konkreta situationer. Samtalet kommer också in på identitet, att Daniel inte vet riktigt vem han är eller vill vara och att han har svårt att skilja på vem han själv vill vara och vem andra vill att han ska vara. Rådgivaren återkommer till att prata om att vara ”här och nu” och flera gånger

invänder Daniel att det är svårt; han har försökt stanna upp men får ångest. Hon uppmanar honom att fokusera på det lilla beslutet och försöka undvika att göra dem till existentiella beslut.

Mot slutet av samtalet säger Daniel att de råd han fått låter ”vettigt” samtidigt som rådgivaren medger att ”det kan låta lätt när man pratar om det”. Rådgivaren frågar Daniel vad han ”tar med sig” och var han ”är just nu i det här”. Daniel tycker sig då ha fått bekräftelse på att han är ”på rätt väg”.

3.2.2. Samtal med Peter

Samtalet med inringaren Peter är 13 minuter långt. Tempot i samtalet är generellt snabbt, med högt taltempo inom turerna och hög turbytestakt och relativt mycket skratt. Antalet ord uppgår till 2 793 och av dessa ingår 1 602 i rådgivarens turer och 1 191 i inringarens turer. Rådgivaren tar i samtalet 144 turinitiativ och inringaren tar 157 turinitiativ.

Peter är i fyrtioårsåldern och ringer till radiopsykologen för att han är rädd för döden, han har ”liksom dödsångest”. Peter vill ha hjälp med att förlika sig med att människor i hans närhet och han själv en gång ska dö.

Programledaren inleder och frågar vad Peter vill ta upp och han svarar först ganska koncist att han är ”så fruktansvärt rädd för döden”. Därefter berättar han lite utförligare om hur han upplever sitt problem. Rådgivaren undrar om Peter tidigare har försökt göra någonting åt sitt problem. På det svarar Peter nekande och fortsätter att berätta om det han upplever som problematiskt.

Rådgivaren försöker placera problemet i tiden och reda ut vilka förväntningar Peter har på att hitta en lösning. Han vill kunna leva med att han och hans nära en dag ska dö, säger han. Rådgivaren talar om för Peter att det är vanligt att människor tänker på döden, och också att vi lever i en kultur där döden är främmande och där ungdomen hyllas. Hon uppmanar Peter att ta reda på vad dödsrädslan betyder just för honom.

Peter berättar om specifika situationer då dödsångesten kan komma över honom. Rådgivaren tipsar honom om att ha en ”nyfiken approach” till sin rädsla och att lägga upp en ”plan” som handlar om att på olika vis hantera tankarna. Här utgår samtalet från konkreta situationer i vilka rädslan för döden ger sig till känna för Peter, och hur han då ska hantera sitt problem.

Inringaren Peter gör här en liten utvikning och berättar att han inte tror sig om att en dag kunna bli en gammal man som försonat sig med döden. Han föreslår själv att han borde känna efter mer vad han verkligen vill. Därefter följer ett resonemang om döden och livet och rådgivaren föreslår Peter att ”träna på här att vara mer här å nu”. Peter uppmanas att utforska sin dödsångest och inte fly från den. Rådgivaren föreslår Peter att söka upp en

kognitiv beteendeterapeut men avbryter sig och säger: ”eller ja vet inte iförsej”. Sedan poängterar hon att det viktiga är att Peter söker en förståelse för problemet hos sig själv.

Programledaren kommer in och sammanfattar samtalet tillsammans med rådgivaren. Därefter frågar programledaren Peter om det ”känns okej”, vilket han svarar jakande på.

3.2.3. Samtal med Jennifer

Samtalet med inringaren Jennifer är drygt 13 minuter långt. Tempot i samtalet framstår som ordinarie i förhållande till de andra två. Antalet ord uppgår till 2 531 och av dessa ingår 1 234 i rådgivarens turer och 1 297 i inringarens turer. Rådgivaren tar i samtalet 104 turinitiativ och inringaren tar 102 turinitiativ.

Jennifer närmar sig de trettio och har varit arbetslös sedan en tid tillbaka, vilket hon har börjat uppleva som ett problem. Hon förebrår sig själv både för att hon inte har lyckats få ett arbete och för att hon upplever arbetslösheten som så problematisk. Jennifer vill ha hjälp med hur hon ska hantera situationen.

Programledaren öppnar med att berätta vad Jennifer hade skrivit i det brev hon skickat in till programmet och uppmanar henne att berätta sin historia. Jennifer berättar att hon varit arbetslös en tid och ger en ganska lång beskrivning av sin situation. Hon vet inte hur hon ska ”fortsätta tänka utan å bli knäckt”.

Rådgivaren frågar Jennifer vad hon brukar göra på dagarna. Jennifer berättar om sina dagliga rutiner och återkommer ofta till omgivningens reaktioner på hennes situation, vilka hon betraktar som stressande. Hon säger sig veta att ingen egentligen dömer henne, men förebrår ändå sig själv.

Liksom i de andra två samtalen frågar rådgivaren hur länge problemet har pågått. Jennifer berättar att hon inte var orolig i början av sin arbetslöshet, men antyder att hon borde ha agerat annorlunda och att det är hennes eget fel att hon är arbetslös. Enligt rådgivaren behöver Jennifer lära sig att tänka annorlunda kring sin situation och fokusera på andra saker hon finner mening i, utöver arbetssökandet.

Inringaren Jennifer återkommer flera gånger till sin oro inför framtiden. Eftersom hon saknar inkomst är hon orolig över att inte kunna betala studielånen och över att kanske inte kunna bilda familj. Rådgivaren säger att Jennifer ska försöka ”tänka så mycket som möjligt på att nu eru här”. Mot slutet av samtalet medger Jennifer att rådgivarens förslag låter ”vettigt” och programledaren uppmanar henne att höra av sig igen efter några månader för att berätta hur det har gått.

4. Metod och tidigare forskning

För att undersöka användningen av orden *tänka* och *tanke* i materialet har jag gjort två analyser. Dels en systemisk-funktionell analys där de olika användningarna av orden *tänka* och *tanke* undersöks med så kallad processtypsanalys. Dels en analys av hur orden *tänka* och *tanke* används i relation till verksamheterna rådgivning och radioproduktion. Nedan ges kortfattade introduktioner till SFG och till verksamhetsanalys och de termer som används i undersökningen introduceras.

4.1. Systemisk-funktionell grammatik

Inom systemisk-funktionell grammatik har språket tre så kallade meta-funktioner. De beskriver språkets funktioner på en övergripande nivå. Den interpersonella metafunktionen handlar om mellanmänskliga relationer, den ideationella handlar om människans erfarenhet av tillvaron och den textuella handlar om hur kommunikation logiskt är uppbyggd (se t.ex. Halliday & Matthiessen 2004). Från SFG hämtas här analysverktyg som hör till den ideationella metafunktionen med syfte att belysa användningen av orden *tänka* och *tanke* och hur dessa ord konstruerar en mänsklig erfarenhet. I undersökningen används i stort sett den svenska terminologi som introducerats i Holmberg & Karlsson (2006), men med några undantag vilka kommenteras första gången dessa används.

I avsnitt 4.1.1 förklaras termerna *process* och *deltagare*, i avsnitt 4.1.2 termen *projektion* och i 4.1.3 beskrivs hur jag tillämpar dem i den här undersökningen.

4.1.1. Processtyper och deltagare

Termen *process* inom systemisk-funktionell grammatik anknyter till den allmänspråkliga betydelsen av 'någonting som pågår, utvecklas' men är vidare och omfattar allt som kan omtalas med ett verb, så även exempelvis tillstånd (som till exempel kan uttryckas med verbet *vara*). För att en process ska komma till stånd krävs minst en deltagare, ibland två eller fler. Processen består därför av både *processkärnan* (ett verb), *deltagare* (typiskt nominalfraser) och optionellt *omständigheter* (typiskt adverbfraser).

I ett exempel som *Lisa snickrar* kommer ingen process av snickrande till stånd utan deltagaren *Lisa*, som därför benämns *förstadeltagare*. Ibland finns också en *andradeltagare* som snarare är påverkad av processen eller blir till genom den, men som kan vara undgänglig för processen. I exemplet *Lisa snickrar en fågelholk* är *en fågelholk* andradeltagare i processen. Omständigheterna kring en process är optionella i högre grad än deltagarna. De uttrycker till exempel tid, rum och sätt i förhållande till processen. I exemplet *Lisa snickrar en fågelholk i källaren* är alltså *i källaren* en omständighet som placerar processen i rummet.

Processer, processkärnor, deltagare och omständigheter räknas i systemisk-funktionell teori som lexikogrammatiska funktioner. Samma enheter kan också beskrivas efter sina respektive lexikogrammatiska klasser, nämligen *satser*, *verb*, *nominalfraser* (prototypiskt) och *adverb-* eller *prepositionsfraser* (prototypiskt).¹

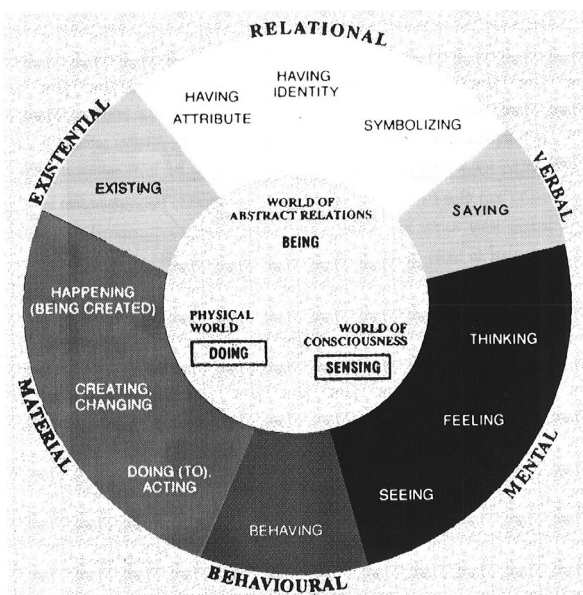
Processerna förhåller sig systemiskt till varandra på så sätt att de kan indelas i typer. En händelse, en förändring i världen, kan teoretiskt beskrivas med olika typer av processer. De tre grundläggande processtyperna beskriver människans upplevelser i "yttre" och "inre" skeenden. Den yttre erfarenheten försiggår i en fysisk värld och tar i språket form i materiella processer (eng. *material processes*). Den inre erfarenheten försiggår istället i en medvetandets värld och tar språkligt form i mentala processer (eng. *mental processes*). För att, som Halliday och Matthiessen (2004:170) skriver, man ska kunna tala om "a coherent theory of experience" krävs ännu en processtyp, nämligen en som identifierar och klassificerar. Denna processtyp benämns relationell (eng. *relational*) och avser processer som beskriver hur ting och erfarenheter hänger samman.

En händelse i den yttre världen, som t.ex. *Lisa bygger ett hus*, beskrivs således med en materiell process med processkärnan *bygger*. En händelse i den inre världen, som t.ex. *Lisa längtar*, beskrivs med en mental process och

¹ Genomgående i undersökningen används termerna *nominalfraser* (SAG 3:12f.), *adverbfraser* (SAG 3:634) och *prepositionsfraser* (SAG 3:645f.) som klassbeteckningar. För en beskrivning av hur SFG annars skiljer mellan fraser och grupper, se Holmberg & Karlsson 2006:24f.

process kärnan är verbet *längtar*. En process som beskriver en relation är t.ex. *Lisa har ett hus* där process kärnan *har* beskriver relationen mellan *Lisa* och *ett hus*. Det är viktigt att komma ihåg att processtypsanalysen inte utgör en kategorisering av verb, utan är en analys av verbens funktion i den omgivning som processen utgör.

Utöver den materiella, den mentala och den relationella processtypen räknar den systemisk-funktionella grammatiken med ytterligare tre typer. Dessa beskrivs som gränstillfällen eftersom de bär karakteristiska från typerna på båda sidor gränsen och på så sätt anses utgöra egna typer. Mellan den materiella och den mentala processtypen återfinns den beteendemässiga (eng. *behavioural process*) som beskriver "the outer manifestations of inner workings" (Halliday & Matthiessen 2004:171). Ett exempel på en sådan process är *skratta* som i *Lisa skrattar*. Mellan den mentala och den relationella processtypen återfinns den verbala (eng. *verbal process*), vilket förklaras med att symboliska relationer i människans medvetande iscensätts verbalt. Exempel på sådana processer är *säga* i *Lisa säger hej*. Slutligen, mellan den relationella och den materiella processtypen, återfinns den existentiella (eng. *existential process*) som beskriver varandet hos fenomen av alla slag. Den existentiella processen har endast en deltagare och kan illustreras med exemplet *Lisa existerar*. För att understryka hur typerna gränsar till varandra åskådliggörs de av Halliday och Matthiessen i en cirkel som i figuren nedan.

FIGUR 4:1. Processtyperna i förhållande till varandra (Halliday & Matthiessen 1999:516)

Indelningen i *materiella, mentala, relationella, beteendemässiga, verbala* respektive *existentiella processer* är både intuitiv och vetenskaplig (Halliday & Matthiessen 1999). Det vill säga att vi intuitivt kan föreställa oss exempelvis 'att tala' som någonting verbalt och 'husbyggande' som något materiellt. Men processtyperna manifesteras också språkligt med olika grammatiska medel, vilket är en vetenskaplig indelning. Till exempel kan mentala och verbala processer projicera andra satser, som här i exempen där satser projicerar attsatser: *Lisa hoppas att katten kommer hem snart* eller *Lisa säger att katten kommer hem snart*. En motsvarande konstruktion med till exempel en materiell eller en beteendemässig process i den projicerande satsen är inte möjlig: **Lisa bygger att huset är klart* eller **Lisa skrattar att hon är glad*. Konstruktionsolikheterna mellan processtyperna gör att valet av processtyp påverkar möjligheterna att beskriva en viss händelse eller ett visst skeende.

Processerna hänförs alltså till *processtyper* (Halliday & Matthiessen 2004:170), och varje processtyp har olika deltagare knutna till sig. Omständigheterna däremot, som är optionella i förhållande till processen, är gemensamma för samtliga processtyper. Nedan illustreras fyra olika processer ur materialet (här skriftspråksnormerade).

1.

förstadeltagare	processkärna	omständighet	andradeltagare
<i>jag</i>	<i>tänker</i>	<i>mycket</i>	<i>(på) sådana här existentiella saker</i>

2.

förstadeltagare	processkärna	andradeltagare
<i>du</i>	<i>närmar dig</i>	<i>den här tanken</i>

3.

förstadeltagare	processkärna	andradeltagare	projicerad sats
<i>tanken</i>	<i>säger (till)</i>	<i>dig:</i>	<i>gör någonting nu!</i>

4.

omständighet	processkärna	förstadeltagare	andradeltagare
<i>nu</i>	<i>har</i>	<i>jag</i>	<i>en tanke</i>

I de fyra processerna som exemplifieras ovan deltar *jag*, *du*, *tanken* respektive *jag* som förstadeltagare. Som andradeltagare i samma processer deltar (*sådana här*) *existentiella saker*, *den här tanken*, *dig* och *en tanke*. Vidare åtföljs två av

processerna av en omständighet, nämligen *mycket* i den första processen och *nu* i den fjärde. Process nummer tre ingår i ett satskomplex där imperativsatsen *gör någonting nu!* projiceras (vilken i sin tur kan analyseras med avseende på processtyp).

Processbegreppet ger på det här sättet en gemensam ram där processkärnor och deltagare (och i förekommande fall omständigheter) kan jämföras i termer av hela processer. De lexikala enheterna (verb och typiskt nominalfraser och adverbfraser) studeras med hänsyn till funktionen i processen där de ingår.

Verben *tänker (på)*, *närmar dig*, *säger* och *har* i de fyra exemplen är processkärnor i olika typer av processer, nämligen en mental, en materiell, en verbal respektive en relationell process. Mönstret ovan med första- och andradeltagare är generellt. När man istället går in på de olika processtyperna har dessa deltagare olika benämningar, vilka anges nedan.²

1a. Mental process

Upplevare	processkärna	sättsomständighet	Fenomen
<i>jag</i>	<i>tänker</i>	<i>mycket</i>	<i>(på) sådana här existentiella saker</i>

2a. Materiell process

Aktör	processkärna	Mål
<i>du</i>	<i>närmar dig</i>	<i>den här tanken</i>

3a. Verbal process

Talare	processkärna	Lyssnare	projicerad sats
<i>tanken</i>	<i>säger (till)</i>	<i>dig:</i>	<i>gör någonting nu!</i>

4a. Relationell process

omständighet	processkärna	Bärare	Attribut
<i>nu</i>	<i>har</i>	<i>jag</i>	<i>en tanke</i>

Detta innebär att *jag*, *du*, *tanken* respektive *jag* visserligen är förstadedeltagare i varsin process men uppstår olika deltagarroller beroende på vilken processtyp

² Genomgående i undersökningen inleds deltagarbenämningar med versal, medan omständigheter inleds med gemen (t.ex. Upplevare, men sakomständighet).

de deltar i. De typiska mönstren vad gäller deltagare i de olika processtyperna ser ut som följer. I en mental process är förstadedeltagaren Upplevare (*jag* i 1a ovan), i en materiell är förstadedeltagaren Aktör (*du* i 2a ovan), i en verbal är förstadedeltagaren Talare (*tanken* i 3a ovan) och i en relationell attributiv process är förstadedeltagaren Bärare (*jag* i 4a ovan).

Samma sak gäller för andradeltagarna, det vill säga att de uppbär olika deltagarroller beroende på processtyp. I en mental process är andradeltagaren Fenomen (*sådana här existentiella saker* i 1a ovan), i en materiell är andradeltagaren Mål (*den här tanken* i 2a ovan), i en verbal är andradeltagaren antingen Lyssnare eller Utsaga³ (*dig* är Lyssnare i 3a ovan) och i en relationell attributiv process är andradeltagaren Attribut (*en tanke* i 4a ovan).

Med hjälp av processtermerna blir det möjligt att jämföra vilka olika deltagarroller en viss lexikal enhet uppbär i olika användningar. Exempelvis är *tanken* Mål i den materiella processen 1a, och samma ord i obestämd form, *tanke*, är Attribut i den relationella 4a. Dessutom blir det möjligt att jämföra vilka olika deltagarroller som en verklig referent omtalas med i samtalen. I processerna 1a–4a ovan till exempel refererar *jag*, *du*, *dig* och *jag* till en och samma person i samtalen, nämligen inringaren. De pronomen som refererar till inringaren har då omväxlande rollerna Upplevare, Aktör, Lyssnare respektive Bärare i de fyra processerna.

En ideationell processtypsanalys innebär att processer i självständiga och överordnade satser i den undersökta texten bestäms med avseende på typ. Inom nordisk SFG används vanligen fyra processtyper i analyserna, nämligen materiella, mentala, verbala och relationella processer (se t.ex. Andersen et al. 2001, Andersen & Smedegaard 2005, Holmberg & Karlsson 2006). Utifrån fördelningen av processtyper i de självständiga satserna dras sedan slutsatser om texten som helhet. Man visar då exempelvis hur processtyperna är fördelade i texten och vilka deltagarroller som tillskrivs olika referenter.

En förlängning av processtypsanalysen är att studera så kallad grammatisk metafor. Enligt SFG uttrycks vissa betydelser prototypiskt med en viss lexikogrammatik. Till exempel uttrycks en process med ett verb och ett ting med ett substantiv. När en betydelse ges andra uttryck än det prototypiska sker en så kallad inkongruent realisering, exempelvis om ett substantiv uttrycker en process. Sådana inkongruenta realiseringar kallas för grammatiska metaforer.

³ Ytterligare en deltagare är Talmål, vilket diskuteras vidare i avsnitt 6.3. Med Talmål avses en deltagare som processhandlingen riktas mot, men som inte nödvändigtvis måste vara närvarande. I satsen *Lisa anklagade Kalle* för att ha ätit upp glassen är *Kalle* Talmål. Enligt Halliday (2004:256) gäller för engelskans del att processer med Talmål i allmänhet inte projicerar. Detta stämmer i den exemplifierade processen (**Lisa anklagar att Kalle har ätit upp glassen*), men huruvida regeln är tillämplig generellt för svenskans del är inte undersökt.

Inom teorin skulle användningarna av substantivet *tanke* i min undersökning betraktas som inkongruenta realiseringar av processen *tänka*, och alltså som grammatiska metaforer. Jag undviker en sådan tolkning i min undersökning då den, enligt min mening, ger associationer till att det skulle finnas uttrycksätt som är mer ursprungliga än andra. (Se vidare t.ex. Halliday & Matthiessen 2004:636, Martin 1993, Andersen 2003, Karlsson 2010.)

Nära knuten till processtypanalysen inom systemisk-funktionell analys är också den så kallade *ergativa analysen* (se t.ex. Halliday & Matthiessen 2004:284ff.). Den ergativa är parallell med den transitiva analysen men riktar fokus på huruvida processerna beskriver handlingar eller händelser, och därmed vem eller vad som handlar och har initiativ i processerna. Deltagarroller analyseras i den ergativa modellen som antingen Agent eller Medium. Exempelvis är deltagaren Aktör i en materiell process inte alltid den som agerar (jfr exempel från Holmberg & Karlsson (2006:108): *Snön faller* där *snön* är Aktör men inte Agent utan så kallat Medium). Vad som är handlingar eller händelser och därmed vem eller vad som har initiativet i en process, är inte självklart utan får diskuteras från fall till fall. Inte heller är det självklart att avgöra vilken roll som ska betraktas som Agent respektive Medium. Jag har i min undersökning avstått från en ergativ analys, och istället när det varit aktuellt valt att tala om handlingsutrymme och initiativkraft hos deltagarna.

För engelskans vidkommande har verktyg från SFG kommit att användas i hög grad för register- och genreanalys (se t.ex. Ghadessy (1993), Martin & Veel (1998), Martin & Rose (2008)). På svensk och nordisk botten har SFG:s processtypanalys hittills tillämpats främst inom textanalys. Lassus (2010) är än så länge det största arbetet, och hon undersöker betydelse i barnfamiljsbroschyrer, och använder bland annat processtypanalys för att studera hur den tänkta läsaren och institutionen lyfts fram. Almér (2011) har bland annat med hjälp av processtypanalys studerat identitet i unga kvinnors erfarenhetsberättelser. Magnusson (2011) har studerat grammatiska metaforer i en- och flerspråkiga elevers texter, och Siljan (2011) metaforisering, nominalisering och normering. Holmberg & Karlsson (2006) ägnar ett kapitel åt specialiserat språk och abstrakta texter. Rehnberg (2011) kombinerar SFG-modellen med Greimas aktantmodell och en modell för berättelsestruktur. Wojahn (2011) analyserar den borgerliga och den kyrkliga vigseltexten med hjälp av bland annat processtypanalys.

4.1.2. Projektioner

Utöver processtermerna används termen *projektion* i undersökningen. Med projektion avses inom SFG en av de grundläggande relationerna mellan

processer (Halliday & Matthiessen 1999:11). Projektionen är en grammatisk konstruktion i vilken en verbal eller en mental process projicerar antingen ett citat eller ett referat. Dessa innehåller i sin tur ytterligare processer, varför projektion sägs beskriva en relation mellan processer. I exempel 4a ovan är *säger* och *gör* processkärnor i var sin sats, som knyts samman genom verbal projektion (*tanken säger till dig: gör någonting nu!*).

I avhandlingen används termen *citat* för vad man inom systemisk-funktionell grammatik på engelska betecknar *quote* (Halliday & Matthiessen 2004:443). Citatet utgör den projicerade satsen i en parataktisk (samordnande) projektion, och det kan representera antingen tankar eller yttranden. Termen *referat* används för vad man inom SFG på engelska betecknar *report*. Referatet utgör den projicerade satsen i en hypotaktisk (underordnande) projektion. Termen projektion är delvis parallell med termen anföring (för en redogörelse se SAG 4, §41). Det viktiga för undersökningen är att projicerade satser kan ha formen av citat eller av referat.

Det finns, enligt Halliday (2004:443), två projektionsnivåer (eng. *level of projection*), nämligen projektion av tankar respektive projektion av yttranden.⁴ Vilken nivå det rör sig om i ett specifikt fall bestäms av det projicerande verbet; en mental processkärna projicerar tankar och en verbal processkärna projicerar yttranden. Både tankar och yttranden kan i sin tur projiceras på olika sätt (eng. *mode of projection*), nämligen som citat eller som referat.

De processtyper som kan projicera är alltså den verbala och den mentala. Båda typerna kan projicera såväl citat som referat enligt mönstret *Lisa säger/tänker: "Nu får det vara nog!"* respektive *Lisa säger/tänker att det får vara nog nu*. Det är den projicerande processen (ovan alltså *säger/tänker*) som avgör om den projicerade satsen benämns som tanke eller som yttrande; en verbalt projicerad sats är därmed ett citerat eller ett refererat yttrande och en mentalt projicerad sats är en citerad eller en refererad tanke. (Se t.ex. Nordenfors (2011) som studerar bland annat projektion i sin avhandling om skriftspråksutveckling under högstadiet.)

Enligt SFG är både den projicerande och den projicerade satsen självständiga och utgör ett satskomplex. Därför betraktas inte den projicerade satsen som deltagare i den process som projicerar. I en mental process har den dock till funktionen likheter med deltagaren Fenomen, varför Holmberg & Karlsson (2006:87) väljer att kalla den projicerade satsen "motsvarande fenomen". Samma sak gäller för de verbala processerna där ett projicerat yttrande

⁴ Holmberg & Karlsson (2006:133) använder termerna *tanke* respektive *tal*. Jag finner den senare svårare använd för svenskt vidkommande då *tal* antingen är ett mängdord (som i *människans tal*) eller för med sig andra konnotationer i pluralform (flera *tal* i betydelsen *mundliga framträdanden*).

”motsvarar utsaga” (Holmberg & Karlsson 2006:96–97). I min undersökning framkommer också detta i vissa exempel både när det gäller mentala och verbala processer, nämligen att de projicerade satserna varken kan betraktas som helt självständiga eller som tydliga Fenomen respektive Utsagor.

4.1.3. Orden *tänka* och *tanke* i processer

SFG:s processtermer tillhandahåller på det här sättet en terminologi för att karaktärisera återkommande samband mellan deltagare och processkärnor och att knyta dessa till referenter i nuet. Jag har fokuserat på just dessa samband som tydliggörs i processerna för att undvika att processtypsbestämningen blir en kategorisering av verb. Det jag vill göra är att belysa användningarna av *tänka* och *tanke* och de svårigheter som uppstår vid gränsdragning mellan typerna ser jag som extra belysande.

I föreliggande studie analyseras varje process som en helhet, det vill säga med avseende på både processkärna, deltagare och i förekommande fall omständigheter. Gränsfall betraktas som särskilt intressanta då dessa belyser just att lexikogrammatiken inte entydigt och konstant förhåller sig till vare sig det semantiska eller det kontextuella skiktet. Syftet med processtypsanalysen är att beskriva de processer i samtalen i vilka orden *tänka* och *tanke* ingår, och hur de förhåller sig till varandra med avseende på hur tänkaren och tanken konstrueras.

Samtliga processer i materialet som innehåller antingen ordet *tänka* eller ordet *tanke* ingår i undersökningen. Då studiens primära syfte är att lyfta fram användningar av orden *tänka* och *tanke*, ingår processer i både över- och underordnade satser i analysen. Här avviker undersökningen från traditionell processtypsanalys inom SFG som istället väljer ut endast processer i överordnade och självständiga satser för processtypsanalys. Motiveringen som brukar ges är att processer i överordnade och självständiga satser anses särskilt bidra till den ideationella metafunktionen, och till texters förståelse. Jag har emellertid utgått från att även processer i underordnade satser kan ses som bidragande till det ideationella meningsskapandet genom att de fyller ut de överordnade och självständiga satserna. Studieobjekt i min processtypsanalys är heller inte texter som helheter, eller i mitt fall samtal som helheter, utan förståelsen av orden *tänka* och *tanke* i enskilda processer.

Eftersom de ord som undersöks tillhör olika klasser, nämligen verb (*tänka*) och substantiv (*tanke*) tar analysen olika riktning i olika processer. Varje analyserad process innehåller något av de två orden *tänka* eller *tanke* varför dessa två kan sägas vara konstanta i processerna, medan andra enheter varierar. I de processer där verbet *tänka* är processkärna har vi att göra med en mental

process. Här får deltagaranalysen belysa processkärnan *tänka* och eventuella gränsdragningar mot andra processtyper (se vidare kapitel 5). I de processer där *tanke* är deltagare har vi, beroende på vilket verb som är processkärna, att göra med olika typer av processer. Här får analysen av processkärnor belysa deltagaren *tanke* och eventuella andra deltagare (se vidare kapitel 6).

I analysarbetet visade det sig fruktbart att införa termerna *tänkaren* och *tanken*. De har gjort det möjligt att samla de spridda deltagarroller som förekommer i de undersökta processerna. Paralleller kan dras till Holmberg 2002, som undersöker evaluering i text. Han inför termerna *evaluator* respektive *det evaluerade* för att beteckna ”en relation mellan å ena sidan det som evalueras och å andra sidan någon som evaluerar” (Holmberg 2002:208). Det evaluerade och evaluatorn är enligt Holmberg semantiska roller. Dessa roller identifieras i hans undersökning med skilda deltagarroller i olika typer av evaluerande satser (Holmberg 2002:208ff.). Eftersom processernas deltagarroller inom SFG betecknas som lexikogrammatiska funktioner, finns det anledning att försöka systematisera dem semantiskt. Tänkaren och tanken har likheter med Holmbergs *evaluator* och *det evaluerade*. Paralleller kan också dras till Hallidays undersökning om smärta som fenomen där han lyfter fram *the sufferer* som en semantisk roll med flera olika lexikogrammatiska uttryck: ”Common to all these diverse construals of pain, however, there remains the sufferer” (Halliday 1998:27).

Balansen mellan metafunktionerna och gränsområdena dem emellan är notoriskt svår att hålla. Varje analys får därför snarast ses som försök att undersöka metafunktionerna och gränsområdena. Inom SFG talas om detta i termer av att analysera *uppifrån*, *nerifrån* respektive *från sidan* (se t.ex. Halliday & Matthiessen 2004:31, Karlsson 2011:24). En analys *uppifrån* innebär att man utgår från ett semantiskt fenomen och studerar hur detta uttrycks lexikogrammatiskt. En analys *nerifrån* innebär istället att man utgår från lexikogrammatik och studerar vilken semantik den uttrycker. Analysen *från sidan* utnyttjar båda dessa perspektiv och öppnar för en beskrivning av gränsfall.

För att tillämpa dessa termer på min undersökning kan man säga att mitt intresse har fötts *uppifrån*, det vill säga att ’tänkande’ som semantiskt fenomen har intresserat mig. Vad talar människan om när hon talar om tänkande? För att undersöka detta har jag valt en strikt lexikogrammatisk ingång i analysen, det vill säga en ingång *nerifrån*, närmare bestämt från de två orden *tänka* och *tanke*. Analysarbetet har sedan till stor del skett från sidan, det vill säga i form av ett pendlande mellan de olika skikten. Avsikten med att börja analysen *nerifrån* i två ord har varit att kunna hålla en större semantisk öppenhet än den jag från början intresserat mig för. Det vill säga att jag försökt vara öppen för att orden *tänka* och *tanke* teoretiskt kan användas för att uttrycka även annat semantiskt innehåll än just tänkande.

Beroende på vilken ingång man väljer i sin analys kan man dra olika slutsatser. Som nämnts undersöker Halliday (1998) fenomenet smärta (eng. *pain*). Genom att analysera den grammatik med vilken smärta omtalas vill han utforska erfarenhetsdomänen smärta. Analysen sker ”uppifrån”, det vill säga utifrån fenomenet smärta som får betraktas som semantiskt, och han antar vissa nyckelord som blir lexikogrammatiska ingångar i det korpusmaterial han använder. Han finner att smärta kan omtalas som en process (verbet *hurt*), som en egenskap (adjektiv och adverb som *sore, painful*) och som ett ting (substantivet *pain, ache*) (Halliday 1998:18ff.). I de processer som tillhör domänen smärta kan den person som känner smärta vara en deltagare, men också exempelvis kroppsdelar kan vara deltagare i dessa processer. Enligt Halliday kastar den här typen av undersökningar ljus både över den erfarenhetsdomän som beskrivs lexikogrammatiskt och över lexikogrammatiken i sig (1998:2).

Lascaratou (2007) har gjort en liknande studie över smärtuttryck i grekiskan och analyserar dessutom sitt material med avseende på konceptmetaforer med hänvisning till Kövecses (2000). Med studiens titel *The Language of Pain: Expression or description?* frågar sig Lascaratou om språket är ett uttryck för smärta eller en beskrivning av smärta. I sina slutsatser konstaterar hon att studien belägger Wittgensteins tolkning av uttryck för smärta som dubbelt funktionella. Primärt är språket ett uttryck för en smärtsensation, sekundärt även en beskrivning (Lascaratou 2008:195). Gränsen är därtill svår att dra mellan ett smärtutrop och en beskrivning av ett mentalt smärttillstånd.

Hennes försök att besvara frågan om vad smärtuttrycken (eng. *the language of pain*) har för funktion leder henne till följande konstaterande:

[...] I cannot avoid speculating as to whether the possibility of expressing or describing pain through language essentially refutes the subjective, private character of pain. Thus, despite the variety of linguistic means observed in doctor-patient dialogues, whereby the sufferer attempts to communicate pain in socially shared terms, I cannot but wonder with Schweizer (1995:11) whether suffering ultimately remains *unheard* and *speechless*. Could one eliminate the possibility that pain remains an essentially unsharable and profoundly solitary confining experience, one that brings about an 'absolute split between one's sense and one's own reality and the reality of other persons', as Elaine Scarry (1985:4) argues? (Lascaratou 2008:195f.)

Både Halliday (1998) och Lascaratou (2008) gör alltså sina analyser ”uppifrån”, det vill säga att man utgår från det semantiska skiktet och ställer sig frågan hur lexikogrammatiken realiserar det semantiska fenomenet ’smärta’. Halliday (och Lascaratou efter Halliday) ställer också upp paradigm över de vardagliga uttryck för smärta som undersöks. Jag ser här ett analytiskt problem, nämligen att de ord och konstruktioner, det vill säga den lexikogrammatik man valt att undersöka, förutsätts realisera betydelsen ’smärta’. Det begränsar möjligheterna

till att dra några slutsatser från den paradigmatiska beskrivningen om just betydelsen 'smärta'. Ett annat problem är förhoppningen att "upptäcka" fenomenet smärta utanför språket. Det är just detta som citatet ovan från Lascaratou illustrerar; hon reflekterar över om fenomenet smärta i grunden är "unheard" och "speechless" trots att hon just undersökt det som "hörs" och "talas" – det vill säga språket.

I min undersökning utgår jag från att det jag beskriver är användningar av orden *tänka* och *tanke*. De mönster som framkommer i dessa användningar säger eventuellt någonting om det semantiska fenomenet 'tänkande', vilket dock inte kan förutsättas.

Valet av de tre radiopsykologsamtalen som undersökningsmaterial motiveras som tidigare nämnts av de rikliga förekomsterna av orden *tänka* och *tanke*. Och eftersom de nu förekommer i samtal faller det sig naturligt att också studera interaktionen i samtalen för att ytterligare kasta ljus över användningarna. Inom SFG studeras interaktion inom den så kallade interpersonella metafunktionen. Inte sällan görs både en interpersonell och en ideationell analys av en text för att på så sätt täcka fler av språkets funktioner. Sådana undersökningar på nordisk botten är t.ex. Lassus (2010) om socialförsäkringsbroschyrer, Holmberg & Jansson (2011) om runstenar och konstruktionen av tid och rum, Nord (2011) om reklam och Wojahn (2011) om språket i vigselakter.

SFG-studier gjorda på samtalsmaterial är än så länge ganska få men återfinns i t.ex. Eggins & Slade (1997) och Holmberg (2002). Eggins & Slade (1997) analyserar med olika metoder hur social identitet och sociala relationer förhandlas i samtal vilka saknar uttalat pragmatiskt syfte. Enligt författarna är drivkraften i samtalet interpersonell, varför de väljer bort en ideationell eller textuell ansats (Eggins & Slade 1997:49f.). Författarna menar att det ideationella innehållet i samtal redan är väl beforskat framförallt inom CA (t.ex. Schegloff & Sacks 1974, Maynard 1980, Button & Casey 1984 refererade i Eggins & Slade 1997:50). Inom systemisk-funktionell analys är det ideationella om inte beforskat så åtminstone omskrivet som möjligt att beforska, åter enligt Eggins & Slade (1997) som refererar till t.ex. Halliday & Hasan (1976) (1985) och Martin (1992).

Holmberg (2002) använder också interpersonell analys för att visa hur den traditionella beskrivningen av värdering som kopplad till så kallade "värde-laddade ord" inte är tillräcklig, utan att evaluering utförs gemensamt av samtalsarna med olika grammatiska resurser. Holmberg analyserar evaluerings-sekvenser som bidrag till interaktion, och kategoriserar dem interpersonellt i termer av talhandlingar och utspelsdrag (2002:200).

I min undersökning har jag begränsat mig till den ideationella metafunktionen i min SFG-analys. Den interpersonella analysens bestämning av

språkhandlingar inom SFG innebär som jag ser det ett mått av tolkning som jag velat undvika. För studiet av interaktionen i samtalen har jag istället valt en verksamhetsanalytisk ansats så som den utvecklats ur samtalsanalysen. Här har jag funnit mer ändamålsenliga redskap för att beskriva interaktionen kring de användningar av orden *tänka* och *tanke* som jag undersökt.

4.2. Verksamhetsanalys

Verksamhetsanalysen har utvecklats ur samtalsanalys där samtalet betraktas som grundläggande i människans sociala organisering. Därför har studiet av så kallade vardagliga samtal (eng. *ordinary conversation*) varit grundläggande, vilket Heritage beskriver såhär: "[...] ordinary conversations between peers represents a fundamental domain for analysis and that the analysis of ordinary conversation represents a basic resource for the extension of CA into other 'non-conversational' domains." (Heritage 2008:304). Idag finns det åtminstone två riktningar inom samtalsanalys, vilka visserligen överlappar varandra men ändå fokuserar olika saker. Den första undersöker interaktionen som en social institution, och den andra undersöker sociala institutioner i interaktion (Heritage 1997). Inom den senare har termen *institutionella samtal* etablerats, vilken också används inom verksamhetsanalys.

Jag betraktar de samtal jag analyserar som *institutionella* och använder termerna *faser* och *kommunikativa projekt* i analysen. Dessa termer förklaras närmare i avsnitt 4.2.1 nedan och i 4.2.2 beskrivs hur jag tillämpat dem i min undersökning.

4.2.1. Samtalets byggstenar

Verksamhetsanalys och studiet av kommunikativa projekt har sitt ursprung i samtalsanalys. De metoder som samtalsanalysen utvecklat är därför en viktig grund för förståelsen av verksamhetsanalys. Det rör sig främst om de system och strukturer för samtalets organisation, vilka gäller oberoende av samtalare och av situation (t.ex. Sacks et al. 1974, Schegloff 2007; för svenskans del se t.ex. Lindström, A. 1999, Lindström, J. 2008, Norrby 2004). *Tur* och *preferens* är de viktigaste av de samtalsanalytiska termerna för min undersökning, varför dessa förklaras nedan.

Grundläggande i ett samtal är att samtalarna gemensamt bygger upp det med hjälp av *turer*. Växlingen mellan turer sker dynamiskt men systematiskt med observerbara tekniker. Dels fördelas nya turer av den som för närvarande

talet, dels tolkas och ageras på denna fördelning av den som står i tur att tala (Sidnell 2010:36ff.).

I turväxlingen pågår också ett samspel kring formen för turerna. Samarbetet kring form i turväxlingen kan till exempel ske på ett språkligt mer detaljerat plan. Återanvändning av ord samtalen emellan och responser som syntaktiskt anknuter till turen före är exempel på samarbete kring form (se t.ex. Nilsson 2011 för analyser av återanvändning av dialektdrag i samtal och Bockgård 2004 för en studie av samkonstruktioner). Responser kan också vara så hårt formknutna till den föregående turen att de stående för sig själva kan betraktas som betydelselösa (se t.ex. Lindström & Linell 2007). Lindholm (2003) har undersökt struktur och användning hos flerledade frågeturer i samtal mellan läkare och patient.

I den turväxling som utspelar sig i ett samtal framträder också en annan dynamisk observerbar struktur som har betydelse inom verksamhetsanalys, nämligen *preferens* (Pomeranz 1984). Begreppet *preferens* beskriver en systematik i vilka turer som förväntas och i hur dessa är utformade. Den prefererade responsen på till exempel en fråga är ett svar. Om frågan exempelvis är slutet, det vill säga är en fråga som kan besvaras med *ja* eller *nej*, så är ett *ja* eller *nej* den prefererade responsen.

Preferens har ingenting att göra med vad samtalen psykologiskt önskar sig för reaktioner på sina uttalanden. Termen *preferens* refererar istället till empiriska undersökningar som visar att disprefererade turer omges av åtgärder för att dölja, kringgå eller ursäkta att den är disprefererad. Till exempel är accepterande den prefererade responsen på en inbjudan, vilken kan betraktas som en handling. Även om den inbjudna personen egentligen föredrar att tacka nej, är den prefererade responsen att tacka ja. Om så inte sker vidtar den inbjudna åtgärder för att dölja eller mildra sitt disprefererade svar, exempelvis genom att komma med en förklarande ursäkt eller genom att förklara sig upptagen.

Termerna tur och preferens används i kapitel 7 varför dessa förklarats här. Samtalsanalysen omfattar därtill en mängd andra termer och analysenheter som dock inte tillämpas specifikt i undersökningen.

4.2.2. Faser och kommunikativa projekt

Grundläggande i verksamhetsanalysen är att ett processperspektiv lyfts fram, snarare än ett produktperspektiv (Linell 2009b). Man studerar språkande, snarare än språket. I praktiken är det ändå i någon mening en produkt vi har framför oss, om det så rör sig om en text, ett samtal eller en enstaka grammatisk konstruktion. Processperspektivet lyfts då fram genom att produkterna belyses

i förhållande till den process inom vilken de tillkom. Processerna benämns *verksamheter*, vilka förekommer överallt där människor samtalar.

”Grundtanken är att språk är ett socialt fenomen som måste förstås i relation till den verksamhet det är en del av”, skriver Landqvist (2006:56). Språket bidrar till att konstituera ett samtals institutionella ramar och faser. Ibland pågår denna språkliga anpassning nästan omedvetet från samtalarnas sida, ibland krävs mer ansträngning från båda eller så är det en av samtalarna som upprätthåller det institutionella språkbruket.

Termen *institutionella samtal* etablerades inom samtalsanalys för att skilja ut vissa samtals typer från vad man kallat *vardagliga samtal*. Den senare termen är i sig mångtydig på så vis att det finns en mängd olika typer av vardagliga samtal och även på så vis att även mer formella samtal kan innehålla inslag av ”vardaglighet”, vilket gör kategorin svårare använd. Institutionella samtal har då definierats som ett samtal där någon eller samtliga parter deltar i samtalet i egenskap av sin profession (Linell 2009b). Samtal av den typ där en part är professionell och en part är lekperson är den mest undersökta, exempelvis samtal mellan läkare och patient. Till denna typ hör också samtalen i den här studien.

Linell (2009b) skiljer också på en generell och en specifik institutionalitet i samtalen. Den generella institutionaliteten kan beskrivas som de drag som skiljer ut samtalen från vardagliga samtal, medan den specifika då snarare skiljer ut institutionella samtal sinsemellan.

Jag har valt att se radiopsykologsamtalen som en form av rådgivning, snarare än terapi. Gaik (1992) undersöker radioterapisamtal som har formen av pratshow till vilken lyssnare får ringa in för att få hjälp med ett specifikt problem. Gaik ställer dock frågan om radiosamtal av den här typen verkligen kan betraktas som terapi. Han menar att formen och förutsättningarna skiljer sig från traditionell terapi, men har det gemensamt att man med hjälp av samtal försöker få människor att må bättre. Det rör sig därför, enligt Gaik, i båda fallen om en så kallad terapeutisk diskurs (Gaik 1992:273f.), men han skiljer mellan samtalsaktiviteterna terapi (eng. *therapy*) respektive rådgivning (eng. *counseling*) (Gaik 1992:276f.). Den terapeutiska aktiviteten har som mål att få inringaren att reflektera över sitt känsloliv med hjälp av introspektion. Den rådgivande aktiviteten har som mål att precisera inringarens problem och ge råd för hur det ska lösas.

I institutionella samtal kan faser och kommunikativa projekt urskiljas vilka kan gälla för flera samtal och för flera situationer och kontexter. Genom att på detta sätt lyfta fram likheter mellan samtal byggs en gemensam grund för studier av de olikheter som varje samtal innehåller. Poängen med att urskilja faser i samtalen är att dessa bildar en struktur som samtalarna orienterar sig emot. Samtalarnas språkliga agerande kan därmed också delvis förklaras mot

bakgrund av faserna. Den språkliga interaktionen bidrar i hög grad till att konstituera faserna och den fas som samtalsarna i ett givet nu orienterar sig emot påverkar hur den språkliga interaktionen kommer att te sig.

Flera svenska studier med verksamhetsperspektiv har genomförts, även om mycket finns kvar att utforska. Landqvist (2006) undersöker hur förhandlare använder språket för att komma överens. Milles (2006) studerar språklig interaktion i mötessamtal och anlägger ett feministiskt perspektiv. Bellander (2010) undersöker ungdomars interaktion med fokus på verksamhetstyper och vilka medier de använder. Vidare undersöker Persson Thunqvist (2003) kommunala projekt riktade till arbetslösa ungdomar, och Tykesson-Bergman (2006) studerar interaktion mellan kunder och biträden i butik. Dessa båda använder termen *aktivitet* för vad som här benämns verksamhet. Sjölin (2008) studerar verbala konflikter i termer av kommunikativa händelser, i svensk dramadialog mellan 1725 och 2000. Hos Rönn (2009) undersöks med verksamhetsanalys hinder i interaktion när det gäller skådespelarstudenters deltagande i kommunikativa sammanhang. Andra verksamhetsanalyser är Hållsten (2008) om civilingenjörers skrivande, och Westman (2009) om skriftpraktiker i gymnasieskolan. Språkliga strategier i samtal mellan personer som har olika perspektiv på samtalen i ett multiprofessionellt smärtrehabiliteringsteam har studerats av Lundgren (2009).

I min undersökning tillämpar jag en allmän fasmodell för institutionella samtal, där faserna benämns *öppning*, *orientering*, *utforskning*, *åtgärdsförslag* och *avslutning* (Linell 2009b). Faserna urskiljs i undersökningen utifrån sina respektive syften i verksamheterna rådgivning och radioproduktion (se vidare kapitel 7). Landqvist (2006:117) beskriver fasstrukturer som *progressiva* respektive *rekursiva*. Utmärkande för progressiva strukturer är att faserna tydligare avslutas och avlöser varandra, medan det i de rekursiva strukturerna sker återgångar och återkopplingar till flera faser alltmedan samtalet pågår. Med en sådan definition betraktar jag faserna i de undersökta samtalen som rekursiv.

De tre faserna *orientering*, *utforskning* och *åtgärdsförslag* har i undersökningen också knutits till tre så kallade *kommunikativa projekt*. Sådana projekt kan urskiljas på en mängd olika nivåer i ett samtal och i varje enskild analys är det forskningsfrågan som avgör vilket eller vilka projekt som lyfts fram. Landqvist (2006) har i förhandlingar belyst fyra kommunikativa projekt som han beskriver som kategorier, nämligen *fråga-svarsprojekt*, *förslagsprojekt*, *diskussionsprojekt* och *relationsprojekt* med utgångspunkt i kommunikativa handlingar. Ottesjö (2007) lyfter fram projekt i familjesamtal, som till exempel en önskelista till jul.

Kommunikativa projekt pågår i samtal på olika nivåer, exempelvis kan en verksamhet som rådgivning ses som ett sådant projekt på ett plan, samtidigt

som en reparationssekvens där samtalen gemensamt kanske löser ett missförstånd är ett kommunikativt projekt på ett annat plan. Linell lyfter fram fem sammanfattande punkter i beskrivningen av kommunikativa projekt (Linell 2009b). De är *dynamiska*, de sker *i samordning mellan flera parter*, de är *inbäddade i varandra*, de *varierar i omfattning* och *i medvetenhet*. Dynamiken innebär att projekten uppstår i stunden och kan utvecklas åt olika håll. Samordning och samarbete sker genom att parter bidrar på olika sätt till projektet. Att projekten är inbäddade i varandra innebär att ett projekt kan genomföras som ett led i genomförandet av ett större. Det kan också innebära att ett bidrag i ett samtal kan förstås som utspel i relation till flera olika projekt samtidigt. Med varierad omfattning menas att projekt inbäddade i varandra har olika utsträckning i tid. Till sist, att projekten kan variera i medvetenhet hos talarna är en viktig aspekt. Det kan röra sig om allt från att talarna är fullt medvetna om ett projekt till att de inte alls är medvetna om det, och till och med till att de inte skulle kännas vid att de deltagit i ett projekt.

Lokala kommunikativa projekt, det vill säga små projekt som till exempel en reparationssekvens, är enligt Linell den dialogiska teorins alternativ till talakter inom talaktsteorin (2009b). Talarna anses således samhandla i varje enskilt yttrande. Termen kommunikativa projekt står för någonting som är urskiljbart inom en verksamhet kanske först med en utomstående blick och med hjälp av redskap från samtals- och verksamhetsanalys. Huruvida samtalen medvetet genomför projekt eller ej är således inte en fråga man försöker besvara.

4.2.3. Orden *tänka* och *tanke* i projekt

Jag ser de tre samtalen med radiopsykologen som institutionella, då två av de tre samtalen utövar sina professioner vilket också får konsekvenser för den tredje samtalarens deltagande. Programledaren har en perifer roll i samtalen och därmed i den här undersökningen, medan rådgivaren (radiopsykologen), har en framträdande roll. Den tredje samtalaren är en lekperson, som i undersökningen går under benämningen inringare. Verksamhetsperspektivet används för att beskriva den institutionella kontextens betydelse för användning av orden *tänka* och *tanke*. Användningarna av orden *tänka* och *tanke* har visat sig vara centrala i framställning, formulering och åtgärdande av inringarens problem, det vill säga i den orienterande, den utforskande och den åtgärdande fasen.

Fokus i min undersökning är inte att besvara frågor om de pågående verksamheterna radioproduktion och rådgivning. Istället frågar jag mig hur dessa verksamheter kan bidra till att beskriva hur mening skapas i konstruktioner

med orden *tänka* och *tanke*. Här skiljer sig undersökningen från studier som istället vill säga något om verksamheter eller om samtal. (Dock, ska tilläggas, att det snäva lexikala perspektiv jag använt som ingång i min studie samtidigt har visat sig belysa både verksamheten och samtalen.)

Med samtal som arbetsmaterial kan analysfokus riktas åt lite olika håll. Man kan studera samtal inom en viss verksamhet för att belysa just verksamheten, men man kan också studera samtal för att belysa hur en samtalsaktivitet går till inom en viss verksamhet. I studier av samtal blir det tydligt hur samtal och verksamheter på olika nivåer har ett stort förklaringsvärde sinsemellan.

Den fasstruktur jag lyft fram i samtalen bygger i första hand på att jag betraktar samtalen som rådgivningssamtal. Det vill säga att målet med samtalen är att en rådvill inringare vid samtalens slut ska vara mindre rådvill. Fasstrukturen fungerar som ett sätt att belysa hur orden *tänka* och *tanke* är meningsskapande i samtalen, genom att de olika användningarna kunnat kopplas till en viss fas. Faserna *orientering*, *utforskning* och *åtgärdsförslag* har olika syften, vilka varit vägledande för att avgöra till vilken fas en viss användning av de aktuella orden kan hänföras. I kapitel 7 förklaras närmare vad som legat till grund för indelningen i faser.

I min undersökning ligger den systemisk-funktionella analysen av de processer där orden *tanke* och *tänka* ingår till grund för hur de kommunikativa projekten formulerats. Projekten ligger därför på en nivå som framträtt med alla tre samtalen som fond. En viss användning av *tänka* eller *tanke* kan bidra till ett eller flera av de tre kommunikativa projekten. Användningarna ses inte som enskilda kommunikativa projekt i sig eftersom syftet med projekten visar sig först i betraktande av hela samtalen.

Tillämpningen av verksamhetsanalys kan betraktas som ett sätt att förklara det samspel mellan tänkaren och tanken som framkommit i processtypsanalysen. Därmed skiljer sig fokus i min analys från flera andra verksamhetsanalyser i vilka, som namnet också antyder, verksamheterna eller samtalen utgör studieobjekt. I kapitel 8 diskuteras en syntes av de båda analyserna.

4.3. Sammanfattning

I undersökningen görs alltså en systemisk-funktionell processtypsanlys samt en analys av kommunikativa projekt inom verksamhetsanalys. Båda analyserna vill belysa användningarna av orden *tänka* och *tanke* i de tre radiopsykologsamtalen, men perspektiven belyser också varandra. Processtypsanalysen redovisas nedan i kapitel 5 och 6, verksamhetsanalysen i kapitel 7 och en summering av de båda analyserna görs i kapitel 8.

5. Verbet *tänka* i processer

De processer som undersöks i det här kapitlet innehåller verbet *tänka*. Verbet förekommer 58 gånger i materialet. I majoriteten av fallen är verbet till funktionen en processkärna, men det kan också ha infinitiv form och ingå i en deltagare i en process. En mental process kan konstrueras dels med deltagare och omständigheter, dels kan verbet projicera en annan sats. Knappt hälften av processerna med verbet *tänka* projicerar andra sats.

Halliday och Matthiessen skiljer ut fyra olika mentala processer för engelskans del (Halliday & Matthiessen 2004:208). Det engelska verbet *think* förs till mentala processer av kognitiv typ och de övriga är emotiva, perceptuella respektive desiderativa mentala processer. Verbet *tänka* används hos Holmberg & Karlsson (2006:87) som ett slags prototypverb för de mentala processer som ”har med tankar att göra”. De nämner även mentala processer som rör sinnesintryck (t.ex. *lyssna, uppfatta*), beslutande och planering (t.ex. *välja*) respektive känslor och önskningar (t.ex. *älska, hoppas*) vilka motsvarar indelningen hos Halliday och Matthiessen. Engelskans *think* och svenskans *tänka* kan inte betraktas som ekvivalenta vare sig när det gäller betydelse eller konstruktion, varför undersökningar på svensk botten är angelägna (se även Aijmer 1997, Kärkkäinen 2003, Karlsson 2006).

Samtliga processer som lyfts fram i det här kapitlet har alltså processkärnan *tänka* och betraktas som mentala. Förstadedeltagarens roll är därmed alltid Upplevare och uttrycks med personbetecknande ord, oftast pronomen. Även andradeltagarens roll är följaktligen känd, i en mental process benämnd Fenomen. Lexikogrammatiskt kan dock Fenomenet uttryckas på olika vis och det kan dessutom gränsa till en omständighet eller, som nämnts ovan, ersättas av eller kompletteras av en projicerad sats.

Ett syfte med undersökningen är att studera samspelet mellan tänkaren och tanken. Gemensamt för de processer där verbet *tänka* används är att tänkaren

tänker och att en tanke därmed blir till, men detta uttrycks på många olika sätt. På samma sätt som Upplevaren i processerna kan sägas referera till en tänkare, kan Fenomenet, eller ibland en omständighet eller en projektion, sägas referera till det tänkta. Fokus i det här kapitlet blir därför att beskriva olika sätt på vilka tanken konstrueras lexikogrammatiskt i dessa processer.

Verbet *tänka* konstrueras både med och utan prepositionen *på* (jfr *Lisa tänker* och *Lisa tänker på tårta*, dock inte **Lisa tänker tårta* men däremot *Lisa tänker att tårta är gott*). Verbet konstrueras därtill reflexivt (jfr *Lisa tänker sig en tårta*). Det kan diskuteras huruvida hela prepositionsfrasen inledd av *på* efter verbet *tänka* bör betraktas som en deltagare, det vill säga att *på tårta* skulle vara ett Fenomen i exemplet ovan. Det finns dock skäl att föra prepositionen till verbet som en del i processkärnan, i den här studien bland annat för att enklare kunna påvisa det tänkta. (För gränsdragning mellan omständighet och deltagare när det gäller prepositionsfras, se Halliday & Matthiessen 2004:278.) I samtalen används *tänka* totalt 35 gånger, *tänka på* används 16 gånger och *tänka sig* används 7 gånger. Alla tre varianterna, *tänka*, *tänka på* och *tänka sig*, används antingen med Fenomen/omständighet eller med en projicerad sats vilket exemplifieras nedan i avsnitt 5.1 respektive 5.2.

5.1. Mental process med deltagare

I utdrag (5:1) nedan återfinns en process med verbet *tänka* som processkärna och två deltagare, nämligen Upplevare och Fenomen. När verbet *tänka* är processkärna får den som tänker, tänkaren, deltagarrollen Upplevare. (Processerna är markerade med fetstil i utdragen.)

(5:1) Daniel, r. 302

rg [...] ja **de tänkte ja** [...]

Här visas en ganska typisk mental process med pronomenet *ja(g)* som Upplevare och pronomenet *de(t)* som Fenomen. Pronomenet *de* är referentiellt här och syftar alltså tillbaka på någonting i kontexten, ett slags tankeinnehåll. I utdrag (5:1) ovan uttrycks alltså deltagarna Upplevare och Fenomen med nominalfraser. Processen *va(d) tänker du om arbetslösa* i utdrag (5:2) nedan innehåller också en omständighet.

(5:2) Jennifer, r. 98

rg [...] **va tänker du om arbetslösa** [...]

Upplevaren uttrycks med pronomen *du* och Fenomenet med frågeordet *vad*. Prepositionsfrasen *om arbetslösa* analyseras som en så kallad sakomständighet. Dessa skiljer sig från andra omständigheter, sådana som rör tid, rum och sätt t.ex., genom att de inte tillför information om själva verbaktionen utan snarare om resultatet av eller innehållet i verbaktionen. Sakomständigheten *om arbetslösa* kan här sägas specificera det som åsyftas med Fenomenet *vad*.

Deltagaruppsättningen i (5:2) ovan påminner om den i en verbal process. Om vi prövar att ersätta den mentala processkärnan ovan med en verbal skulle det kunna se ut såhär: *vad säger du om arbetslösa?*. Här skulle *du* få deltagarrollen Talare och *vad* skulle vara Utsaga (jfr Halliday & Matthiessen 2004:255f.). I den verbala processen skulle (*om*) *arbetslösa* kunna analyseras som sakomständighet till Utsagan; sakomständigheten specificerar alltså vad det talas om i Utsagan. De mentala och de verbala processerna har konstruktionslikheter här, men grammatiken i de verbala processerna är ofta mer komplicerad och kan potentiellt ha fler deltagare (nämligen Talare, Lyssnare, Utsaga och Talmål, jfr Halliday & Matthiessen 2004:255f. och Holmberg & Karlsson 2006:94ff.).

Utdragen ovan har exemplifierat mentala processer med nominala deltagare och processkärnan *tänka*. Den som tänker är Upplevare och det tänkta är Fenomen i nominalform och i ett fall Fenomen specificerat med en sakomständighet. Det finns också mentala processer med processkärnan *tänka* i vilka det är svårare att avgöra om en enhet ska betraktas som en deltagare eller som en omständighet. Nedan följer några exempel med adverbfraser knutna till processkärnan för vilka det finns anledning att diskutera vilken status dessa kan antas ha i processen.

Konstruktionen i utdrag (5:3) påminner om den som beskrivits ovan i (5:2), men det nominala frågeordet *vad* motsvaras här istället av adverbfrasen *så*.

(5:3) Jennifer, r. 89

```
ir  [...]för ja tänker junte själv så om andra
    [...]
```

Till formen kunde här adverbfrasen *så* vara en sättsomständighet (som informerar om verbaktionen). Vad prepositionsfrasen *om andra* har för funktion är mer oklart. Möjligen en sakomständighet (som snarare informerar om "saken" *så*).

Omständigheter betraktas som optionella i förhållande till processkärnan, vilket innebär att i en sats med flera omständigheter bör var och en av dem kunna uteslutas utan att satsen blir ogrammatisk. När det gäller exemplet ovan kan prepositionsfrasen *om andra* uteslutas (*jag tänker ju inte själv så*).

Adverbfrasen *så*, däremot, kan inte uteslutas (**jag tänker ju inte själv om andra*). Min tolkning är att sakomständigheten *om andra* måste ha en ”sak” att referera tillbaka till. Här fyller adverbfrasen *så* den funktionen, vilket innebär att den också kan betraktas som en deltagare i processen, här alltså Fenomen.

I processen ovan verkar det vara tänkandets innehåll, det tänkta, som omtalas med adverbfrasen *så*, det vill säga att innehållet omtalas *som om* det gällde sättet. Tanken uttrycks alltså här med en grammatik som gränsar mellan ting och sätt i förhållande till processen *tänka*.

I utdrag (5:4) nedan återkommer konstruktionstypen med verbet *tänka* och ett adverb. Processen återfinns i ett citat och det är inringaren som citerar vad hennes sambo sagt till henne.

(5:4) Jennifer, r.319

ir [...] ja men **sådär kan du junte tänka** [...]

Processkärnan *tänka* kompletteras av en nominalfras (*du*) och en adverbfras (*sådär*) och här är satsen också negerad (*ju inte* transkriberat som *junte*). Nominalfrasen *du* är Upplevare och adverbfrasen liknar till formen en omständighet men kan inte betraktas som optionell. Den tycks istället fylla samma funktion som ett Fenomen, på samma sätt som adverbfrasen *så* som diskuterats ovan. Om *så* respektive *sådär* tolkas som omständigheter har de aktuella processerna i (5:3) och (5:4) bara en deltagare, nämligen Upplevare. Tänkaren blir därmed tydlig, men mindre tydligt blir det tänkta.

Det verkar som om information, i form av adverbfraser, om hur processen *tänka* går till i hög grad upplyser om resultatet av tänkandet. Här finns en likhet med andra mentala processer och med verbala processer (jfr *sådär kan du inte känna*, *sådär kan du inte säga*). För att informationen ska bli relevant måste adverbfrasen fyllas med ett innehåll. I materiella processer verkar adverbet kunna vara mer av en ren omständighet som omtalar verbaktionen och inte resultatet av den (jfr *sådär kan du inte hålla hammaren*, *sådär kan du inte springa*).

I nästa exempel är gränsen mellan deltagar- och omständighetsstatus ännu lite diffusare. Inringaren berättar här vad ”folk” brukar säga till henne och hon återger detta i form av ett citat.

(5:5) Jennifer, r. 114

ir [...] **du måste tänka positivt**

Exemplet innehåller verbet *tänka*, en nominalfras (*du*) och en adverbfras (*positivt*). Nominalfrasen *du* är Upplevare i processen men det är mer oklart hur adverbfrasen ska analyseras – som deltagare eller som omständighet. Om

adverbfrasen *positivt* är en omständighet skulle det vara en sättsomständighet (ungefär *tänkandet pågår på ett positivt sätt*). Men vad skulle det innebära att *tänka positivt* om det inte vore att *tänka positiva tankar*? Det är tänkandets innehåll som bedöms som positivt, snarare än det sätt på vilket tänkandet går till. Lika rimligt verkar därför vara att analysera *positivt* som ett Fenomen. Men det är tydligt även här att verbaktivitetens innehåll eller resultat (tanken) omtalas i termer som snarare beskriver aktiviteten. Om vi parafraserar till *du måste tänka positiva tankar* skulle adverbet istället vara ett adjektiv som beskriver kvaliteten hos Fenomenet *tankar*.

Ovan har exemplifierats bland annat hur frågeordet *vad* används med verbet *tänka* i (5:2). Även det adverbliella frågeordet *hur* används i samtalen och här uppstår samma diffusa gränsdragningar mellan deltagare och omständigheter. Utifrån resonemanget ovan rörande (5:2) skulle även *hur* i den mentala processen *hur tänker äldre kring de här* nedan i (5:6) kunna tolkas som Fenomen.

(5:6) Peter, r. 213

rg [...] **hur tänker äldre** kring de här [...]

Processen återfinns i en frågeformad sats. Upplevaren i processen är nominalfrasen *äldre*. Därtill har vi det adverbliella frågeordet *hur* och prepositionsfrasen *kring det här*. Om *hur* är en omständighet är den optionell och bör kunna utelämnas, vilket verkar svårt utan att frågan får en annan innebörd: *tänker äldre kring det här?* Prepositionsfrasen verkar kunna uteslutas med mer bibehållen innebörd: *hur tänker äldre?* Funktionen hos det adverbliella frågeordet *hur* är snarare som Fenomen än som omständighet här. Prepositionsfrasen *kring det här* informerar då snarare om Fenomenet *hur* än om processkärnan *tänker*, det vill säga att frasens funktion är sakomständighet. Frasen *kring det här* utgör till formen på ett sätt en rumsbestämning (*kring*), men säger ändå ingenting om vare sig när, var eller hur processen sker. Prepositionen *kring* med den nominala rektionen *det här* specificerar här istället det tänkta.

Utdraget ger också ett exempel på när tänkaren i processen är mer vagt utpekad än i de fall vi tidigare sett då den oftast varit inringaren. Här är det nominalfrasen *äldre* som pekar ut en generisk men ändå begränsad grupp referenter. Det betyder att tänkaren kan betraktas som generisk här och vem som vill kan välja att tillhöra gruppen *äldre*.

För att bestämma huruvida exempelvis ett adverb i processerna ska betraktas som en deltagare eller som en omständighet, kan man i vissa fall ta hänsyn till prefererade och disprefererade responser. I exempel (5:7) har vi att göra med en frågeformad sats innehållande processkärnan *tänker*, nominalfrasen *du* som Upplevare och adverbfrasen *hur* med oklar status.

(5:7) Jennifer, r. 73

rg [...] **hur tänker du** [...]

Något som kunde tala för att det adverbiala frågeordet *hur* är en omständighet är om frågan skulle kunna besvaras med en motsvarande adverbfras, som i exemplet nedan (konstruerat).

Hur tänker du? Jag tänker såhär.

Svaret i det konstruerade exemplet överensstämmer till formen med frågan, då adverbfrasen *såhär* motsvarar frågans adverbfras *hur*. Om man dock jämför funktionen hos omständigheten *såhär* med dess funktion i andra processer som bara kan ta en deltagare, som till exempel verbet *sova*, ser man en skillnad. Möjliga responser på frågan *hur sover du?* informerar om omständigheter som till exempel *jag sover såhär, jag sover på rygg, jag sover hela natten*. Det vill säga att omständigheterna i responserna preciserar verbaktiviteten *sova*. Liknande svar på frågan *hur tänker du?* är visserligen inte ogrammatiska, men väl oväntade: *jag tänker såhär, jag tänker på rygg, jag tänker hela natten*. Det beror på att frågeordet *hur* i kombination med processkärnan *tänka* riktas mer mot processens resultat än mot det sätt på vilket processen går till.

Responserna *jag tänker såhär* i exempel 14 ovan är också pragmatiskt ofullständig, på så sätt att den visserligen utgör en respons men ändå inte svarar på frågan. För att frågan *hur tänker du?* ska besvaras på ett fullständigt pragmatiskt sätt krävs att adverbet *såhär* följs av en preciserande fortsättning, här i form av ett tankeinnehåll. Utdrag (5:8) nedan visar hur frågan i (5:7) besvaras i det aktuella samtalet, där just detta också sker. Det vill säga att responserna innehåller en precisering till *såhär* i form av ett tankeinnehåll.

(5:8) Jennifer, r. 76

ir jo men **man tänker ju ome:- de e mest såhäre:**
(.) hur andra uppfattar en eller ja har en-
en liksom idé om hur andra uppfattar en
[...]

I turens första sats återfinns verbet *tänker* som följs av en avbruten prepositionsfras: *man tänker ju ome-*. Detta indikerar snarare en utelämnad deltagare än en utelämnad omständighet. Den avbrutna satsen följs av påståendesatsen *de e mest såhäre* som visserligen innehåller den formmässigt prefererade adverbfrasen *såhär*, men som fullbordas först genom sin projicerande funktion emot den del i turen som informerar om det tänkta (*hur andra uppfattar en eller ja har en- en liksom idé om hur andra uppfattar en*).

De mentala processer som beskrivits ovan innehåller alltså samtliga verbet *tänka* som processkärna och ett personbetecknande ord som Upplevare. Därtill nominalfraser och/eller adverbfraser som Fenomen och/eller omständigheter. Tänkaren är således i dessa processer en Upplevare, och det tänkta uttrycks visserligen som Fenomen men ibland också till formen som omständighet. Den svårdragna gränsen mellan deltagare och omständighet i de fall som diskuterats ovan visar att det tänkta konstrueras både som deltagare och som omständighet. Att tala om tänkandets innehåll och att tala om hur tänkandet går till verkar vara två sätt att uttrycka det tänkta i förhållande till en tänkare.

Verbet *tänka* konstrueras även med prepositionen *på*, som i *tänka på*. Jag väljer här att föra prepositionen till verbet och inte till deltagarna och nedan visas några exempel på den här användningen.

(5:9) Peter, r. 32

ir pt ock men **ja tänker mycke på så- såna här
 existentiella: sa↑ker** å sådär .h **tänker
 mycke på min barndom** å såna där grejer [...]

Den första processen i utdrag (5:9), *ja(g) tänker mycke på så- såna här existentiella saker*, har två deltagare som uttrycks med nominalfraser, dels *jag* (Upplevare), dels *såna här existentiella saker* (Fenomen). Här finns också omständigheten *mycket*. Den andra processen, *tänker mycke på min barndom*, har samma Upplevare – om än underförstådd. Fenomenet uttrycks med nominalfrasen *min barndom* och omständigheten *mycket* upprepas även här.

De nominalformade Fenomenen i processerna ovan förtingligar det tänkta. Prepositionen *på* föregår de nominalformade Fenomenen och tycks också bidra till att etablera det tänkta som något nominalt, tanken som ett ting. Det kan bero på en betydelsenynans mellan *tänka* respektive *tänka på*. Den kan förklaras som att *tänka* oftast inte följs av en ren nominalfras (**Lisa tänker Kalle. Sigrid tänker tårta.*). När verbet inte följs av prepositionen är aktionen mer resultativ: jämför *Lisa tänker att Kalle äter tårta* med *Lisa tänker på att Kalle äter tårta*. I den förra frammanas Kalle och hans tårtätande via Lisa, medan i den senare verkar hans tårtätande ske oberoende av Lisa (det vill säga, Kalle äter tårta oberoende av om Lisa tänker på det eller inte).

Även i nästa exempel är processen *tänka på* omgärdad av två deltagare i form av nominalfraser, och därtill av flera omständigheter. Deltagaren Upplevare är *alla vi som går här på jorden* och Fenomen är *det här med döden* (transkriberat i *pårehär me döden*).

(5:10) Peter, r. 96

rg pt .hh oche: ja tror atte: **alla (.) vi som går här på jorden** nån gång ibland eller ganska ofta uh i olika utsträckning **tänker pårehär me döden**

I (5:10) ser vi ytterligare ett exempel på hur tänkaren i processerna kan vara mer eller mindre utpekad. Här är det *alla vi som går här på jorden* som är tänkare i processen. Varianten *tänka på* följs även här av det tänkta i förtingligad form, här inte bara *döden* utan utbyggt till *det här med döden* (transkriberat i *pårehär me döden*). Dessa nominala deltagare är mer självklara och omständigheterna är tydliga omständigheter som rör verbaktionen: *nån gång ibland eller ganska ofta* och *i olika utsträckning*.

Exemplen ovan med processen *tänka på* följer ett slags standardform för den mentala processkärnan med en nominal Upplevare och ett nominalt Fenomen. I avsnittet om projektion nedan ges andra exempel på användningar av *tänka på*.

I materialet finns även reflexiva användningar av verbet *tänka*, och här finner vi ytterligare varianter av hur det tänkta konstrueras. I utdrag (5:11) ges två exempel på reflexiv användning av *tänka* (*om man tänker sej* respektive *tänk dej*), vilka följs av nominalfraser (*en da som man bara känner för att-* respektive *en da som man bara ligger kvar för länge i sängen på mornarna*).

(5:11) Daniel, r. 251

ir [...] om **man tänker sej en da** som man bara känner för att (1.3) eller **tänk dej en da** som man ligger kvar för länge i sängen på mornarna

Här används *tänka* reflexivt först i en konditionalsats (*om man tänker sej*) och sedan imperativt (*tänk dej*). Både konditionalsatsen och imperativen är till funktionen uppmanande här, om än olika starka. Det som rådgivaren uppmanas till att tänka sig är i båda fallen konstruerat i form av nominalfrasen *en da* med relativsatser som bestämmingar. I det första fallet är relativsatser avbruten (*som man bara känner för att-*), i det andra utgör den en hel bestämming (*som man ligger kvar för länge i sängen på mornarna*).

Jag tolkar de båda nominalfraserna med bestämmingar som Fenomen i dessa processer. I den avbrutna konditionala processen är ett generiskt *man* Upplevare. Därefter repareras till en imperativ där Upplevaren uttrycks lexikogrammatiskt i reflexivpronomenet *dej*. Användning av generiskt *man* i den första processen och i de båda bestämmingarna bidrar till att göra upplevelsen

generell. Den som önskar kan träda in som tänkare här tack var det generiska *man*.

Även en infinitivsats kan fungera som deltagare vid reflexivt *tänka*, som *att dö* i utdrag (5:12) nedan.

(5:12) Peter, r. 221

rg [...] de finns ju **väldigt få människor** som i
fortiårsåldern **kan tänka sej å dö**↑

I den här processen uttrycks Upplevaren med nominalfrasen *väldigt få människor* och Fenomenet med infinitivsatsen *å dö*. Infinitivsatsen kan ingå som deltagare i processer och får därmed ett slags nominal karaktär. Det tänkta uttrycks alltså här med en infinitivsats, och inte som i exemplen ovan med nominalfras eller adverbfras. Tänkaren i utdraget är generisk men till viss del begränsad: *väldigt få människor*.

Konstruktionerna med *tänka* respektive *tänka sig* liknar mer varandra än konstruktioner med *tänka på*. De förra har större potential att uttrycka någonting hypotetiskt, någonting som är eller skulle kunna vara resultatet av att tänka. Den senare konstruktionen, med *tänka på*, kan istället uttrycka tänkandet som ett slags reflektion över någonting redan befintligt snarare än som ett frammanande av någonting. (Jfr resonemang ovan avseende (5:9) och (5:10).)

Användningarna av *tänka*, *tänka på* och *tänka sig* konstruerar i samtliga fall tänkaren som Upplevare, medan däremot det tänkta konstrueras mer varierat. Dels kan det tänkta konstrueras nominalt med deltagarrollen Fenomen, dels verkar det tänkta konstrueras adverbialt och liknar då till formen en omständighet men till funktionen snarare ett Fenomen.

5.2. Mental process med projektion

I de utdrag som följer är det fortfarande verbet *tänka* som är kärna i processerna, vilket innebär att tänkaren fortsatt uttrycks som en Upplevare. Det tänkta däremot tar andra former än i exemplen ovan i avsnitt 5.1. En vanlig konstruktionstyp för verbet *tänka*, med varianterna *tänka på* och *tänka sig*, i materialet är nämligen att det projicerar en annan sats. Den projicerande och den projicerade satsen bildar ett satskomplex. Projektionen av en sats kan rent grammatiskt se olika ut. Dels kan de ingående satserna båda vara huvudsatser, dels kan de ingående satserna vara en huvudsats med en underordnad sats. De projicerade satserna kan vara citat (huvudsatser), eller referat (bisatser).

Konstruktionerna i samtal är i det här avseendet inte sällan ogrammatiska enligt en skriftspråksnorm, men den projicerande funktionen kvarstår.

Det är den projicerande processkärnan som avgör om den projicerade satsen återger ett yttrande (när den projicerande kärnan är verbal) eller en tanke (när den projicerande kärnan är mental). Nedan följer exempel på hur verbet *tänka* används projicerande. De projicerade satserna i materialet har oftare formen av citat än av referat.

En projicerad sats är alltså inte en deltagare i processen i den projicerande satsen. Det rör sig istället om ett så kallat satskomplex med två satser innehållande varsina processer. Eftersom det som undersöks i det här kapitlet är processer med verbet *tänka* i de projicerande satserna, är processerna i de projicerade satserna inte i sig föremål för analys. Istället beskrivs förhållandet mellan satserna i termer av ett samspel mellan tänkaren och tanken. Det betyder att tänkaren återfinns i den projicerande satsen och att det tänkta helt enkelt utgörs av den projicerade satsen. Den har därmed en mycket stark relation till processen i den projicerande satsen, även om den strikt grammatiskt inte definieras som en deltagare. Hur denna relation kan se ut illustreras i de kommande exemplen.

Tilläggs bör här att när jag använder ordet citat avser jag en sats som pragmatiskt har formen av ett direkt citat. Huruvida källan är korrekt citerad är i sammanhanget oväsentligt.

I exempel (5:13) nedan visas hur verbet *tänka* projicerar citatet *men gud de där e ja om nära år*.

(5:13) Peter, r. 166

ir när ja ser en gammal man på bussen **så tänker**
 ja såhär men gud de där e ja om nära år
 liksom [...]

Mot bakgrund av analyser av adverbfrasen *såhär* i avsnitt 5.1 skulle den kunna betraktas som ett Fenomen i processen *så tänker ja såhär*. Den projicerade satsen kan då utgöra en specificering av detta Fenomen. Då skulle konstruktionen likna exempelvis den i (5:6) och citatet som konstruerar tänkandets innehåll skulle likna en sakomständighet.

Oavsett hur man väljer att analysera adverbfrasen *såhär* i utdrag (5:13) sker här en projektion av en tanke som har formen av ett citat. Upplevelsen *jag* i den projicerande processen *tänka* konstruerar de egna tankarna som citat.

I exempel (5:14) nedan är verbet *tänka* konstruerat med *att*, som i *man tänker att*, och följs av ett citat.

(5:14) Jennifer, r. 79

ir [...] **man tänker att**: men nån gång måste man
ju ändå hitta ett jobb [...]

I samtalspråk är konstruktioner som den ovan med *tänker att* följt av citat vanligt förekommande, även om det indirekta anföringssättet gör att ett referat är mer förväntat. Verbet *tänka* i materialet används i konstruktioner med såväl *tänker* + citat som *tänker att* + citat. Upplevaren i den projicerande processen uttrycks i (5:14) med ett generiskt *man* och detta pronomen återupprepas även i den projicerade satsen.

Konstruktionerna i de båda exemplen ovan är lika på så sätt att tankar projiceras i form av primära yttranden. Upplevaren i den projicerande processen *tänka* blir då upphovet till dessa tankar. I exempel (5:13) etableras tänkaren via ett pronomen som refererar till en specifik person, nämligen *jag* (här inringaren), medan tänkaren i exempel (5:14) etableras i form av det generiska *man*. Kontexten antyder visserligen att pronomenet *man* här inkluderar talaren men den tänkare som frammanas är samtidigt generisk precis som pronomenet *man*. Att inringaren här förmodligen talar om sig själv hindrar inte att även andra kan identifiera sig med *man*. Här återges alltså ett slags generiska tankar knutna till en generisk tänkare.

De två exemplen ovan har visat konstruktioner med citat projicerade av *tänka såhär* respektive av *tänka att*. Utdrag (5:15) nedan visar istället en kombination av dessa två.

(5:15) Jennifer, r. 275

rg [...] å **så↑ tänkeru sär att** >de här måste
ja göra för å hålla ihop just nu. [...]

Upplevaren i den projicerande satsen *så tänker du sär att* uttrycks med pronomenet *du* (transkriberat i *tänkeru*). Rådgivaren lånar sedan sin röst åt inringaren och den citerade tanken konstrueras i första person som om den vore inringarens. Till funktionen är exemplet ovan en uppmaning i vilken inringaren utses till tänkare (*så tänkeru sär*) och erbjuds en färdigformulerad tanke (*de här måste ja göra för å hålla ihop just nu*).

Den mentala och den verbala processtypen ligger mycket nära varandra i dessa exempel, vilket också har sin förklaring i att en tanke, för att kunna delas, måste verbaliseras. Till den språkliga konstruktionen skiljer sig inte projektionen

av en tanke här från projektionen av ett yttrande. En verbal process kan dock ha fler deltagarroller, vilket vi återkommer till i kapitel 6.

I utdrag (5:16) ser vi *tänka på* (transkriberat i *tänkeru på*) som projicerande verb följt av ett citat.

(5:16) Peter, r. 213

rg .hh men däremot **så tänkeru på hur tänker**
äldre kring de här [...]

Varianten *tänka på* är en smula oväntad här eftersom den vanligen inte följs av ett citat. Prepositionen ger citatet nominal karaktär och bidrar till att det förtingligas till det tänkta. En fin betydelsen yans skymtar här genom att *tänka på* tycks vara resultativ i mindre grad än *tänka*, det vill säga att med *tänka på* verkar den citerade tanken existera mer oberoende av tänkaren.

I (5:16) uttrycks Upplevaren i den projicerande processen med pronomenet *du*, här inringaren. Den tanke som sedan projiceras i citatform tillskrivs därmed inringaren. Verbet *tänka* är också processkärna i den projicerade satsen, där Upplevaren istället uttrycks med nominalfrasen *äldre* (jfr även utdrag (5:6)).

Genom projektion av citat konstrueras ett slags färdiga, i betydelsen färdigformulerade, tankar. I samtalet knyts de till tänkaren som är Upplevare i den projicerande processen med verbet *tänka*. En samtalare kan därför formulera en färdig tanke och knyta den till någon, sig själv eller någon annan, genom att göra denna någon till Upplevare i den projicerande mentala processen.

Verbet *tänka* kan också projicera referat. Utdrag (5:17) nedan är ett exempel. Det är inringaren som talar i jag-form och som därmed refererar sitt eget tänkande.

(5:17) Daniel, r. 540

ir ja men **ja tänker att** de e: vettigt

Vid projektion av referat är det tänkta på samma sätt som vid citat knutet till Upplevaren i den projicerande processen. Projektion av referat sker i form av satskomplex i vilka den projicerande mentala processen är överordnad.

Upplevaren i den projicerande processen och den projicerade referatsatsen binds samman med processkärnan *tänka*. Detta blir på ett annat sätt tydligt i några exempel med verbet *tänka* i reflexiv användning, till att börja med i (5:18) nedan.

(5:18) Daniel, r. 274

rg [...] om **du tänker dej att** du flyttar ut i en
stuga i skogen å va som händer då

Det projicerande *om du tänker dej* gör det möjligt att måla upp ett scenario med referatets form, men detta skulle också vara möjligt med en ickereflexiv konstruktion (*om du tänker att du flyttar ut...*). När reflexivkonstruktionen projicerar ett referat får det tänkta formen av en återgivning. I exempel (5:19) nedan refererar rådgivaren med reflexivt *tänka* till en generisk Upplevare, nämligen *man*.

(5:19) Peter, r. 199

rg jo **man tänker sej då**: eh som i ditt fall
Peter att när du närmar dej den här tanken

Det tänkta har även här referatets form, *att när du närmar dej den här tanken*. Upplevaren uttrycks med generiskt *man* vilket öppnar för vem som vill att träda in som tänkare. Samtidigt knyts inringaren till processen med konstruktionen *som i ditt fall Peter*. Den mentala process som uttrycks med verbet *tänka* blir då både gemensamt upplevd och samtidigt tillämpbar i unika fall, som Peters.

Reflexivformen *tänka sig* visar på en koppling mellan tänkaren och tanken. I likhet med flera andra reflexiver måste nämligen subjektet och objektet vid reflexivt *tänka* ha samma referent, som exempelvis i *jag tänker mig...* (jfr **han ångrar henne*, **vi grämer dem*, **hon tänker honom*). Det är därför oklart vad ett yttrande som till exempel *jag tänker dig en stuga vid havet* skulle betyda. Det verkar omöjligt att tänka någon annans tankar, de blir ens egna så fort man tänker dem.

När exemplet på en verbal respektive en mental projicerande process ställs upp bredvid varandra, som nedan (konstruerade), blir det tydligt hur dessa båda konstrueras med återgivning av något som till formen är verbalt.

Lisa säger: "Nu får det vara nog!"

Lisa tänker: "Nu får det vara nog!"

Exemplen i det här avsnittet visar på samtalarnas möjligheter att med hjälp av citatformen etablera "färdiga" tankar och knyta dem till faktiska eller fiktiva tänkare. Ingen tanke utan en tänkare, ingen tänkare utan en tanke. Halliday och Matthiessen (2004:456) menar att citerade tankar är ovanligt i modern engelska. Min undersökning tyder på att detta är en väl använd form i svenskan, åtminstone i dessa verksamhetstyper, men utökade studier av just det fenomenet skulle krävas för att kunna dra mer långtgående slutsatser.

Citaten i materialet utgör kongruenta lexikogrammatiska realiseringar av språkhandlingarna påstående, fråga och uppmaning, vilket spelar roll för hur dialogen mellan tänkaren och tanken etableras. Halliday och Matthiessen (2004:444) uttrycker det så att projektioner i form av citat öppnar upp för

”dialogic features”, medan projektioner i form av referat snarare stänger för dessa. Citerade språkhandlingar har en funktion på ett projicerat plan där en möjlig dialog pågår, och alltså inte direkt i samtalsnuet mellan de båda samtalarna. Detta stämmer väl överens med hypotesen att grammatiken etablerar en tänkare och en tanke som samspelar sinsemellan.

5.3. Sammanfattning

I de processer som beskrivits här i kapitel 5 är processkärnan alltid densamma, nämligen verbet *tänka* med varianterna *tänka på* och *tänka sig*. Därmed har också förstadedtagaren i samtliga processer rollen Upplevare. Denna roll kan, eftersom det rör sig om verbet *tänka*, också beskrivas som ’den som tänker’, eller tänkaren.

Utöver Upplevaren deltar i den mentala processen ett Fenomen. Vad jag undersökt i det här kapitlet är hur de mentala processerna med verbet *tänka* konstruerar sina Fenomen och eventuella omständigheter. Jag har också undersökt hur processerna projicerar satser.

Som redovisningen ovan visar är gränserna mellan deltagaren Fenomen och en omständighet ofta flytande. I en process som *jag tänker såhär*, till exempel, är adverbet *såhär* till formen en omständighet som rör verbaktiviteten men det kan också ses som en deltagare som refererar till ett tankeinnehåll. Det verkar som om tänkandet inte riktigt går att referera till enbart som process utan att det sker via processens resultat eller innehåll, det vill säga tanken.

I grammatiken ser vi att *någon tänker* (en Upplevare) och vi ser *det tänkta* (ett Fenomen, ibland gränsande till omständighet, eller en projektion). Den som tänker och det tänkta är knutna till processkärnan. Tänkaren kan inte finnas utan en tanke och tanken kan inte finnas utan en tänkare och det är verbet som knyter dessa två samman, antingen i en och samma process eller genom projektion.

De projicerande satser där verbet *tänka* är processkärna konstrueras ofta likadant som projicerande satser med verbala processer. En projektion av ett citerat eller refererat yttrande ser likadan ut som en projektion av en citerad eller en refererad tanke. Det som gör att vi kan skilja dem åt genom att tala om antingen yttranden eller tankar är uteslutande det projicerande verbet, närmare bestämt huruvida det betraktas som mentalt eller verbalt.

I den mentala processen som uttrycks med verbet *tänka* sker egentligen ingenting mer än att någon tänker och att någonting därmed blir tänkt. Främst två iakttagelser jag gjort i analysen ovan är dock värda att notera. Den ena är svårigheten att skilja mellan en deltagare och en omständighet i processen

tänka, och den andra är likheterna mellan den mentala och verbala processen när det gäller möjligheterna att projicera. Den första iakttagelsen visar att det tänkta konstrueras med olika grammatik i förhållande till verbet. Inte alltid nominalt, som man kanske kunde förvänta, utan också adverbialt. Den andra iakttagelsen visar konkret på närheten mellan den mentala och verbala processen, och belyser mer generellt förhållandet mellan språk och tanke. Med samma grammatik konstruerar vi nämligen både yttranden och tankar.

Ur analysen ovan kan urskiljas ett basmönster för hur tänkaren och det tänkta konstrueras i processer med verbet *tänka* i de tre samtalen:

jag	tänker (på)	något/såhär
<i>tänkare</i>		<i>det tänkta</i>
Upplevare		Fenomen/omständighet
jag	tänker (på)(mig)	citat/referat
<i>tänkare</i>		<i>det tänkta</i>
Upplevare		projektion

FIGUR 5:1. Basmönster för tänkaren och tanken i process med verbet *tänka*

Tänkaren i mentala processer med processkärnan *tänka* är förhållandevis passiv som Upplevare, och det tänkta konstrueras i förhållande till tänkaren ofta som ett resultat. I nästa kapitel visas hur tänkaren och tanken förhåller sig till varandra i andra typer av processer.

6. Substantivet *tanke* i processer

I det här kapitlet redovisas vilka processtyper som substantivet *tanke* deltar i och hur deltagaruppsättningen i dessa uttrycks lexikogrammatiskt. Process-typer och deltagarroller belyses med exempel från de tre samtalen. I kapitel 5 studerades tänkaren och tanken i mentala processer med verbet *tänka*. Här lyfts tänkaren och tanken istället fram i andra processer men samspelet dem emellan beskrivs fortfarande i den gemensamma tolkningsram som processen erbjuder.

Substantivet *tanke* (i olika numerus- och speciesböjning samt i ett fåtal sammansättningar) används 58 gånger i materialet. I flertalet av fallen är ordet *tanke* deltagare i en process (53 stycken) och i några fall (6 stycken) ingår det istället i en omständighet. Bland processerna har 34 stycken tolkats som materiella, 13 stycken som relationella, 6 stycken som mentala och 5 stycken som verbala. Nedan förtecknas de verb som utgör kärnor i de processer där ordet *tanke* deltar, fördelade på processtyper. Vissa verb förekommer flera gånger, varför antalet verb nedan är färre än antalet användningar av ordet *tanke* som angetts ovan.

Materiella	<i>behandla, dyka upp, fara iväg, fungera, föra (tillbaka), få bort, gå (vidare), göra, hålla borta, komma, kontrollera, leda, lägga, närma sig, slå till, ta</i>
Relationella	<i>bli (fri), få, ha, vara (på väg), vara</i>
Mentala	<i>förlika sig, se (som), tänka</i>
Verbala	<i>ifrågasätta, prata mot, svara (upp mot), säga</i>

FIGUR 6:1. Verb som uttrycker processkärnor i de olika processtyperna

Ordet *tanke* ingår antingen som andradeltagare eller som förstadedeltagare, och några gånger som omständighet, i olika processer. Nedan redovisas processerna

typ för typ och processer där *tanke* är andradeltagare behandlas först under varje avsnitt. Därefter behandlas processer där *tanke* är förstadeltagare. De exempel som lyfts fram har bedömts som särskilt belysande för undersökningens frågeställningar. Analyserna av de processtyper i vilka ordet *tanke* deltar visar hur tanken konstrueras i samspel med omvärlden. När substantivet *tanke* deltar i en process konstrueras en distans till processens övriga deltagare, men samtidigt knyts den till de andra deltagarna på olika vis just eftersom de deltar i en och samma process.

Som tidigare nämnts ingår samtliga processer där ordet *tanke* deltar i undersökningen, oberoende av satstyp. Angreppssättet motiveras av att syftet med undersökningen är att belysa användningen av två ord, varför samtliga förekomster av dessa måste anses relevanta att analysera.

6.1. Materiella processer

I processer med verbet *tänka* är den som tänker alltid lätt att identifiera, nämligen alltid så som Upplevare i processen (se kapitel 5). Här i kapitel 6 redovisas istället processer där det tänkta lätt identifieras, nämligen just genom ordet *tanke*. Upphovet till tanken, det vill säga tänkaren, har andra roller än Upplevare här. Upphovsrelationen är inte uttalad men förutsatt på så sätt att den som deltar i samma process som tanken också i princip alltid är tänkaren.

Deltagarna i de materiella processerna benämns Aktör (förstadeltagare) och Mål (andradeltagare). Bland de processer i samtalen där ordet *tanke* är andradeltagare är den materiella processtypen vanligast. Nedan i utdrag (6:1) visas processen *du för tillbaka den här tanken*.

(6:1) Daniel, r. 270

```
rg      [...] å de gæller att den hær tank- att du  
        för tillbaka den hær tanken till där du ær  
        [...]
```

Verbet *föra* i utdrag (6:1) är processkärna i en materiell process som beskriver hur någon (*du*) hanterar (*för*) någonting (*tanken*). Pronomenet *du* uttrycker alltså processens Aktör och nominalfrasen *den här tanken* dess Mål. Den som hanterar en tanke är också upphov till den. Tänkaren i processen ovan är därför Aktören *du* (här inringaren). Utdraget visar hur det abstrakta substantivet *tanken* konstrueras som ett konkret föremål i en materiell kontext.

När *du* och *den här tanken* är deltagare i samma process, upprättas både en relation och en distans dem emellan. En relation på så sätt att de deltar i samma

process, en distans på så sätt att deltagarna just är åtskilda. I en materiell process medför det att relationen mellan deltagarna konstrueras som konkret och rumslig. Detta blir extra tydligt när deltagarna inte bara placeras i rummet utan också rör sig i förhållande till varandra, som i exemplet ovan. Distansen dem emellan är så stor att de till och med kan befinna sig på olika platser.

Det tillstånd som eftersträvas i processen i (6:1) är att Aktören och Målet ska befinna sig på samma plats. Detta sker genom att Aktören *du* är placerad i rummet (*där du är*), och genom att Målet ska *föras tillbaka* till denna plats. Rörelsen är därmed riktad mot Aktören. Rumsomständigheterna *tillbaka* och *till där du är* bidrar till att göra den materiella processen ytterligare materiell, genom att deltagarna placeras med hjälp av rumsliga termer.

Att tänkaren och tanken tilldelas olika roller blir också märkbart i den reparation som inleder turen i samma utdrag ((6:1) ovan): *det gäller att den här tank- att du för tillbaka den här tanken*. Här ser det ut som om *tanken* (här *tanke-*) i den avbrutna satsen har, eller skulle ha fått, rollen som förstadedeltagare men efter reparationen är *du* Aktör och *tanken* Mål i en materiell process.

I utdrag (6:2) visas en materiell process med det reflexiva verbet *närma sig*. (Processen ingår i en sats som projiceras av verbet *tänka sig*, se även (5:19).)

(6:2) Peter, r. 199

rg jo man tänker sej då: eh som i ditt fall
Peter att när **du närmar dej den här tanken**

Processen beskriver en rörelse men till skillnad från i utdrag (6:1) är den riktad mot Målet. Rörelsen ligger hos Aktören *du* som ska närma *dej* Målet *tanken* och det är Aktören som har initiativet.

Betraktar man reflexivpronomenet *dej* som en deltagare faller analysen annorlunda ut. Aktören förblir densamma, nämligen *du*. Målet däremot är *dej*. Pronomenen *du* och *dej* refererar visserligen till samma person, men språkligt skiljs de åt i konstruktionen *du närmar dej*. Den materiella processtypen placerar *du* och *dej* i rummet och konkretiserar på så sätt distansen mellan dem. Med *du* som Aktör och *dej* som Mål framstår *den här tanken* som en platsomständighet. Ordet *tanke* är då konstruerat som en plats till vilken Aktören *du* har att närma Målet *dej*.

Det är belysande för den aktuella kontexten att två språkliga enheter i processen, nämligen *du* och *dej*, refererar till samma referent, här inringaren. Tänkaren *du* är därmed inte bara distanserad från tanken utan konstruktionen upprättar också en distans inom tänkaren. Någon del av tänkaren (*du*) förväntas kunna närma en annan del av tänkaren (*dej*) till en plats som beskrivs som en tanke.

Båda varianterna av deltagaranalys för den materiella processen i utdrag (6:2) ovan skiljer alltså ordet *tanke* språkligt från Aktören, i det ena fallet i egenskap av Mål och i det andra i egenskap av platsomständighet.

I nästa utdrag (6:3) följer tre processer på varandra genom bisatskonstruktioner, och ordet *tanke* ingår som deltagare i samtliga. Två processer är relationella och en är materiell. Den relationella processen *tankar [...] som e väldigt dömande* behandlas längre fram i utdrag (6:19).

(6:3) Jennifer, r. 221

```
rg      [...] du får väldigt mycke negativa tankar
        som e väldigt dömande (0.4) som [du lägger=
ir                                           [mm
rg      =i: andras: (0.5) ögon (.) på de|j
```

Här analyseras de två processer där *tankar* är andradeltagare, vilka markerats med fetstil ovan: *du får väldigt mycke negativa tankar* och *tankar [...] som du lägger i andras ögon på dig*. Den första av dessa två har processkärnan *få* som är svårbedömt när det gäller processtyp. Det finns argument för att se den som relationell, men också för att se den som materiell. Den materiella analysen ligger möjligen intuitivt närmast, på så sätt att verben *få* och det associerade *ge* ofta beskriver konkreta överlämningar. Aktören i processen skulle då vara *du* och Målet *väldigt mycket negativa tankar*. Analysen är dock inte tillfredställande eftersom *du* i processen uppbär en passiv roll, varför det är svårt att tilldela *du* rollen Aktör. Processen *få* kan omöjligt ske utan den givare som här alltså inte finns i konstruktionen.

En annan analys av processen *du får väldigt mycke negativa tankar* är att betrakta den som attributiv relationell. Då uttrycker *du* en Bärare och *väldigt mycke negativa tankar* ett Attribut. En sådan analys är intressant på så sätt att negativa tankar konstrueras som attributiv för den som får dem. (Att ha negativa tankar innebär att vara en negativ person.) Mindre tillfredsställande i den analysen är att den förändring som skeendet åskådliggör ('någon blir ägare till något') inte framkommer i den relationella processen. Jag väljer att betrakta processen *du får väldigt mycke negativa tankar* som relationell för att den tydligast fångar det bristande initiativ tänkaren *du* har i förhållande till *tankar* i den här processen (se Lassus (2010:127) för en alternativ analys). Ordet *tankar* är också egentligen passiva som Attribut, men bestämningarna till såväl antal (*väldigt mycke*) som kvalitet (*negativa, dömande*) gör att de i förhållande till tänkaren *du* framstår som initiativ innehavare.

Den materiella processen i utdrag (6:3) är *tankar som du lägger i andras ögon på dig*. Pronomenet *du* är Aktör och *tankar* är Mål. Den abstrakta platsomständigheten *i andras ögon på dig* får konkretion genom den materiella

processkärnan *ligger*. Den abstrakta tanken färgar den konkreta materiella processen och den konkreta processen färgar den abstrakta tanken. Tänkaren, som i processen före var Bärare är här istället Aktör, och det tänkta, tanken, går från att vara Attribut till att vara Mål.

I nästa utdrag visas ännu en materiell process. Ordet *kedjan* i (6:4) syftar tillbaka på *kedjor av tankar* som rådgivaren talat om tidigare i samtalet.

(6:4) Peter, r. 116

rg **du vill inte följa den kedjan**

Processkärnan här är *följa*. Distansen mellan Aktören *du* och Målet *kedjan (av tankar)* beskrivs även här i termer av rörelse. Målet är stilla och Aktören är den som potentiellt rör sig (även om den här inte vill). Rörelsen är alltså riktad mot (eller kanske riktad längsmed i det här fallet) *kedjan (av tankar)*. Initiativet ligger således här hos Aktören, snarare än hos Målet.

Negerade processer fungerar i samtalet som ett slags beskrivning av hypotetiska situationer. När inringaren framställs som deltagare i en process, som till exempel den att *följa en kedja av tankar*, framstår just denna process som en möjlig situation. I utdraget ovan får inringaren veta att han inte ”vill” följa kedjan, vilket implicerar att initiativet ligger hos honom. Det är alltså möjligt att *följa kedjan av tankar* men inringaren har, i rådgivarens konstruktion, valt att låta bli för att han inte vill. Tänkaren som etableras har alltså valmöjligheter här.

I nästa utdrag (6:5) visas ett exempel på hur deltagarnas roller i en process påverkar förståelsen av deras agerande.

(6:5) Jennifer, r. 229

rg [...] **>hur kan man göra för att få bort dom
här tankarna< å så.**

Rådgivaren formulerar sig här i form av ett citat, och ger med pronomenet *man* röst åt en generisk referent. Pronomenet *man* är också underförstådd Aktör i den materiella processen *få bort* som är underordnad frågesatsen. Själva handlingen som beskrivs är att *få bort* någonting, nämligen *tankarna* som har deltagarrollen Mål. Denna roll konstrueras som passiv och det är Aktören som har initiativet. Men eftersom Aktören vill *få bort tankarna* framstår de som önskad och till och med fysiskt offensiva. Aktörens förehavanden i relation till Målet ger på så sätt liv åt Målet. Eller, tänkarens förehavanden i relation till tankarna ger liv åt dem.

Även denna materiella process, *få bort*, beskriver en rörelse mellan tänkaren och tanken. Processen förstärks av ännu en materiell process i den överordnade

satsen, nämligen *göra*. Det är vidare denna överordnade frågesats som är öppen för förhandling, vilket innebär att det i praktiken talas om *att göra någonting* snarare än om *att tänka*.

I utdrag (6:6) visas slutligen ytterligare en materiell process där ordet *tanke* är Mål, men här beskrivs inte lika tydligt någon rörelse i processen.

(6:6) Jennifer, r. 317

ir eh: ja men ja↑ tyckte de var bra↓ att **ja ska**
sär försöka: kontrollera mina tanka:↑r me:r
än va ja gör ida [...]]

I processen *ja ska sär försöka kontrollera mina tankar* är Aktören *jag* och Målet är *mina tankar*. Målet är passivt i egenskap av andradeltagare i den grammatiska konstruktionen men framstår som aktivt genom att Aktören behöver *kontrollera* dem. Målet *tankar* binds till Aktören med possessivpronomenet *mina* vilket gör relationen dem emellan extra tydlig. Här omtalar alltså inringaren sig själv som tänkare i förhållande till sina tankar. Processkärnan *kontrollera* är en motåtgärd mot de tankar som rådgivaren under samtalets gång på flera sätt framställt som otyglade.

Ovan har jag exemplifierat processer i vilka ordet *tanke* uppbär deltagarrollen Mål. Processkärnorna har uttryckts med verben *föra tillbaka*, *närma sig*, *lägga*, *få bort*, *följa* och *kontrollera*. Utifrån det faktum att *tanken* är Mål i dessa processer skulle man kunna dra slutsatsen att den närmast är passiv, i egenskap av ett föremål som hanteras av Aktören. Men i relation till Aktören framträder Målet på ett annat sätt. Det beror på att när Aktören i materiella processer konkret och fysiskt hanterar Målet med syfte att få kontroll, framstår Målet som okontrollerat (och därmed i någon mån som initiativtagare).

Samtliga Aktörer i dessa processer där *tanke* är Mål uttrycks med pronomen (*du*, *man*, *jag*). Dessa Aktörer som samspelar i processer med tanken är också upphov till tanken, så kallade tänkare. Aktörerna refererar också till personer som är möjliga att peka ut i samtalskontexten. *Du* uttalat av rådgivaren och *jag* uttalat av inringaren refererar till inringaren, och det generiska *man* har ospecificerade referenter bland vilka inringaren är inkluderad. Det betyder att det är inringaren som grammatiskt konstrueras som Aktör i materiella processer med tanken som Mål, och att inringaren därmed etableras som tänkare.

Nedan följer så utdrag som visar materiella processer där ordet *tanke* istället intar förstadedeltagarens roll, det vill säga Aktörens. I utdrag (6:7) nedan visas processen *så far dina tankar iväg me dej*.

(6:7) Daniel, r. 53

rg [...] så (1.1) hm **far dina tankar iväg me
dej** till att [...]

Aktören i processen *fara iväg* är substantivet *dina tankar*. Det står i plural och knyts till den tilltalade genom den possessiva bestämningen *dina*. Målet i processen uttrycks med pronomenet *dej*. Generellt kan en materiell process beskrivas som att en Aktör på ett eller annat sätt hanterar ett Mål. I processen ovan är det Aktören *dina tankar* som *far iväg me* Målet *dej*. Aktören har därmed initiativet i förhållande till Målet och är också numerärt överlägsen. Målet är snarast utsatt för processen och i underläge i förhållande till Aktören.

På samma sätt som i de processer där tanken är Mål deltar här själva upphovet till tanken, tänkaren. Detta är inte uttalat men vem skulle ”dina tankar” kunna fara iväg med annat än med ”dig”? Tänkaren har därför rollen som Mål i processen i (6:7) och hanteras av tankarna som är Aktör. Verbet *fara (iväg med)* används flera gånger i samtalen med en deltagaruppsättning liknande den ovan. Det vill säga att ordet *tanke* deltar som Aktör och ett pronomen refererande till inringaren deltar som Mål.

I (6:8) nedan är processkärnan verbet *leder* och substantivet *tankar* ingår i nominalfrasen *dom här kedjorna av tankar*.

(6:8) Peter, r. 260

rg **dom här kedjorna av tankar som le[†]der dej
fram dit** [...]

Aktören i processen, *dom här kedjorna av tankar*, konstrueras här som att de *leder* Målet som uttrycks med pronomenet *dej*. Även om det är outtalat hur själva ledandet går till (leds Målet inbundet i kedjor eller leds Målet i betydelsen att följa kedjor?) är det Aktören som har initiativet. Tänkaren *dej* är initiativlös i förhållande till *kedjorna av tankar*.

Ordet *tanke* ingår också i omständigheter till materiella processer. I utdrag (6:9) nedan exemplifieras ett sådant fall och det rör sig här om en plats-omständighet (*i tanken*).

(6:9) Peter, r. 157

rg [...] du [ser dina förä[†]ldrar bli gammal=
ir [mm
rg =eller bli lite äldre å- eller bli äldre
å sådär å- å- .hh å de led- **de leder dej i
tanken** till döden

Den materiella processen här är *de leder dej i tanken*. Aktören *det* (transkriberat som *de*) refererar tillbaka till det faktum att inringaren ser sina föräldrar bli gamla, vilket rådgivaren redogör för här. Aktören är aktiv och Målet i processen, pronomenet *dej*, är här den passiva deltagaren. Det finns två omständigheter till den här processen, *i tanken* och *till döden*, och båda kan analyseras som rumsomständigheter. Processen beskriver därför inte ett egentligt samspel mellan tänkaren och tanken. Istället konstrueras tanken som en plats, eller åtminstone som en rumslig dimension, där tänkaren befinner sig. Den som tänker och tanken är trots allt inbegripna i samma process, men här som deltagare respektive som omständighet.

De materiella processer som visats ovan i (6:7)–(6:9) beskriver en rörelse mellan de två deltagarna. Ordet *tanke* är Aktör och rörelsen sker på dennas initiativ medan Målets rörelse i samma riktning är ofrivillig.

I de materiella processerna ovan, *fara iväg* och *leda*, är alltså ordet *tanke* Aktör. Målet i processerna uttrycks med pronomen, vilka samtliga refererar till inringaren. Här är alltså rollerna ombytta jämfört med de processer där ordet *tanke* är Mål. Initiativet i processen ligger här hos tanken som Aktör och tänkaren är det mer passiva Målet. Det föreligger dock även i dessa processer ett tydligt samspel mellan de två deltagarna.

I samtalen finns också exempel på processer i vilka substantivet *tanke* är den enda deltagaren. Mot bakgrund av det samspel mellan processdeltagare som redogjorts för ovan, uppstår då frågan om ordet *tanke* i dessa fall så att säga agerar på egen hand, det vill säga utan den deltagare som i processerna ovan agerat motspelare. För att svara på frågan har analysen utökats till processer som på olika vis är knutna till den där ordet *tanke* deltar som enda deltagare. I exemplen nedan visas nämligen hur tänkaren står att finna, om inte i samma process, så i den lite större kontexten.

I (6:10) nedan är *tankarna* den enda deltagaren i den materiella processen *tankarna kommer*. Rådgivaren är i färd med att beskriva en kombination av bokstäver som står för olika knep som inringaren kan tillämpa när han befinner sig i en viss situation.

(6:10) Daniel, r. 425

```
rg    så (.) Aet (.) de [står för acceptans (0.9)
ir                                [ja
rg    att- att acceptera att dom här tankarna
      kommer när ja står i en sån här valsituation
      [...]
```

Ordet *tankarna* är Aktör i processen och har initiativet, men till skillnad från processerna som beskrivits ovan finns alltså ingen annan deltagare här. Den

bisats som följer, *när ja(g) står i en sån här valsituation*, innehåller dock ytterligare en materiell process med processkärnan *stå* och Aktören *jag*. Processerna *tankarna kommer* och *jag står* binds samman genom en tidsangivelse, de sker samtidigt. Dessutom binds de samman genom att *jag* är tänkare och genom det samspel som beskrivs.

Liksom i flera av de materiella processer som redovisats ovan framställs en rörelse mellan en tanke och en person även i (6:10). Här är det *tankarna* som rör sig i riktning mot personen (*jag*) som står still. Initiativet ligger hos *tankarna*, men samtidigt är *jag* tankarnas upphov. Här återfinns alltså inte tänkaren i samma process som tanken, men lexikogrammatiskt upprättas en relation dem emellan.

Ett liknande exempel visas nedan i utdrag (6:11) där (*dom här*) *tankarna* är den enda deltagaren i den materiella processen *då kommer ju dom här tankarna å slå till* (visas i rådgivarens tredje tur).

(6:11) Daniel, r. 363

```
rg   å så ståru kvar där
ir   mm
rg   säj den härr gillade ja vid första ögonkast
     så taru den
ir   mm
rg   å då kommer ju dom här tankarna å slå till
     garante↑rat
```

Här ser vi (*dom här*) *tankarna* som Aktör och enda deltagare i den materiella processen *slå till*. Samtidigt finner vi *tankarnas* upphovsperson, *du* (transkriberat i *ståru*), som Aktör i en annan materiell process i utdragets första tur, nämligen i *å så ståru kvar där*. Liksom i (6:10) beskrivs en rörelse hos *tankarna* riktad mot en stillastående tänkare, trots att de alltså inte deltar i samma process.

I (6:10) och i (6:11) visar sig alltså tänkaren i processer som återfinns i anslutning till de processer där tanken deltar. I (6:12) nedan är *din tanke* Aktör och enda deltagaren i den materiella processen *så far din tanke iväg i en lång kedja*.

(6:12) Peter, r. 202

```
rg   [...] så far din tanke iväg i en lång kedja
     [å till slut är du i en obehagskänsla [...]]
ir   [mm]
```


Här är visserligen *din tanke* ensam deltagare i processen men lexikogrammatiken knyter tanken till dess tänkare både genom genitivattributet *din (tanke)* och pronomenet *du* i processen *till slut är du i en obehagskänsla*. Vi får följa tänkaren via en tankekedja i en materiell process till en existentiell relationell process där tänkaren placeras i rummet med platsomständigheten *i en obehagskänsla*.

I (6:13) nedan ges ännu ett exempel där *tankar* är Aktör och enda deltagare i en process (*tankar som dyker upp*).

(6:13) Daniel, r. 37

```
rg   näru står där i affären å: tittar på nånting
ir   ja
      (0.9)
rg   va ere för tankar som dyker upp då
```

I den första turen i utdraget vänder sig rådgivaren till inringaren med du-tilltal i en underordnad sats: *näru står där i affären å tittar på nånting*. Deltagaren *du* (transkriberat i *näru*) är Aktör i den materiella processen *stå* och är den fasta punkten i den rörelse som tankarna sedan beskriver. I frågesatsen är sedan ordet *tankar* självständigt agerande som Aktör i den materiella processen *dyker upp*. Samtidigt är de inte fristående då upphovspersonen återfinns i närliggande processer. Tänkaren och tanken följs åt med hjälp av lexikogrammatiken.

6.2. Relationella processer

De relationella processer i vilka ordet *tanke* deltar i materialet är attributiva och i en sådan deltar en Bärare och ett Attribut. En vanlig processkärna i denna processtyp är *ha*, som i *du har tankar* i utdrag (6:14) nedan.

(6:14) Peter, r. 153

```
rg   [...] (.) du sa själv atte >du börjar
      närmarej< förti: du har tankar på hur ditt
      liv ser ut ida↑ [...]
```

Pronomen *du* är Bärare i processen här och *tankar* är Attribut. Verbet *ha* beskriver en tillhörighetsrelation mellan Bäraren och Attributet. Fokus i den relationella processen ligger just på relationen, och processtypen konstruerar ett tillstånd snarare än en handling eller en händelse. Den relationella processen beskriver inte någon förändring i ”den yttre världen” och deltagarna är förhållandevis passiva. Processen utgör mer ett konstaterande av sakernas tillstånd.

Det som ”sker” i en attributiv relationell process är att Attributet karakteriserar processens Bärare.

Relationen i processen ovan innebär en tillhörighet mellan Attributet *tankar* och Bäraren *du*. Attributet är pluralböjt och prepositionsfrasen *på hur ditt liv ser ut idag* utgör en bestämning som här beskriver tankarnas innehåll. Pronomenet *du* refererar till inringaren. En relation av tillhörighet förutsätter uppdelning, det vill säga att tankarna och den som ”äger” dem konstrueras med varsin deltagarroll.

I den relationella processen i (6:15) står ordet *tanke* i obestämd form singular, *nu har ja(g) en tanke*.

(6:15) Daniel, r. 320

rg [...] okej **nu har ja en tanke** som säger till
mej gör nånting nu gör nånting nu

I det här utdraget ger rådgivaren röst åt inringaren genom att använda citatform. Bäraren i processen *har* uttrycks med *jag* och Attributet med *en tanke (som säger [...])*. Liksom i exemplet ovan konstrueras en tillhörighetsrelation mellan deltagarna *jag* och *en tanke* och båda deltagarna är passiva. I den relativsats som utgör bestämning till *en tanke*, däremot, har *en tanke* initiativet i egenskap av Talare i en verbal process.

Den som tänker uttrycks med pronomenet *jag* och sedan med pronomenet *mej* i relativsatsen. Tänkaren konstrueras alltså först som Bärare och sedan som Lyssnare i samma tur. Tanken konstrueras först som Attribut och sedan som Talare (för analys av den verbala processen se utdrag (6:27)).

I utdrag (6:16) är det tänkta mer indirekt inblandat som deltagare i en relationell process. Det rör sig här om processen *ja(g) vill bara liksom bli fri den här tanken [...]*.

(6:16) Peter, r. 76

ir *ja vill- ja vet inte **ja vill bara liksom***
[...] **bli fri den här tanken** av att (0.5)
såhär e ju livet asså livet e ju att vi:-
asså: de finns ju inget (.) liv utan död på
nåt sätt [...]

Verbet *bli* tolkas här som processkärna i en attributiv relationell process. En relation upprättas mellan Bäraren *jag* och Attributet *fri (någonting)* och detta Attribut konstruerar ett slags egenskap hos Bäraren. Jag tolkar *den här tanken* som en bestämning till Attributet *fri* som snarast ingår däri. Liksom i exemplet med processen *få* beskrivs inte bara ett tillstånd utan också ett inträdande i

detta tillstånd (jfr (6:3)). Liksom i (6:14) beskrivs en tillhörighet mellan deltagarna, men med den skillnaden att det i (6:16) rör sig om en tillhörighet som Bäraren vill slippa. Detta framkommer dock i modal verbet *vill*, inte i process kärnan *bli*. De relationella processerna implicerar till sin natur mindre av initiativ och aktivitet hos deltagarna, men viljan att bli fri en tanke ger associationer till en tanke som på ett eller annat sätt aktivt försvårar detta.

Deltagarrollen hos ordet *tankar* i utdrag (6:17) nedan är inte självklar. Det beror på hur man väljer att tolka processtypstillhörigheten hos *sen varu inne påre här me tankar*.

(6:17) Jennifer, r. 73

rg >men **sen varu inne påre här me**< **tankar** (.)
berätta [...]

Rådgivaren vänder sig till inringaren (*du*, transkriberat i *varu*) med formuleringen *sen varu inne påre här me tankar*. En analys ”uppifrån”, det vill säga en semantisk analys är på ett sätt enklast. Då måste processen ses som verbal eftersom *vara inne på* ”betyder” ungefär *att prata om*. Pronomenet *du* skulle då få den verbala deltagarrollen Talare och *det här med tankar* (transkriberat i [...]*re här med tankar*) skulle delta som Utsaga.

Jag väljer istället att prioritera processtypsanalys ”nerifrån”, vilket dock i detta fall inte ger någon självklar ledning eftersom *vara inne på* saknar mening utan ”någonting att vara inne på” (**du är inne på*). Ett alternativ är att se processen som attributiv relationell med verbkomplexet *vara inne på* som process kärna. Bäraren är då *du* och Attribut är *det här med tankar*. Ett annat alternativ är att hänföra processen till den existentiella relationella processtypen, som endast har en deltagare, nämligen den Existerande. I en sådan analys skulle *du* vara den Existerande och *inne på det här med tankar* snarast en rumsomständighet (jfr t.ex. *vara inne på fotbollsplanen*). I båda analyserna upprättas ett slags rumslik relation mellan tänkaren och det tänkta.

I de relationella processerna i (6:14)–(6:17) ovan är alltså ordet *tanke* Attribut, bestämning till Attribut och eventuellt ingående i rumsomständighet. Bäraren (och eventuellt den Existerande) uttrycks med pronomen och refererar till den som tänker. Till skillnad från de materiella processerna beskriver den här typen mer av statisk relation än av interaktion deltagarna emellan. De relationella processerna möjliggör ett till synes objektiva konstaterande av sakernas tillstånd.

Ordet *tanke* uppbar också rollen Bärare i relationella processer. Då är det tanken som blir karakteriserad genom att den tillskrivs ett Attribut. Före utdraget nedan pratar samtalarna om att inringaren är en person som vill mycket och har högt tempo. Detta är vad *en sån person* i utdrag (6:18) nedan

syftar på. Processen som analyseras är *så blir ju den här tanken på döden en [...] kränkning*.

(6:18) Peter, r. 276

rg [...] för en så↑n person **så blir ju den här tanken på döden en- en- en- eh- ja en- eh en kränkn**↑ng [...]

Processkärnan här är verbet *bli* som binder samman Bäraren (*den här tanken (på döden)*) och Attributet *en kränkning*. I processen karaktäriseras alltså *tanken på döden* som *en kränkning*. Ingen av deltagarna i den relationella processen här refererar till någon som tänker. Däremot refereras indirekt till en tänkare genom att *tanken på döden* knyts till en person i omständigheten *för en sån person*. Av samtalskontexten framgår att *en sån person* åsyftar inringaren. Som brukligt i de relationella processerna är ingen av deltagarna *tanken* och *en kränkning* särskilt aktiv. Samtidigt är processen inkoativ, det vill säga att den beskriver ett inträdande i ett tillstånd (jfr (6:16)) och därmed en förändring, vilket annars är typiskt för materiella processer.

I (6:19) visas ännu en attributiv relationell process, *tankar som e väldigt dömande* (jfr även (6:3) för analys av processen *du får väldigt mycke negativa tankar [...]*).

(6:19) Jennifer, r. 221

rg [...] du får väldigt mycke negativa tankar som e väldigt döma↑nde [...]

Processkärnan uttrycks med verbet *vara* (transkriberat som *e*) vilket typiskt är en relationell process. Ordet *tankar* är Bärare i processen och *väldigt dömande* är Attribut. Här är det alltså *tankar* i rollen som Bärare som karaktäriseras som *väldigt dömande* och till karaktäriseringen bidrar även bestämningarna *väldigt mycke negativa* som föregår *tankar*. Deltagarna i en relationell process kan vara såväl animata som inanimata och i det aktuella exemplet är de inanimata. Bäraren *tankar* karaktäriseras dock som animat via Attributet *väldigt dömande*, eftersom det att vara dömande är en mänsklig företeelse. Detta gäller även för Bäraren i (6:18) ovan, i vilken Attributet *en kränkning* visserligen också är inanimat men refererar till ett typiskt animat beteende (*att kränka*). Tanken tillskrivs således mänskliga egenskaper i dessa relationella processer.

Trots att de relationella processerna generellt beskriver tillstånd och relationer mellan deltagarna blir de både personifierade och tilldelas initiativ. I de två utdragen ovan är det ingen av deltagarna som refererar till någon som

tänker, men omständigheten *för en sån person* i (6:18) respektive *du* i processen *får* i den överordnade satsen i (6:19) frammanar ändå tänkaren.

I nästa utdrag, (6:20), återknyter rådgivaren till inringarens tankar som de tidigare talat om och omnämner dem *tankarna på döden* (jfr (6:18)).

(6:20) Peter, r. 48

rg pt jo för ofta e↑ ju de häre:- **tankarna på**
döden är ju: e:h kopplat till li↑vet [...]

Processkärnan här är verbet *vara* och processen är attributiv. Bäraren uttrycks med *tankarna (på döden)* och Attributet med *kopplat till livet*; det att *vara kopplat till livet* karaktäriserar alltså *tankarna på döden*. Bäraren *tankarna på döden* kommer efter att rådgivaren avbrutit sig. Hon avbryter sig efter *de häre-* (skriftspråk *det här*) och fortsätter sedan med en precisering. Participformen *kopplat* kongruerar med *de häre-* i det avbrutna yttrandet, men inte med preciseringen *tankarna på döden*. Pragmatiskt är det dock *tankarna* som karaktäriseras.

I utdrag (6:21) visas en relationell process i en bisats där deltagaren *dom* (subjektformen *de*, transkriberat som *längerom*) refererar till ordet *tankarna*.

(6:21) Daniel, r. 377

ir [...] å se (.) se om- se **hur längerom e**
kva↑r kanske

Bäraren *dom* (alltså, transkriberat som *längerom* och syftande på *tankarna*) karaktäriseras av ordet *kvar* som deltar som Attribut. Till processen är knuten en frågeformad tidsomständighet, nämligen *hur länge*. Upphovet till *tankarna*, tänkaren, är inte heller här närvarande i den omedelbara kontexten. Dock talar inringaren om sina egna tankar här, så tänkaren är därmed implicit närvarande.

I utdrag (6:22) nedan ingår ordet *tanken* i en efterställd prepositionsfras som inringaren uttalar i en komplettering till rådgivarens tur.

(6:22) Daniel, r. 264

rg [...] särskilt om **man e en person som e på**
vä↑g hela tiden [som de låter lite som du e
ir [ja
ir ja (.) **alla fall i tanken**

I rådgivarens tur återfinns en attributiv relationell process med processkärnan *vara* (transkriberat i *e*), med *man* som Bärare och med *en person som e på väg hela tiden* som Attribut. Denna process kompletteras av inringaren i nästa tur

med prepositionsfras *i tanken*, vilken har funktionen rumsomständighet. Grammatiskt placeras processen därmed konkret i rummet, trots att omständigheten är abstrakt. Både Bäraren *man* och Attributet *en person* i egenskap av tänkare har en relation till tanken här. I rådgivarens tillägg *som de låter lite som du e knyts en person* till pronomenet *du*, vilket gör att inringaren därmed etableras som tänkare. Att inringaren kompletterar turen är också en bekräftelse på att det handlar om honom.

Mönstret i deltagaruppsättningen i de attributiva relationella processer där ordet *tanke* är Bärare, skiljer sig från de andra redovisade processerna på så sätt att den andra deltagaren i processen inte uttrycks med personbetecknande ord. När ordet *tanke* är Bärare är Attributen istället substantiv, participformer eller adverb. Vi har också sett exempel på existentiella relationella processer där ordet *tanke* är Existerande och därmed per definition den enda deltagaren. Tanken karaktäriserar alltså ibland en person i relationella processer, men inte i något fall finner man det omvända i materialet. Eller mer konkret: konstruktionstypen *Lisa har en tanke* finns, men inte *tanken har Lisa*. I de relationella processerna finns också exempel på att ordet *tanke* ingår i omständigheter till processer i vilka tänkaren deltar.

6.3. Verbala processer

Den verbala processtypen har en omfattande deltagaruppsättning av vilka Talare är den tydligaste. Vidare är Talmål, Utsaga och Lyssnare möjliga deltagare (Halliday 2004:255f.) och i de undersökta processerna gränsar dessa ofta till varandra. Ordet *tanke* uppbär olika deltagarroller i verbala processer och därmed konstrueras också tänkaren med olika deltagarstatus.

I utdrag (6:23) nedan är verbet *ifrågasätta* processkärna. Det är rådgivaren som talar men hon ger röst åt inringaren genom att använda citatform.

(6:23) Jennifer, r. 245

rg nu↑ ska ja- nu↑ ska ja **ifrågasätta den här**
negativa tanken (0.7) [...]

Deltagaren Talare i processen är *jag* och ytterligare en deltagare är (*den här negativa*) *tanken*. Analysen av tankens deltagarroll faller olika ut här beroende på vilket perspektiv man anlägger. Är tanken en Utsaga att likställa med ett yttrande, eller är den en Lyssnare i betydelsen motpart i dialog? Talaren och Lyssnaren i en verbal process refererar prototypiskt till människor, eftersom samtal och dialog är en mänsklig företeelse. Deltagaren Utsaga, däremot,

refererar till "det sagda". Deltagarbenämningen Lyssnare (eng. *Receiver*) (Halliday & Matthiessen 2004:255) är missvisande eftersom den associerar till en passiv mottagande roll. Det implicerar en syn på verbal interaktion som informationsöverföring snarare än som en gemensam handling. Deltagaren Lyssnare är som jag ser det inte passiv utan snarare både en deltagare som potentiellt *har talat* och *kommer att tala*.

Semantiskt, uppifrån, ligger det närmast till hands att betrakta (*den här negativa*) tanken som en Utsaga eftersom den är inanimat. Konstruktionen skulle då likna t.ex. *ifrågasätta det här negativa påståendet*. Det finns dock inget i den grammatiska konstruktionen som utesluter att (*den här negativa*) tanken skulle vara en Lyssnare, det vill säga en person (jfr *ifrågasätta den här negativa människan*). Om (*den här negativa*) tanken analyseras som Lyssnare blir den personifierad och därmed också konkretiserad. Det är *jag* och *tanken* som då framställs som motparter i en dialog.

Liksom det tänkta har det sagda alltid en upphovsperson på något sätt knuten till sig. Det betyder att även om man bestämmer sig för att (*den här negativa*) tanken har en inanimat deltagarroll som Utsaga, underförstås samtidigt dess upphov, det vill säga tänkaren. Flera saker antyder i (6:23) att *tanken* inte är passiv, vilket gör att jag lutar åt att analysera den som Lyssnare snarare än Utsaga. Dels omnämns *tanken* som *negativ*, dels uppmanas Talaren att *ifrågasätta [...] tanken*. Detta ger en vink om att deltagaren *tanken* tidigare med verbala initiativ har agerat på ett sätt som föranleder epitetet *negativ* och som föranleder ifrågasättande.

Det vore också möjligt att analysera (*den här negativa*) tanken som Talmål här. Talmålet är den som den verbala processhandlingen riktas mot, vilket Halliday beskriver som att Talaren "[is][...] acting verbally on another party" (2004:256). Vad som menas med "acting verbally on" kan diskuteras, men det tycks röra sig om processer där deltagare inte bara "säger" saker till varandra utan också verbalt får någonting annat att ske, som till exempel *Lisa anklagar Kalle*. Deltagaren Kalle måste som Talmål i processen inte vara närvarande där Lisa är. I fallet med *ifrågasätta* rör det sig om någon typ av kritik från en deltagare till en annan. Analysen är dock inte självklar, bland annat eftersom verbet *ifrågasätta* delvis kan fungera projicerande (jfr t.ex. *Lisa ifrågasätter att Kalle äter upp glassen*, men inte **Lisa ifrågasätter: "Kalle äter upp glassen"*) (jfr även fotnot 2 i kapitel 4).

Deltagarstatusen hos (*den här negativa*) tanken i utdrag (6:23) är svårbestämd, vilket jag tolkar som att tänkarens och tankens samspel faktiskt kan tolkas på lite olika vis. I det aktuella exemplet får tanken personliga drag genom att analyseras som Lyssnare eller Talmål, men blir snarare förtingligad om den analyseras som Utsaga.

Liksom i utdraget ovan är det i (6:24) nedan rådgivaren som ger röst åt inringaren, här genom en fråga i citatform som innehåller processkärnan *svara (upp mot)*.

(6:24) Daniel, r. 444

rg [...] eller **ska ja svara upp↑ mot dom här tankarna**

Verbkonstruktionen *svara upp mot* är inte etablerad utan får betraktas som nyskapad. Här ser vi samma dubbelhet i deltagarrollen hos (*dom här*) *tankarna* som i (6:23) ovan. Semantiskt kan verbkonstruktionen betyda *svara på* eller *gå i dialog med* och bildligt möjligen *bry sig om*. Det framgår i alla fall att Talaren på något sätt ska gå i svaromål i förhållande till *tankarna*. I konstruktionen underförstås tydligt ett tidigare verbalt initiativ hos *dom här tankarna*.

Här har vi alltså samma möjligheter som i (6:23), nämligen att välja mellan att betrakta *tankarna* som Lyssnare (jfr *svara upp mot de här människorna*) eller som Utsaga (jfr *svara upp mot de här påståendena*). De två närliggande analysmöjligheterna exkluderar inte varandra, utan samverkar snarare.

Processen i (6:24) bär också materiella drag då *svara upp mot* har likheter med den materiella verbkonstruktionen *stå upp mot*. I likhet med processen *ifrågasätta* i utdrag (6:23) är Talarens initiativ föranlett av ett tidigare initiativ från tanken, och de två deltagarna konstrueras som samtalspartners. Detta initiativ hos substantivet *tankarna* talar för att ordet i båda utdragen i första hand uppbär rollen Lyssnare eftersom en sådan kan ta initiativ, vilket rollen Utsaga knappast kan.

I utdrag (6:25) nedan vänder sig rådgivaren till inringaren och den verbala processen återfinns i en underordnad att-sats som specificerar det anaforiska *de* i imperativsatsen *prova de* (objektsform *det*).

(6:25) Jennifer, r. 327

rg [...] pro↑va de; (.) att [va den=
ir [mm
rg =rösten som mot- (0.5) asså som pratar mot
(0.8) dina egna tankar

Det är *rösten* som är Talare i den verbala processen *rösten som [...] pratar mot dina egna tankar* och för deltagarbestämning av *dina egna tankar* har vi även här två analysmöjligheter. Liksom i de verbala processerna *ifrågasätta* och *svara upp mot* i (6:23) och (6:24), finns här ett underförstått initiativ hos (*dina egna tankar*) som föregått det aktuella yttrandet. Det är i samtliga fall *tankarna* som

på något vis agerat verbalt, vilket Talaren i de exemplifierade processerna reagerar på.

Utdraget ovan innehåller en reparation: *att va den rösten som mot- asså som pratar mot dina egna tankar*. Processkärnan *prata mot* kan inte betraktas som etablerad. Den etablerade formen är snarast *säga emot* men tidigare i turen har rådgivaren använt verbet *prata*, vilket kan vara förklaringen till att hon upprepar det. Konstruktionen *prata [e]mot* bär också, genom parallellitet med *stå emot*, materiella drag. Verbet *prata* är också i sig mer materiellt än verbet *säga* och det kan ju också konstrueras intransitivt (jfr *hon bara pratar* och **hon bara säger*). Dessutom kan verbet *prata* inte projicera (jfr **Lisa pratar att hon vill äta upp glassen* eller **Lisa pratar: "Jag vill äta upp glassen"*).

Reparationen sker i verbenheten, rådgivaren börjar med *mot-* (möjligen *motsäger*) men ändrar sig till *prata mot*. Verbet *motsäga* konstrueras enligt *Svenskt språkbruk* (2003) antingen med en nominalfras motsvarande deltagarrollen Utsaga (*motsäga ngt*) eller med en nominalfras motsvarande en Lyssnare (*motsäga ngn*). Partikelverbet *säga emot* konstrueras däremot, enligt samma källa, med en nominalfras motsvarande deltagarrollen Lyssnare (*säga emot ngn*, jfr **säga emot ngt*). Den nydanade verbkonstruktionen *prata emot* ligger ännu närmare att konstrueras med en Lyssnare (jfr *?prata emot ett påstående*). Dessa fina nyansskiftningar kan ligga bakom rådgivarens reparation. Hon ändrar sig i så fall från verbet *motsäga*, där andradeltagarens status är dubbeltydig (Utsaga/Lyssnare), till verbet *prata emot* där det tydligare rör sig om en Lyssnare (*prata emot ngn* i parallellitet med *säga emot ngn*). Bilden av en dialog framträder därmed tydligare, eftersom *rösten* och *dina egna tankar* är två personifierade deltagare.

Relationen mellan de båda deltagarna i (6:25) tydliggörs av den possessiva bestämningen *dina egna (tankar)*. Ordet *rösten* refererar till inringaren genom just possessivbestämningen och du-tilltalet i den föregående imperativformen *prova det*. Liksom i de mentala processerna är förstadedeltagaren i de verbala processerna i allmänhet animat. Deltagaren *rösten* får därtill animat karaktär genom ett metonymiskt förhållande till en människa.

Relationen mellan deltagarna i en verbal process beskriver en dialog, vilket i sin tur är en företeelse som pågår mellan animata deltagare. En inanimat deltagare i en verbal process får därför animata drag genom att delta i processen. I fallet med deltagaren *tanke* blir den som Lyssnare personifierad i de processer som visats ovan och en motpart till Talaren. Benämner man istället deltagaren *tanke* Utsaga är den inte lika uttalat animat, men väl underförstått då en Utsaga alltid har en upphovsperson. Då processerna ovan samtliga beskriver *att gå i svaromål*, det vill säga reaktiva processer, tillförs också deltagaren *tanke* ett verbalt initiativ som föregått den aktuella konstruktionen. Talaren i processerna

är pronomen och i ett fall *rösten*, och det rör sig om direkt eller indirekt referens till upphovet till tankarna, det vill säga tänkaren.

Ordet *tanke* deltar alltså som Lyssnare (och/eller som Utsaga) i verbala processer i de tre samtalen. I några fall uppbär ordet istället rollen Talare. I exempel (6:26) nedan vänder sig rådgivaren till inringaren med den verbala processen *tanken säger till dej*.

(6:26) Daniel, r. 316

rg exa↑kt **ta**nken **sä**jer **till** **dej** gö↑r nånting
nu nu gö↑r nånting

Substantivet *tanken* är Talare i processen och pronomenet *dej* är Lyssnare. Vidare projicerar processen två citat (*gör nånting nu nu* och *gör nånting*) vilka alltså citerar *tanken*.

Processkärnan *säga* illustrerar prototypiskt den verbala processtypen. Verbala aktiviteter pågår i typfallet mellan människor när de pratar med och skriver till varandra. Det innebär att deltagarrollen Talare i allmänhet refererar till en person. Detta bidrar till att personifiera substantivet *tanken* när den uppbär rollen Talare som i exemplet ovan. Som Talare har *tanken* initiativet i den verbala processen, och detta förstärks ytterligare här genom de projicerade yttrandenas imperativa form. Dessa riktas direkt till Lyssnaren *dej* av Talaren *tanken*, och därmed också direkt till inringaren genom att de har formen av direktcitativ i imperativ.

Tanken inte bara deltar i ett verbalt samspel utan visar här dessutom handlingskraft genom att uttala sig imperativt. Den som *tanken* vänder sig till, Lyssnaren, är tankens upphov och i det här fallet pronomenet *dej*. Det som beskrivs här är alltså en dialog mellan *tanken* och *tänkaren*, här inringaren.

Utdrag (6:27) nedan ingår i samma samtalssekvens som (6:26) men här ingår den verbala processen *en tanke som säger till mej* i en sats där rådgivaren citerar inringaren (se även utdrag (6:15) ovan).

(6:27) Daniel, r. 320

rg [...] okej nu har ja **en tanke som säger till**
mej gör nånting nu gör nånting nu

Ordet *en tanke* är även i den här processen Talare och pronomenet *mej* är den andra deltagaren, Lyssnaren. Talaren har initiativet i processen och Lyssnaren är mer passiv. Tanken personifieras och framställs i en dialog med tänkaren.

De verbala processerna i samtalen där ordet *tanke* deltar, bidrar till att måla upp en bild av en dialog mellan tänkaren och tanken. Oavsett om ordet *tanke* är Talare eller Lyssnare/Utsaga/Talmål blir konsekvensen när man ser till hela

processerna att båda deltagarna är aktiva och reagerar på varandra, på ett sätt som påminner om de materiella processerna.

6.4. Mentala processer

I de mentala processerna deltar en Upplevare och ett Fenomen. Typiskt för den mentala processtypen är att Upplevaren är animat (Halliday & Matthiessen 2004:201). Ordet *tanke* deltar i mentala processer i samtalen, och då i samtliga fall som Fenomen.

I utdrag (6:28) nedan syftar pronomenet *dom* (transkriberat som *iakttarom*) tillbaka på *tankarna*. Inringaren svarar här på en fråga från rådgivaren som gäller hur han ska behandla tankarna när de ”slår till” (jfr (6:11)).

(6:28) Daniel, r. 374

ir ja (0.9) då kan ja väl bara- (.) ja **då kan**
ja väl iakttarom bara [...]

Processen *då kan ja(g) väl iakttarom bara* hänförs till undergruppen perceptionella mentala processer, med processkärnan *iakttta*. Inringaren (*jag*) har rollen som Upplevare i processen och *dom (tankarna)* är Fenomen. Processen beskriver en distans mellan Upplevaren och Fenomenet, och relationen dem emellan liknar snarast ett tillstånd på så sätt att ingen förändring egentligen sker.

Vad gäller perceptionsverb som t.ex. *se* och *iakttta* följer undersökningen SFG:s analys, nämligen att dessa verb uttrycker mentala processer (Halliday & Matthiessen 2004:208). Perceptionella processer bär dock tydliga spår av andra processtyper. Exempelvis det faktum att den seendes kropp är inblandad så tydligt gör att processerna bär spår av materialitet. Något i ”den yttre världen” pågår, om än inte förändras. Upplevaren (här *jag*) har ögon och kropp och Fenomenet (här *tankarna*) konstrueras som konkret synligt och möjligt att *iakttta*. Exemplet i (6:28) visar en konstruktion där Fenomenet (*dom*) och Upplevaren (*jag*) är åtskilda på ett sätt som gör det möjligt för den ena att iakttta den andra. Det blir därmed möjligt för tänkaren att iakttta sina tankar. För att kunna *se något* krävs dock dels materialitet både hos den som ser och hos det sedda, dels att detta något förtingligas. Perceptionsverben är som jag ser det både materiella och mentala.

I utdrag (6:29) är processkärnan *se*, vilket i likhet med verbet *iakta* hänförs till de mentala processer som har med perception att göra. Här handlar det om att *se* något *som*, vilket får konsekvenser för tolkningen.

(6:29) Daniel, r. 382

rg [...] å närom här tankarna kommer **så kan du**
serom som tankar nu kommerom här igen

Processen *så kan du serom som tankar* analyseras så att *du* är Upplevare och *dom* (transkriberat till *serom*) är Fenomen, vilket alltså refererar till de tidigare i turen nämnda *tankarna*. Liksom i (6:28) förutsätter även den här perceptionsprocessen synlighet, det vill säga materialitet. Den mentala processen tycks låna konkretion av den materiella.

Ordet *tanke* förekommer här även i elementet *som tankar*, vilket närmast kan betraktas som en omständighet av typen roll (Halliday & Matthiessen 2004:262f.). Omständigheten roll tillför ett mått av jämförelse till processen, det vill säga *att se någonting som någonting*. Den här perceptionsprocessen, kompletterad med *som*, är därför tydligare mental.

I utdrag (6:30) nedan visas en mental process där ordet *tanke* skulle kunna analyseras både som en deltagare och som en omständighet. Här är processkärnan, intressant nog, *tänka: närु vågar liksom tänka hela tanken ut*.

(6:30) Peter, r. 345

rg [...] ångesten stiger men se;n kanske den
också sju;nker **närु vågar liksom tänka hela**
tanken ut

Pronomenet *du* (transkriberat i *närु*) är i den här processen Upplevare. Ordet *tanken* kunde ses som Fenomen i den mentala processen, men konstruktionen *hela tanken ut* påminner snarare om en omständighet. I en konstruktion som *tänka tanken* skulle *tanken* vara Fenomen, men *hela tanken ut* har såväl en rumslig som en temporal dimension som tycks uppstå genom parallellitet till andra uttryck. Konstruktionen ger associationer till rum genom uttryck som t.ex. *hela vägen fram*, och till tid genom t.ex. *hela året ut*. Den mentala processen kompletteras därmed med omständigheter som konkretiserar den och ger den materiella drag.

Ordet *tanken* i processen *tänka hela tanken ut* kan också jämföras med deltagarstatusen hos ett antal beteendemässiga processer som exemplifieras hos Halliday (2004:251). Det gäller processer vars andradeltagare, Beteende, är knuten till processen så starkt att nästan inga andra andradeltagare är möjliga, som till exempel *sjunga en sång*, *skratta ett skratt* m.fl. (jfr *innehållsobjekt*,

SAG 3:312). Det finns där likheter med *tänka en tanke*. Vad kan man alltså tänka, annat än en tanke? Och vad kan man skratta, annat än ett skratt? Deltagaren liknas också vid den materiella processens deltagare Utsträckning (Halliday & Matthiessen 2004:251). I den här konstruktionen har tanken inte heller något specificerat innehåll.

Jag ser det som att tre processtyper tillsammans skapar mening i processen *tänka hela tanken ut* i utdrag (6:30) ovan. Det mentala tillförs genom processkärnan *tänka* som är prototypiskt mental, och den materiella processkärnan tillför rums- och tidsdimensioner genom konstruktionen *hela tanken ut*. Både den materiella och den beteendemässiga typen speglas därtill i konstruktionen *tänka [...] tanken [...]*, där deltagarrollen hos *tanken* är parallell till deltagarna Utsträckning respektive Beteende. Detta innebär också att tänkaren och tanken har mångtydiga roller.

Jämfört med i de materiella processerna har förstadedeltagaren i de mentala processerna en mer tillbakalutad roll i förhållande till andradeltagaren (jfr Halliday om ergativitet 2004:291). Relationen mellan ordet *tanke* och Upplevaren är snarast ett konstaterande av ett tillstånd. Det förekommer ingen rörelse eller energi mellan deltagarna, men däremot en tydlig distans som är en förutsättning för att Fenomenet ska vara synligt och hanterbart för Upplevaren.

I processerna ovan är tänkaren Upplevare, liksom i de mentala processer som har verbet *tänka* som processkärna (se kapitel 5). Ordet *tanke* förekommer inte som Upplevare i samtalen men, som vi sett ovan, som Fenomen.

6.5. Sammanfattning

Analysen ovan visar ordet *tanke* i olika typer av processer och därmed i olika deltagarroller. Den visar också att tanken i dessa processer samspelar med sin upphovsperson, det vill säga tänkaren. Samspelet sker antingen genom att de två deltar i samma process eller i varsina närliggande processer. Gemensamt för de redovisade processerna är att tanken och tänkaren grammatiskt konstrueras fristående från varandra men samtidigt ändå knutna till varandra.

Beroende på vilka processer tanken och tänkaren deltar i ser relationen och samspelet dem emellan olika ut. De materiella processerna beskriver ofta en rörelse mellan tänkaren och tanken. Relationen kan också beskrivas mer som ett tillstånd, vilket sker i de relationella processerna där två entiteter är knutna till varandra, exempelvis i form av ägande entiteterna emellan, eller som att en karaktäriserar den andra. I mitt material finns exempel på att tanken karaktäriserar tänkaren, men däremot inte det omvända. De verbala processerna beskriver relationen mellan tanken och tänkaren som en dialog. Tanken,

personifierad genom att ingå i den verbala processen, uppträder då som samtalspartner till tänkaren. Tankens och tänkarens samspel beskrivs också i mentala processer och i dessa fall är tänkaren alltid Upplevare.

Såväl tänkaren som tanken uppstår alltså olika deltagarroller, dels beroende på processtyp, dels beroende på status som första- eller andradeltagare. Det finns också exempel på när tänkaren eller tanken ingår i en omständighet till processer. I figur 6:2 nedan visas överskådligt vilka roller tänkaren respektive tanken har i samtalen, samt huruvida de ingår i omständigheter eller ej. (Siffrorna 1 och 2 i figuren anger förstadedeltagare respektive andradeltagare.)

	tänkaren	tanken
<i>Materiella processer:</i>		
1. Aktör	x	x
2. Mål	x	x
Omständighet	x	x
<i>Relationella processer:</i>		
1. Bärare	x	x
2. Attribut	–	x
1. Existerande	x	–
Omständighet	–	x
<i>Verbala processer:</i>		
1. Talare	x	x
2. Lyssnare	x	x
2. Utsaga	–	x
2. Talmål	–	x
Omständighet	–	–
<i>Mentala processer:</i>		
1. Upplevare	x	–
2. Fenomen	–	x
Omständighet	–	x

FIGUR 6:2. *Tänkarens och tankens roller i de olika processtyperna*

Översikten visar att de materiella processerna är de enda där både tänkaren och tanken intar båda rollerna, det vill säga Aktör eller Mål, samt ingår i omständigheter. Det är också i de materiella processerna som substantivet *tanke* används oftast. Även i de verbala processerna finner vi att tänkaren och tanken både har rollen Talare och rollen Lyssnare eller Utsaga, medan de däremot inte återfinns i omständigheter.

I de relationella processerna återfinns tänkaren som Bärare eller som Existerande, det vill säga som förstadedeltagare men däremot inte som andradeltagare. Även tanken återfinns som Bärare och dessutom som Attribut och i

omständigheter. De mentala processerna, slutligen, har endast tänkaren som Upplevare medan tanken återfinns som Fenomen eller i omständighet.

Översikten ovan visar på möjligheter att analysera hur tänkarens deltagarroller skiftar i takt med att samtalet utspinner sig och vilka roller tanken spelar för den som tänker. Det blir också möjligt att studera hur samtalarna i den situerade kontexten tillskriver sig själva eller varandra rollen tänkare. Eller med andra ord, hur samtalarna skapar mening i de specifika samtalen med hjälp av orden *tänka* och *tanke*. En sådan analys redovisas i kapitel 7.

7. Orden *tänka* och *tanke* i samtalen

I kapitel 5 och 6 ovan har jag beskrivit orden *tänka* och *tanke* i samtalen i förhållande till processer inom systemisk-funktionell grammatik. Jag har valt att beskriva användningarna i termer av ett samspel mellan *tänkaren* och *tanken*, vilket blivit möjligt att lyfta fram med processen som gemensam tolkningsram. Tänkaren och tanken samspelar i olika typer av processer och uppstår därmed också olika deltagarroller.

I det här kapitlet belyses användningarna av orden *tänka* och *tanke* utifrån ett verksamhetsperspektiv. Det samspel mellan tänkaren och tanken som framträtt lyfts här fram som tre kommunikativa projekt, vilka väsentligt bidrar till verksamheten rådgivning.

Nedan beskrivs först verksamhetsramen för de tre samtalen och därefter hur termen kommunikativa projekt ska förstås i sammanhanget. Därefter redovisas samtal för samtal med utdrag som belyser projekten.

7.1. Verksamhetsram

En kommunikativ verksamhet bestäms av en yttre ram som deltagarna använder sig av för att förstå och tolka vad som pågår (Bellander 2010:42). Ramen ska förstås som ett antal förutsättningar som deltagarna har att förhålla sig till. För de aktuella samtalen betraktar jag det som att två verksamheter pågår, nämligen radioproduktion och rådgivning, och ömsesidigt påverkar varandra. Radiomediets förutsättningar har i det här fallet stort inflytande på hur rådgivningen som kommunikativ verksamhet kan utövas, och vice versa.

Verksamhetsramen beskrivs nedan som förutsättningar för verksamheten med avseende på *placering i tid*, *utsträckning i tid*, *placering i rum*, *roller* och *mål*

(se Bellander 2010). Jag betraktar det som att de två verksamheter som pågår i samtalen bildar en gemensam verksamhetsram. Vissa av ramens förutsättningar bestäms snarast av det faktum att det är radioproduktion som pågår, andra snarast av rådgivningen. Båda verksamheterna förhåller sig dock till samtliga förutsättningar varför ramen blir gemensam.

Verksamheternas *placering i tid* bestäms av radiomediet. Programmet Radiopsykologen sänds vid en fast tidpunkt varje vecka men samtalen är inspelade i förväg. Tidpunkten för inspelning av de olika samtalen avgörs således av programredaktionen.

Verksamheternas *utsträckning i tid* har stor betydelse för hur de utvecklas. Programmet har en fastlagd sändningslängd på en halvtimme och inom denna ska oftast rymmas två eller tre samtal. Det innebär att flera rådgivningar genomförs i en och samma radioproduktion. Samtliga deltagare är medvetna om att varje samtal är tidsbegränsat, men ansvaret för att hålla tiden ligger främst hos programledaren. Beroende på hur man definierar verksamheten skulle även kontakter mellan redaktionen och inringarna före och efter programmen kunna utgöra tidsram. Dessa faller dock utanför denna studies undersökningsområde.

Även verksamheternas *placering i rummet* bestäms av radiomediet. Två av deltagarna, programledaren och rådgivaren, befinner sig i en studio medan den tredje, inringaren, är närvarande via telefon. Det innebär att programledaren och rådgivaren har möjlighet att använda fler modaliteter än talet för kommunikationen sinsemellan, som till exempel blickar, gester eller bruk av artefakter.

En kommunikativ verksamhet ger också deltagarna definierade *roller* som styr deras handlingar. Rollerna definieras i stora drag som kompetenskrav, rättigheter och skyldigheter (Bellander 2010). Rollerna i Radiopsykologsamtalen styrs av båda verksamheterna, det vill säga radioproduktion och rådgivning. I programmet återfinns tre verksamhetsroller, nämligen *programledaren*, *rådgivaren* och en *inringare*. Dessutom urskiljs en fjärde mer passiv roll, nämligen *lyssnarskarans*. Programledarens och rådgivarens roller är professionella och uppbärs av samma personer i varje program, medan inringarna är lekpersoner och skiftar samtal för samtal.

Programledarens roll är att öppna och avsluta dels hela programmet, dels de samtal som ingår i ett program. Till rollen hör också att utgöra en länk såväl mellan rådgivaren och inringaren som till lyssnarna. Denna roll utövas exempelvis genom att hon ibland griper in när hon anser att det behövs klargöranden för någon av samtalen eller för lyssnarna.

Rådgivarens roll är att styra samtalen i en riktning där det blir möjligt att ge råd. Det innebär att utifrån inringarnas berättelser formulera problem som är möjliga att lösa, eller snarare ge råd om, vilket ska ske inom verksamhetsramen.

Programledaren och rådgivaren samarbetar på så sätt att den förra leder själva programmet, medan den senare leder själva rådgivningssamtalen.

Rollen som inringare definieras i viss mån på programmets hemsida där presumtiva inringare får veta att de ”får ta upp alla frågor, tankar eller funderingar du har som du vill bolla med radiopsykologen”. Här meddelas också att rådgivaren inte ”kommer att lösa alla dina problem”, utan att hon är att betrakta som ett ”bollplank”.¹ I sättet att vända sig till presumtiva inringare definieras inringarnas roll i verksamheten, här genom att rimliga förväntningar på rådgivningen tydliggörs. Detta är så angeläget för verksamheten att presumtiva inringare alltid måste prata med en psykolog innan de slussas fram till programmet. Programmakarna vill därmed i möjligaste mån garantera att de som ringer in kan hålla sig till den föreskrivna rollen. Med tanke på de ofta känsliga ämnen som tas upp riskerar både radioproduktionen och rådgivningen att kantra, om inringaren inte kan hålla sig inom föreskrivna ramar. I hemsidans informationstext till inringarna tydliggörs ytterligare programledarens och rådgivarens roller i verksamheten; det handlar om att ”bolla”.

Utmärkande för de kommunikativa verksamheter som sker i radiomediet är också lyssnarskaran. Som målgrupp för radioprogrammet kan den sägas uppbära en roll i verksamheten, om än inte lika aktiv som de tre ovan beskrivna. I den här aktuella programformen där lyssnare ringer in till programmet uppstår en form av interaktion med hela lyssnarskaran, på så sätt att inringaren i någon mån får representera denna. Detta manifesteras till exempel när rådgivaren säger att många kommer att känna igen sig i inringarens upplevelser. Lyssnarna blir därmed delaktiga via inringarna. Tilläggs kan att programredaktionen uppmanar lyssnarna att höra av sig till redaktionen och delge synpunkter och reaktioner. Denna kommunikation skulle kunna betraktas som ett pågående samtal mellan redaktionen och lyssnarna, och som en del i båda verksamheterna. Den här undersökningen har dock avgränsats till tre specifika samtal.

En kommunikativ verksamhet har också definierade *mål* som deltagarna orienterar sig emot. I radiopsykologsamtalen pågår som tidigare nämnts två verksamheter och därmed urskiljs också olika verksamhetsmål. Målet med verksamheten radioproduktion är just att göra bra radio. Och målet med verksamheten rådgivning är att ge råd, i det här fallet råd från en psykolog rörande inringarnas personliga problem. Deltagarna orienterar sig mot de här målen och hjälps åt att uppfylla dem. I grova drag kan man säga att programledaren ser till att det blir ett radioprogram, rådgivaren ser till att rådgivning

¹ *Så medverkar du i programmet*, hämtat den 5/11 2011:
<<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3637&artikel=3167448>>

sker och inringaren bidrar genom att inta den i sammanhanget mycket viktiga rollen som en som faktiskt fått råd.

Verksamhetsramen inom vilken de aktuella samtalen utspinner sig kan alltså beskrivas enligt ovan i form av förutsättningar som rör placering och utsträckning i tid, placering i rummet, roller och mål. Ramen bestäms i det här fallet av att två verksamheter pågår samtidigt. Utöver verksamhetsramen har samtalen också en gemensam fasstruktur, vilken beskrivs i nästa avsnitt.

7.2. Faser i samtalen

Samtalen har också en gemensam fasstruktur, vilken ofta är särskilt tydlig i institutionella samtal. Milles (2003:39) skiljer på fasstruktur och ämnesstruktur vid analys av interna arbetsmöten. Jag utgår från en generell fasindelning i rådgivningssamtal, som beskrivs hos Linell (2009b). Eftersom min undersökning utgår från användning av orden *tänka* och *tanke* blir det dessa jag kopplar till faserna. Det ämne jag följer i samtalen bestäms därför utav dessa ord, och eventuella andra ämnesspår följs inte upp.

Den generella fasindelningen omfattar *öppning*, *orientering*, *utforskning*, *åtgärdsförslag*, *sammanfattning* och *avslutning* (se Linell 2009b). Nedan beskrivs syftena med de olika faserna i just de undersökta samtalen. Eftersom två verksamheter pågår har faserna, liksom verksamhetsramen beskriven ovan, ofta dubbla syften även om de ibland bestäms mer av den ena eller av den andra verksamheten. De tre faserna öppning, sammanfattning och avslutning utgör inramningar till varje samtal mellan rådgivaren och inringaren. Dessa inramande faser hänförs främst till verksamheten radioproduktion medan faserna i själva samtalet, orientering, utforskning och åtgärdsförslag, främst hänförs till verksamheten rådgivning.

Varje program inleds med att programledaren hälsar lyssnarna välkomna. Hon redogör kort för programmets syfte och uppmanar alla att ringa in. Därefter följer för varje samtal en *öppningsfas* som karaktäriseras av att programledaren hälsar välkommen specifikt till en inringare och ber henne eller honom att berätta om sitt problem. Ibland kan programledaren hänvisa till kommunikation mellan inringaren och redaktionen som föregått telefonsamtalet. När ordet överlämnats till inringaren drar sig programledaren tillbaka och rådgivaren träder in som samtalspartner.

Syftet med öppningsfasen är att orientera alla inblandade mot den rådgivningsverksamhet som ska till att inledas. I denna kommer inringaren och rådgivaren att delta aktivt, och lyssnarna att delta passivt. Faserna i samtalet mellan rådgivaren och inringaren avverkas i stora drag kronologiskt eftersom

de förutsätter varandra. Samtidigt förekommer en mobilitet på så sätt att samtalarna kan återvända till och föregripa faser och använda inslag av olika faser. På en nivå kan fasstrukturen urskiljas som progressiv, på så sätt att orientering, utforskning och åtgärdsförslag betas av i just den ordningen. Tittar man närmare på övergångar mellan faserna är de dock inte alltid klart avgränsade och tydliga, utan rekursivitet förekommer. Ändå kan faserna urskiljas genom att syftena med dem skiljer sig åt.

Till *orienteringsfasen* i de aktuella radiopsykologsamtalen hänförs inringarens definition och beskrivning av problemet. Den ser lite olika ut både beroende på hur frågan ställs från programledaren och på problemets natur. I öppningsfasen har problemet kort presenterats med ett eller några få ord, och därefter tar orienteringen vid. Den består i att inringaren berättar om sitt ärende, ibland genom en egen definition av problemet (t.ex. genom att benämna problemet som ”beslutsångest”), ibland genom att beskriva problematiska situationer eller bakgrunder. I den här fasen bidrar rådgivaren i allmänhet med både uppbackningar och frågor. De frågor som ställs rör ofta förtydliganden om bakgrunden till problemet och om inringarens situation i allmänhet.

De som ringer in har varit i kontakt med redaktionen före samtalet, vilket innebär att programledaren och rådgivaren till viss del känner till det problem som kommer att tas upp. Den orienterande fasens syfte är därför inte bara innehållsligt, utan har också funktionen att dels på ett naturligt sätt få igång samtalet, dels få med lyssnarna. Man kan tänka sig att rådgivarens frågor i den här fasen kan vara ställda både ur hennes eget perspektiv för att skapa en förståelse för inringaren, men att hon också tar på sig lyssnarnas perspektiv och ställer frågor för att orientera dem. Rådgivaren och inringaren samarbetar för att få till stånd en orientering om problemet utifrån vilken man kan gå vidare till nästa fas.

Den *utforskande fasen* blir synlig i form av initiativ som oftast kommer från rådgivaren. Det rör sig om frågor eller inpass som syftar till att konkretisera problematiska situationer, att placera problemet i tid, att reda ut vad problemet beror på och huruvida inringaren tidigare vidtagit några åtgärder. Dessa initiativ ska leda fram till att hela utforskningsfasens syfte uppfylls, nämligen att *formulera ett problem*.

Visserligen kan inringaren i någon mån sägas formulera sitt problem i den orienterande fasen, men det som sker i den utforskande fasen är att rådgivaren formulerar ett problem som blir möjligt att lösa i den påföljande åtgärdande fasen. Detta är ett avgörande mål för båda verksamheterna; om rådgivningen misslyckas blir det varken en bra radioproduktion eller en bra rådgivning. Detta kräver också ett samarbete mellan inringaren och rådgivaren eftersom

problemformuleringen måste godtas av inringaren innan samtalet kan gå vidare.

Även under den *åtgärdande fasen* är initiativen oftast rådgivarens, men faktiskt inte alltid. Även inringaren kan föreslå åtgärder utifrån den gemensamma problemformulering man kommit fram till under utforskningen. Åtgärderna läggs fram som *förslag* och kan därmed problematiseras och omförhandlas av samtalsparterna oavsett vem som tagit initiativet, vilket också sker.

Det blir tydligt här att samtalsparterna orienterar sig mot verksamhetens mål, nämligen att samtalet ska mynna ut i just rådgivning. För att rådgivning ska komma till stånd krävs både att någon ger råd (här rådgivarens uppgift) men också att någon tar emot råden som just råd (här inringarens uppgift). Om inringaren inte godtar åtgärderna skulle rådgivaren tappa ansiktet, vilket även skulle äventyra verksamheten radioproduktion. I samtalen bidrar inringaren tydligt till att bekräfta rådgivarens roll i programmen, och man bidrar gemensamt till att samtalet knyts ihop med just åtgärder och råd.

Syftet med den åtgärdande fasen kan därför förstås som dubbelt i dessa samtal, på så sätt att det rör båda de två parallella verksamheterna radioproduktion och rådgivning.

Den *sammanfattande fasen* inleds genom att programledaren eller rådgivaren vänder sig till inringaren med en fråga eller med en kommentar som knyter ihop samtalet. Eftersom samtalsämnena är personliga och ofta känsliga är sammanfattningen viktig som bekräftelse på att problemen hanterats på ett sätt som inringaren uppfattar som adekvat. Sammanfattningen har den dubbla funktionen att dels knyta ihop själva rådgivningen, dels rent konkret avsluta samtalet inom den föreskrivna programtiden. Även i den sammanfattande fasen krävs ett samarbete för att den ska kunna fullbordas.

Den *avslutande fasen* är, liksom öppningen, kort. Här deltar återigen samtliga tre verksamhetsroller, det vill säga programledaren, rådgivaren och inringaren. Programledaren är den som styr samtalen mot avslut mer konkret, vilket tar sig uttryck dels i ett slags avcheckning av att inringaren känner sig nöjd med samtalet, dels i uppmuntran. Därefter tar programledaren initiativ till att samtalsparterna tackar varandra och säger hejdå.

De förutsättningar som verksamhetsramen och fasstrukturen ger präglar samtalens innehåll och bidrar till förståelsen av hur orden *tänka* och *tanke* används.

7.3. Kommunikativa projekt

För att åskådliggöra hur orden *tänka* och *tanke* används i verksamheten rådgivning använder jag termen *kommunikativa projekt* (se även avsnitt 4.2.2–4.2.3). De kommunikativa projekten kan förstås som en teoretisk förklaringsmodell för vad som pågår i samtal och ett samtal kan beskrivas i termer av en mängd olika projekt. De tre projekt som lyfts fram i det följande har ett förklaringsvärde för avhandlingens frågeställning, nämligen hur användning av orden *tänka* och *tanke* skapar mening.

De tre kommunikativa projekt som framträtt i materialet knyts till rådgivningsverksamhetens övergripande struktur och mål, nämligen att formulera och lösa problem. Detta går i samtalen till så att en tänkare skiljs från tanken, därefter framställs tänkaren i underläge i förhållande till tanken och till sist föreslås hur tänkaren ska ta sig till ett överläge i förhållande till tanken. Process-typsanalysen har varit en förutsättning för att urskilja dessa tre projekt.

De tre följande avsnitten beskriver dessa tre kommunikativa projekt. Jag understryker att projekten är teoretiska förklaringsmodeller, och inte nödvändigtvis projekt som samtalen uttalat eller ens uttalat strävar mot. Därför är inte heller de tre kommunikativa projekten alltid åtskilda i samtalen så som rubrikerna i avsnitt 7.3.1–7.3.3 antyder. Det beror bland annat på att exempelvis ett och samma yttrande samtidigt kan fylla olika funktioner i flera projekt (Linell 2009b).

7.3.1. Tänkaren och tanken skiljs åt

I kapitel 5 och 6 har jag visat hur de processer i vilka orden *tänka* och *tanke* ingår bidrar till att samtalen kommer att handla om tankar och om någon som tänker dessa tankar, tänkaren. När substantivet *tanke* används framträder inte bara tanken förtingligad och personifierad, utan också tänkaren träder fram i samspel med tanken. Tänkaren och tanken kan antingen delta i samma processer, eller i varsina närliggande processer.

Samspelet mellan tanken och tänkaren i processerna har beskrivits på olika vis utifrån vilka typer av processer de deltar i. Till exempel beskrivs samspelet som att deltagarna rör sig i förhållande till varandra (materiella processer), att de pratar med varandra (verbala processer) eller som att relationen dem emellan är ett ägartillstånd (relationella processer). Vem som har initiativet i processerna skiftar i de olika användningarna.

Iakttagelsen att tanken och tänkaren på det här sättet skiljs åt och omtalas var för sig kan verka trivial, men åtskiljandet visar sig ha en viktig funktion i rådgivningsverksamheten. Det kommunikativa projekt jag urskiljer som att

tänkaren och tanken skiljs åt är nämligen en förutsättning för de två följande projekten. Förhandlingen om tänkarens och tankens samspel i termer av under- och överläge kan inte fortgå om dessa inte är åtskiljda. Därför slutförs inte detta projekt – att skilja tänkaren och tanken – en gång för alla, utan måste fortgå även när de två andra projekten tar vid.

Rådgivaren initierar separationen mellan tanken och tänkaren, men måste samtidigt få med sig inringaren på denna premis för att projektet ska lyckas. Det betyder att hon måste få med sig inringaren på att man kan tala om tankar som hanterbara ting på det här viset. Dessutom måste hon göra inringaren villig att träda in i den tilldelade rollen som tänkare.

Detta första kommunikativa projekt tillhör orienteringsfasen på så sätt att samtalen här tillsammans skapar förutsättningar för att formulera problemet.

7.3.2. Tänkaren i underläge

Separationen mellan tänkaren och tanken som beskrivits ovan är alltså en förutsättning för nästa kommunikativa projekt, i vilket tänkaren framställs i underläge i förhållande till tanken (eller tankarna). Även detta initieras av rådgivaren som då kan framställa tänkaren närmast som ett offer för den egna tanken.

Tanken är i detta projekt inte bara skild från tänkaren utan också aktiv. Det innebär att tänkaren framställs i försvarsposition och inte sällan i offerposition. Det här kommunikativa projektet kopplas till utforskningsfasen som ytterst syftar till att formulera inringarens problem på ett sätt som senare går att lösa. Lösningen blir alltså sedan att peka på hur tänkaren kan ta sig till ett överläge.

Genom att skilja ut tankarna från tänkaren kan rådgivaren också värdera tänkandet utan att värdera tänkaren. Det blir då istället tankarna som värderas, vilket innebär att exempelvis ett negativt tänkande inte tillskrivs tänkaren som en egenskap utan snarare som något som drabbat henne utifrån.

För att det kommunikativa projektet att placera tänkaren i underläge ska lyckas måste först projektet att skilja tänkaren och tanken vara förankrat hos inringaren. Det innebär också att inringaren träder in i rollen som tänkare. Han eller hon får möjlighet att placera svårigheterna utanför sig själv och också att placera ett visst ansvar hos tankarna, vilket blir möjligt genom att de framställs som aktiva och initiativrika.

För att det här kommunikativa projektet ska betraktas som lyckosamt måste inringaren gå med på att problemet faktiskt kan beskrivas som att tänkaren är i underläge i förhållande till tanken. Först när så skett kan samtalen gå vidare till det tredje projektet.

7.3.3. Tänkaren i överläge

Det tredje och sista kommunikativa projektet som urskiljs är att tänkaren framställs i ett överläge i förhållande till tanken, istället för tvärtom. Ett övergripande mönster i det här projektet är att åtgärder föreslås i vilka tänkaren har utrymme och möjlighet att handla och agera. Detta sker på olika vis och är kanske det som kräver mest interaktion mellan rådgivaren och inringaren för att projektet ska lyckas.

Den upplevelse som föranlett inringaren att kontakta radiopsykologen, och som i det här skedet formulerats som att inringaren i egenskap av tänkare är i underläge, ska alltså här få en lösning. Denna placeras då i hög grad hos tänkaren som efter samtalet har att vidta de föreslagna åtgärderna i praktiken. Tänkarens överläge i förhållande till tanken i det här projektet formuleras därför som ett *möjligt* överläge. Detta sker genom att situationer konstrueras i vilka tänkaren agerar på ett sätt som tillintetgör de tankar som nu definierats som negativa. Eftersom också inringaren vid det här laget identifierat sig som tänkaren blir också dessa situationer levande och möjliga för honom eller henne. De blir alltså lösningar på problemet.

Vi ser i samtalen exempel på hur inringaren samarbetar med rådgivaren i det här projektet och till och med själv föreslår lösningar formulerade som att tänkaren tar kontroll över tanken. Det finns även exempel på hur inringaren sätter sig på tvären och ifrågasätter rådgivarens åtgärdsförslag.

7.4. Samtal för samtal

Innan vi går in på de enskilda samtalen och ser hur de kommunikativa projekten genomförs, ger jag här en kort kvantitativ översikt över användningarna av orden *tänka* och *tanke*. De beräkningar som gjorts av antalet förekomster av orden pekar på ett gemensamt mönster i de tre samtalen. För det första konstateras att rådgivaren står för ungefär två tredjedelar av användningarna av orden *tänka* respektive *tanke*, och inringaren således för en tredjedel. För det andra används merparten av de två orden i den åtgärdande fasen, det vill säga i allmänhet mot slutet av samtalen. För det tredje används substantivet oftare än verbet i takt med att samtalet går in i den åtgärdande fasen. Och för det fjärde använder rådgivaren substantivet oftare än vad inringaren gör.

Eftersom materialet är litet kan beräkningarna bara anses ge en fingervisning om mönster i just de här tre samtalen. Eftersom faserna till viss del fluktuerar i samtalen går det inte alltid att slå fast om ett ord tillhör den ena eller den andra

fasen. Trots gränsfall pekar mönstret på att orden *tänka* och *tanke* används mest i åtgärdsfasen och oftast av rådgivaren.

Mönstret ovan baseras alltså på samtliga tre samtal. Frekvens och fördelning för varje samtal framkommer när de beskrivs var för sig i avsnitten 7.4.1–7.4.3 nedan. I beskrivningen hänvisas också i vissa fall tillbaka till kapitel 5 och 6. Hänvisningarna ges i form av exempelnummer.

Inför läsning av avsnitt 7.4 nedan där utdrag ur samtalen presenteras, vill jag understryka att samtliga av de tre kommunikativa projekt som beskrivits ovan kan pågå i samma utdrag. På samma sätt som faserna uppvisar en viss mobilitet gör de kommunikativa projekten det. Eftersom projekten förutsätter varandra måste samtalen vara överens om innehållet i faserna innan man kan gå vidare. Därför måste man ibland gå tillbaka och omförhandla eller kanske inskräpa projekten.

Orden *tänka* och *tanke* har markerats med fetstil i de samtalsutdrag som återges i de kommande avsnitten. Hänvisning till iakttagelser som omskrivs i brödtexten sker med hjälp av radangivelser.

7.4.1. Daniel

I samtalet mellan rådgivaren och Daniel återfinns ungefär fyra femtedelar av orden *tänka* eller *tanke* i den åtgärdande fasen, vilken i sin tur koncentreras till slutet av samtalet. Substantivet *tanke* används generellt mer frekvent än verbet *tänka*, och rådgivaren står för nästan samtliga användningar av substantivet.

I samtalet med Daniel är rådgivaren den som först använder något av de undersökta orden, nämligen *tankar*, vilket återges i utdrag (7:1) nedan. Före det här utdraget har Daniel berättat att han ringer in för att han har beslutsångest, och att denna ofta ger sig till känna i affärer när han ska köpa kläder.

(7:1) Daniel, r. 32

```
1 rg    jaa, (.) .h men om vi tar de här me kläder
2       som ett exe:mpel då,
3 ir    ja
4 rg    ett- ett konkret exempel .h
5 ir    ja
6 rg    näru står där i affären å: tittar på nånting
7 ir    ja
8       (0.9)
9 rg    va ere för tankar som dyker upp då,
10 ir   (0.7) (pt) eh: (3.0) men de blir väl kanske
11      (pt) (1.4) ja helt enkelt att ja inte
```

12 riktighet: (.) <vet vilken av alla stilar
13 som finns> (.) som ja ska välja,

Utdraget visar ett exempel på hur samtalsarna hjälps åt för att skapa en bild av inringarens problem. Vi befinner oss alltså i den orienterande fasen av samtalet här. Det rådgivaren gör i utdraget är att konkretisera en av de situationer som inringaren upplever som problematiska, vilket är en vanlig strategi i orienteringsfasen i samtliga tre samtal.

Rådgivaren inleder i utdrag (7:1) ovan med en villkorssats (r. 1–2) och en förväntan om uppbackning från inringaren. Uppbackningen kommer också på rad 3, och inringaren har nu gått med på att ett exempel ska följa. Därefter förtydligar rådgivaren att exemplet är *konkret* (r. 4), vilket också backas upp av inringaren (r. 5). På rad 6 beskriver sedan rådgivaren en situation i vilken inringaren genom du-tilltal blir huvudperson och även detta backas upp av inringaren (r. 7). Därefter följer en paus (r. 8), varpå rådgivaren ställer den direkta fråga som innehåller ordet *tankar* (r. 9). Detta är första gången ordet används i det här samtalet. Inringaren svarar på frågan men inleder med tvekljud och pauser (r. 10–11). Till sist beskriver han sina tankar men återanvänder inte själv ordet utan använder en opersonlig konstruktion (*de blir väl* på rad 10–13).

Utdraget visar rådgivaren och inringaren inbegripna i ett interaktionellt samarbete som bygger upp mot den direkta frågan (r. 1–9). Rådgivaren presenterar en situation, placerar inringaren i situationen och ställer sedan en fråga och samtliga dessa handlingar backas upp av inringaren. När inringaren svarar på frågan (r. 10–13) samtycker han till att bli placerad i affären, till att tankarna är distanserade från honom, till att de agerar honom förutan och till att det är möjligt att beskriva dem.

Processstypsanalysen (se (6:13)) gav att *tankar* är enda deltagare och Aktör i den materiella process som uttrycks med verbet *dyka upp* på rad 9. Tänkaren finns i turen före, nämligen som Aktör i processen *står [där i affären]* på rad 6. Daniel fortsätter dock inte rådgivarens konkreta framställning med *tankar* som Aktör. Han inleder sin tur med upprepade pauser, och när svaret kommer får en opersonlig konstruktion inleda beskrivningen (*de blir väl [...] att ja inte riktigt vet [...]*). Konstruktionen är också modifierad med adverbialet *väl* som uttrycker tveksam sannolikhet.

Sekvensen i utdrag (7:1) bidrar till det kommunikativa projektet att skilja tänkaren och tanken från varandra och i viss mån även till det projekt som mynnar ut i att tanken är överlägsen tänkaren. Detta visar sig i att den rörelse som beskrivs mellan tänkaren och tanken sker på initiativ av *tankar*, eftersom det är de som rör sig emot en stillastående tänkare. Att ha initiativet tyder på att ha ett visst överläge. Utdraget visar alltså hur tänkaren och tanken skiljs åt men

också hur nästa projekt föregrips, att framställa tänkaren i underläge i förhållande till tanken.

Rådgivaren efterfrågar alltså inringarens tankar, och bara det faktum att substantivet *tankar* används gör att också tänkaren framträder vilket framkommit i processanalysen. Tar man hela utdraget i betraktande visar det sig också att inringaren samarbetar med rådgivaren genom att backa upp den beskrivning i vilken tänkaren skiljs från tanken. Detta samarbete är en förutsättning för att det kommunikativa projektet ska kunna bidra till verksamheten.

I utdrag (7:2) nedan som kommer några turer senare sammanfattas sedan köpsituationen efter att inringaren varit med och modifierat beskrivningen. Situationen konkretiseras i orienterande syfte och samtidigt görs en ansats att formulera ett problem, vilket innebär att den utforskande fasen föregrips.

(7:2) Daniel, r. 53

1 rg så just precis i den situationen näru står
2 där (.) [så (1.1)=
3 ir [ja
4 rg =hm far **dina tankar** iväg med dej till att de
5 här valet som du ska göra nu, den tröjan
6 till exempel .hh
7 ir ja
8 rg [eh:
9 ir [va kommer de å göra me mej

Rådgivaren inleder här med att fortsatt placera inringaren konkret i affären, vilket han backar upp i en överlappning (r. 1–3). Därefter säger rådgivaren att inringarens tankar far iväg med honom och fortsätter med en rumsomständighet (*till att de här valet som du ska göra nu, den tröjan till exempel*) (r. 4–6). Den bild som målas upp är att inringarens tankar far iväg med honom till en viss valsituation, vilket han också backar upp (r. 7). Efter ett tvekan *eh:* från rådgivaren (r. 8) tar inringaren över och kompletterar rådgivarens tur med en citatmening på rad 9. Han har då placerat sig i den beskrivna valsituationen och citerar en egen tanke från situationen.

Inringarens komplettering av rådgivarens tur tyder på ett samarbete kring beskrivningen av tänkarens och tankens förehavanden. Den problematiska situation som beskrivs av rådgivaren, i vilken tankarna har initiativet över tänkaren, bekräftas när inringaren kompletterar rådgivarens tur. Genom att citera sin egen tanke (*va kommer de å göra me mej*) identifierar sig inringaren som tänkare i den aktuella beskrivningen.

Processstypanalysen (jfr (6:7)) ger vid handen att på rad 1 deltar tänkaren *du* först som Aktör i den materiella processen *stå* (*näru står*). På rad 4 deltar

istället tänkaren (*dej*) i rollen som Mål i den materiella processen *fara iväg*, där istället *dina tankar* är Aktör. Detta bidrar både till att skilja tänkaren och tanken från varandra och till att placera tänkaren i ett underläge. Den plats dit tankarna riskerar att fara iväg specificeras på rad 9 av tänkaren själv i form av en frågeformad tanke *va kommer de å göra me mej* och det propositionella innehållet i denna fråga förstärker ytterligare tänkarens underläge.

I utdrag (7:3) nedan beskriver inringaren sin beslutsångest och använder då verbet *tänka* två gånger. Fortfarande rör sig samtalet kring situationen i klädaffären.

(7:3) Daniel, r. 121

1 ir jage: (0.9) de- de blir som (.) när ja
 2 hamnar i dom (.) situationerna i dom
 3 perioderna när **ja tänker** på kläder
 4 rg mm
 5 ir eh då kan ja liksom inte släppa de <en
 6 minut> [under dan
 7 rg [mm
 8 rg mm
 9 ir ja kan gå runt å **tänka** påre en vecka liksom
 10 nästan att-
 11 rg mm
 12 ir ba- mala [utan atte komma fram till nånting=
 13 rg [.h å me
 14 ir =när ja släpper de istället

Här beskriver inringaren sitt eget tänkande, återigen i köpsituationen (*i dom situationerna i dom perioderna när ja tänker på kläder* på rad 2–3). Han inleder med en opersonlig konstruktion (*de blir* på rad 1) och ett ickeagentivt verb (*ja hamnar* på rad 2). Det är alltså inte en aktiv tänkare som placerat sig i den här situationen utan snarare en som plötsligt befinner sig i den.

Därefter följer flera konstruktioner som visar tänkaren i underläge med bristande initiativ: oförmågan att *släppa* (r. 5) illustreras både med de samordnade verben *gå runt å tänka* (r. 9) och verbet *mala* (r. 12), och till sist sammanliknas aktionen att *släppa* (r. 14) med att *komma fram till nånting* (r. 12) vilket tänkaren alltså är oförmögen till här. Rådgivaren backar upp honom i den här beskrivningen (r. 4, 7, 8, 11).

Som synes framställs tänkaren *jag* i utdrag (7:3) med deltagarrollen Upplevare i den mentala processen *tänka* (*ja tänker på kläder* på rad 3) och i den samordnade processen (*ja kan gå runt å tänka påre* på rad 9), och därmed i en ganska tillbakahållen roll. Samordningen mellan *gå runt* och *tänka* i processen

på rad 9 ger ytterligare en dimension av ofrivillighet eller nästan tvång till skeendet. Samma *jag* återkommer med bristande initiativ i flera processer, vilket gör att tänkaren framställs som snarast utsatt för ett tänkande som är både ofrivilligt och fruktlöst. Här är *tanken* inte uttalat i överläge, men tänkaren ändå uttalat i underläge.

Direkt efter utdraget ovan försöker sig rådgivaren på att formulera problemet, som i utdrag (7:4) nedan. Orden *tänka* eller *tanke* finns inte med här men de används senare när samtalsarna diskuterar åtgärder för att lösa just det här problemet.

(7:4) Daniel, r. 136

- 1 rg ja de e som att du aldrig riktigt (.) är (.)
- 2 eh där du ä- asså att du aldrig riktigt e
- 3 nöjd me där du är?
- 4 ir nej [...]

Samtalsarna har tidigare beskrivit ett slags tänkande som tänkaren inte råder helt över. I utdraget ovan omformulerar rådgivaren det hela till ett till synes mer konkret problem, nämligen att inringaren *aldrig riktigt e nöjd me där [han] är* (r. 2–3). Problemformuleringen är central i den utforskande fasen och en förutsättning för att samtalsarna ska kunna gå vidare till åtgärdsfasen. Grundproblematiken i Daniels beslutsångest är, så som den framställs i den orienterande och den utforskande fasen, att tankarna far iväg med honom eller, som det uttrycks ovan, att han inte är närvarande där han just befinner sig.

Att vara ”där man är” eller att vara ”närvarande i nuet” är ett abstrakt bildspråk, men ett uttalande som det i (7:4) ovan fungerar som en konkretisering av en situation. Detta blir tydligt om man tittar närmare på de processer som förekommer här. På rad 1–2 i processen *att du aldrig riktigt är där du ä*- används en existentiell relationell process med den enda deltagaren den Existerande (här *du*). En parafra gör analysen tydligare: *du är aldrig riktigt där du är*. Processen fylls ut av såväl en tidsomständighet (*aldrig riktigt*) som en platsomständighet (*där du är*). Denna innehåller i sin tur en existerande relationell process med ett *du* som den Existerande. Grammatiskt konstrueras alltså samma referent två gånger här, i båda fallen med den lexikogrammatiska enheten *du*, men på olika platser. Samma sak händer på rad 2–3: *att du aldrig riktigt e nöjd me där du är*. I den attributiva relationella processen här (parafra: *du är aldrig riktigt nöjd*) är *du* Bärare och *nöjd* är Attribut. Tidsomständigheten är än en gång *aldrig riktigt*. I Attributet *nöjd med där du är* ingår ytterligare en existerande relationell process (parafra: *du är där*). Så *du* går från att vara Bärare med ett Attribut till att vara den Existerande som placeras i rummet med en platsomständighet.

I de relationella processerna har oftast ingen av deltagarna initiativet till förmån för den andra, de beskriver mer ett slags konstaterande av sakernas tillstånd. Konkreta platsangivelser för både tänkaren och tanken och här till och med för tänkaren på olika platser blir ett sätt att formulera ett problem.

I de utdrag som följer härnäst fortsätter samtalarna att försöka formulera problemet och nu föreslås även åtgärder för att lösa det. Före utdrag (7:5) nedan har Daniel förklarat att han tänkt fatta mer aktiva beslut i det lilla, som till exempel att medvetet bestämma sig för att ligga kvar i sängen en stund istället för att bara bli liggande och tycka att han borde gå upp. Detta återknyter till att ”vara nöjd med där man är” i utdrag (7:4) ovan. Daniel uttrycker dock vissa tvivel kring görbarheten i detta vilka inleder utdraget nedan (r. 1–2).

(7:5) Daniel, r. 264

1 ir de låter väl inte så s- konstigt men de e
 2 svå↑rt å få till kanske
 3 rg .hh de e ofta jättesvårt särskilt om man e
 4 en person som e på vä↑g hela tiden [som de=
 5 ir [ja
 6 rg =låter lite som du e
 7 ir ja (.) alla fall i **tanken**
 8 rg ja ja exa↑kt
 9 ir ja
 10 rg ja därför att (.) rent fysiskt e du ju bara
 11 där du e↑ [å de gäller att=
 12 ir [ja
 13 rg =den här **tank-** att du för tillbaka den här
 14 **tanken** till där du är å istället öppnar u↑pp
 15 för hure e å ligga där i sängen [...]

Rådgivaren bekräftar inringarens tvivel på (r. 3–4) *de e ofta jättesvårt särskilt om man e en person som e på väg hela tiden*. Här talar hon först allmänt om ”en person” som skulle kunna vara vem som helst, men hon involverar sedan inringaren direkt i beskrivningen med kommentaren *som de låter lite som du e* (r. 4–6). Inringaren svarar jakande på att han är en sådan person (r. 5), och gör sedan ett tillägg till rådgivarens tur. Daniels tillägg utgör en korrigerande eller ett förtydligande av rådgivarens uttalande om honom. Han menar att det är *tanken*, snarare än han själv, som är *på väg hela tiden*, eller möjligen han själv *i tanken* (r. 7).

Här skiljer inringaren tydligt på sig själv som tänkare och sin tanke och rådgivaren bekräftar beskrivningen med dubbelt jakande och ett markerat *exakt* (r. 8). På rad 10 förtydligar hon sedan bilden av hur tänkaren och tanken

förhåller sig till varandra. Först specificerar hon nämligen problemsituationen ytterligare genom att beskriva inringarens placering *rent fysiskt* (r. 10–11). Utifrån denna fysiska position ska inringaren sedan *föra tillbaka tanken* (r. 11–14). Som vi ser backar också inringaren upp den här beskrivningen på rad 9 och 12.

Processerna som tänkaren och tanken ingår i här utgör ett komplex av abstrakta och konkreta bilder (jfr (6.22)). I rådgivarens beskrivning på rad 3–4 är *man* Bärare i en attributiv relationell process med kärnan *e* (*är*). I processen deltar också Attributet *en person som e på väg*. När inringaren i sin respons placerar personen i den abstrakta platsomständigheten *i tanken* på rad 7 blir personen en tänkare, eftersom knappast någon annan än tankens upphovsperson kan vara ”på väg” i den. Detta bekräftas av rådgivaren på rad 8. Tänkaren får sedan fysisk form än en gång, i en relationell existentiell process (*rent fysiskt e du ju bara där du e* på rad 10) där tänkaren placeras i rummet. Utifrån den positionen blir tänkaren sedan Aktör i den materiella processen *föra tillbaka* där *tanken* deltar som Mål (r. 10–14). Det eftersträvade läget är här att tänkaren och tanken förenas på samma plats (*till där du är* på rad 14). För att detta ska ske är det tänkaren som förväntas agera, vilket rådgivaren tydligt visar.

Rådgivaren har hittills i samtalet formulerat sig i påståenden om inringaren och om problemsituationen, vilka inringaren kunnat bekräfta eller ibland specificera. På rad 11 ser vi hur rådgivaren visserligen använder påståendets form i konstruktionen *de gäller att du...* men ordvalet *de gäller* lägger en förpliktelse till påståendet och du-tilltalet gör konstruktionen till en uppmaning till lyssnaren.

På rad 11–14 ser vi också en intressant reparation. Rådgivaren inleder här med *de gäller att den här tank-* men reparerar till *att du för tillbaka den här tanken*. I den avbrutna frasen ingår *tank-* (*tanken*) som potentiell förstadedeltagare i en ännu inte uttalad process. I den reparerade frasen är *tanken* istället Mål i en process där tänkaren är Aktör. Projektet att placera tänkaren i överläge blir synligt här i en och samma tur, i och med den här reparationen.

Utdrag (7:6) nedan ingår i den åtgärdande fasen. Rådgivaren föreslår åtgärder som har att göra med hur Daniel ska förhålla sig till sina egna tankar, och i utdraget ser vi hur han bitvis går med på åtgärderna och bitvis ifrågasätter dem. Utdraget inleds med att rådgivaren använder upprepade citatmeningar (r. 1–5). Dessa fungerar som färdigformulerade tankar, klara att användas.

(7:6) Daniel, r. 301

1 rg å sen försökeru öppna upp å fokuse- hur äre
2 å ligga hä- va ere ja tänker (.) [ja de=
3 ir [mm
4 rg =tänkte ja (.) bra (.) va ere ja känner
5 (1.3) var e ja nu
6 (2.8)
7 ir jaa
8 rg så att dunte hoppas från stunden direkt till
9 ett beslut utan att du ä:r i stunden en
10 liten stund (skratt) att du är me dej själv
11 där du befinner dej en liten liten stund de
12 kan räcka me två tre minuter
13 ir ja
14 rg å under den tiden behandla **tankarna** precis
15 som **tankar**
16 (1.5)
17 ir ja just de så att de inte: behöver betyda:
18 (1.1) man måste göra nånting me varje **tanke**
19 kanske
20 rg exakt **tan**ken säger till dej gör nånting
21 nu nu gör nånting
22 (0.9)
23 ir [ja
24 rg [å då bara noterar de okej nu har ja en
25 **tanke** som säger till mej gör nånting nu gör
26 nånting nu
27 ir jha

I citatmeningens form erbjuder rådgivaren Daniel färdiga frågor och svar. Han kan om han vill ta över formuleringarna utan att ens behöva byta pronomen (*jag*) för att göra dem till sina egna (r. 1–5). Dessa tankeförslag följs av en lång paus (2,8 s på rad 6) och därefter kommer inringaren med ett dröjande *jaa* (r. 7). Efter inringarens lite tveksamma respons utvecklar rådgivaren åtgärden litegrann genom att uppmana inringaren bland annat att vara *i stunden* (r. 9) och att vara *me dej själv där du befinner dej* (r. 10–11). Hon återknyter alltså till konsten att vara här och nu och inringaren backar upp (r. 13).

Efter att rådgivaren fått inringarens bekräftelse börjar hon prata om *tankar* igen (r. 14) och närmare bestämt om hur inringaren ska förhålla sig till dem. Hennes förslag formuleras här som att han ska *behandla tankarna precis som*

tankar (r. 14–15). Här följer ytterligare en paus på rad 16 och därefter tar inringaren vid och förtydligar vad det skulle kunna innebära att *behandla tankarna precis som tankar*. Han gör det i form av en negativ definition (*så att de inte behöver betyda* på rad 17) men tvekar en smula, vilket antyds både med pausen inne i turen (r. 18) och med adverbialiet *kanske* som avslutar turen (r. 19). Inringarens förtydligande formuleras som att man inte måste *göra nånting me varje tanke* (r. 18).

Rådgivarens respons på förtydligandet är ett *exakt* med eftertryck (r. 20), varefter hon i sin tur ytterligare förtydligar inringarens förslag om att man inte måste *göra nånting*. Det gör hon genom att låta *tanken* bli den som uppmanar till att *göra* (*tanken säger till dej gör nånting nu nu gör nånting* på rad 20–21). En paus följer här på rad 22 och sedan överlappar samtalarna varandra på rad 23 och 24; inringaren med ett *ja* och rådgivaren fortsätter att föreslå hur inringaren ska förhålla sig till (den nu talande) tanken, han ska nämligen bara *notera det* (r. 24–26).

Rådgivaren har alltså erbjudit inringaren färdigformulerade tankar till hjälp (r. 1–5), och också talat med inringaren om vikten av att befinna sig där man är (r. 8–12). Särskilt tydligt för förståelsen av samspelet mellan tänkaren och tanken är rad 14–27 i utdraget och de processer i vilka de ingår där. På rad 14 framställs en underförstådd tänkare som Aktör i den materiella processen *behandla* i vilken *tankarna* är Mål. Trots den materiella processen och den förment enkla och konkreta formuleringen förtydligar inringaren vad som kan menas med detta. Han föreslår en omformulering i form av en negerad materiell process (r. 17–19), vilket kan parafraseras som *så att man inte måste göra nånting med varje tanke*. Tänkaren *man* är Aktör i processen och är dessutom genom negationen och verbet *måste* den som har makt att sätta igång eller hejda processen (man skulle kunna göra någonting men måste inte och det är Aktören som avgör hur det blir). Här har tänkaren ett tydligt övertag i förhållande till tanken som är Mål i processen.

Efter detta blir samspelet mellan tänkaren och tanken ytterligare komplext. På rad 20 är tanken Talare i den verbala processen *säga* som projicerar en uppmaning till tänkaren. I denna uppmaning ingår den materiella processen *göra*, vilken inringaren talat om. Inringaren får sedan rådet att bara *notera* uppmaningen (r. 24) istället för att svara på tankens verbala initiativ och/eller följa uppmaningen. Hur *det att notera* går till specificeras med en citatmening innehållande den relationella processen *ha: okej nu har ja en tanke* (r. 24–25). I den är tänkaren Bärare och tanken Attribut, och tankens verbala uppmaning är därmed kringgången.

Rådgivaren använder fortsatt påståenden men dessa är till funktionen uppmaningar. Hon framställer en möjlig situation (*tanken säger någonting*) och

på den följer påståenden i vilka inringaren du-tilltalas och hans agerande beskrivs (*då bara noterar du...*).

Det kommunikativa projektet att placera tänkaren i överläge går till så att möjliga situationer och tänkarens förväntade agerande i dessa beskrivs. Detta är alltså scenarier som ligger i framtiden men de tjänar som inspiration genom att tänkaren här framställs med ett handlingsutrymme i förhållande till tanken.

I utdraget ovan beskriver rådgivaren en situation och hur inringaren bör hantera sina tankar i den. Tillsammans med inringaren förtydligas och konkretiseras situationen. Även i nästa utdrag (7:7) beskriver rådgivaren en situation (*nästa gång du står i en butik åsså skaru välja en tröja* på rad 1–2), men istället för att tala om för inringaren hur han bör agera ställer hon frågan till honom (r. 4–5). Det kommunikativa projektet att etablera tänkaren i överläge i förhållande till tanken måste ju nämligen förankras hos inringaren. Då verkar det pedagogiskt riktigt att först beskriva en situation och hur tänkaren agerar där, och sedan beskriva samma situation igen och ställa ett slags kontrollfråga om hur tänkaren nu ska agera. Nedan är det situationen i utdrag (7:2) som syftas tillbaka på.

(7:7) Daniel, r. 346

1 rg .hh nästa gång du står i en butik åsså skaru
2 välja en tröja
3 ir mm
4 rg .hhh ee: hur skulleru kunna göra då för att
5 inte dom här **tankarna** ska fara iväg merej
6 ir jaa (2.2) e- egentligen skullere bästa va om
7 man e- bara kunde titta på kläderna (1.4) å
8 ta de- (0.6) köpa på nåt sätt mera på impuls
9 de ja tycker är fint istället för å **tänka** så
10 mycke omkring
11 rg mm?
12 ir .hh men de e på nåt sätt lättare sagt än
13 gjort

I rådgivarens fråga formuleras än en gång problemet som att tankarna *far iväg* med tänkaren och inringaren förväntas nu kunna svara på frågan vad han kan göra för att förhindra detta (r. 4–5). Genom att inleda sin fråga med ett öppet frågeord, *hur skulleru kunna göra*, utesluter rådgivaren en negativ responsmöjlighet. Det öppna frågeordet implicerar *att det finns någonting att göra*. Det förväntade svaret är *jag skulle kunna göra såhär*, medan det vore disprefererat att svara exempelvis att det inte finns något att göra.

Med det direkta du-tilltalet involveras Daniel i den materiella process som frågan gäller (tankarna riskerar att *fara iväg* med honom). Modal verbet *kunna* signalerar också att Daniel faktiskt *kan*, även om modaliteten är modifierad med verbet *skulle*. Frågan är att betrakta som retorisk; rådgivaren sitter inne med svaret men vill att inringaren själv visar att han vet vart hon vill komma.

Daniels respons kommer lite dröjande (inleds med en lång paus på rad 6) och han säger sedan att han skulle vilja *titta [...] å köpa [...] mera på impuls [...]* istället för att *tänka så mycke omkring*. Som svar på den materiella processen hur han skulle kunna *göra* ger han alltså två materiella processer, nämligen *titta*² och *köpa*. Han använder först generiskt *man* (r. 7), som sedan blir ett *ja(g)* (r. 9). Inringaren omformulerar rådgivarens beskrivning av *tankarna som far iväg me (honom)* till *tänka så mycke omkring*.

Tittar vi på tänkarens och tankens deltagarroller i olika processer här ser vi att tänkaren är Mål i den materiella processen *fara iväg* (r. 5) där Tankarna är Aktör. Det får betraktas som ett underläge för tänkarens del. Men i den inledande turen är tänkaren Aktör i processen *stå* (r. 1) och sedan i processen *göra* (r. 4), samt Upplevare i processen *välja* (r. 1–2). I inringarens tur föreslås sedan tänkaren *titta* och *köpa* istället för att *tänka så mycke omkring* (r. 6–10).

Inringarens respons på (r. 6–10) etablerar tänkaren i överläge genom att han svarar på vad tänkaren kan *göra*, det vill säga att tänkaren har ett handlingsutrymme här. Han föreslår att han ska *titta* och *köpa* istället för att *tänka så mycket omkring*. I nästa tur invänder han dock mot sin egen respons (*men de e på nåt sätt lättare sagt än gjort* på rad 12–13), vilket är intressant. I sina responser använder han ett språkbruk som följer rådgivarens när det gäller de tre kommunikativa projekten kring tänkarens och tankens samspel. Samtidigt verkar han inte riktigt övertygad om att beskrivningen verkligen kan betraktas som lösningar på problemet. Lätt att säga, vilket han klarat, men svårt att göra, vilket ligger framför honom.

Även nästa utdrag från det här samtalet visar hur rådgivaren beskriver inringaren som en aktiv tänkare i aktion mot de egna tankarna. Rådgivarens inlägg på rad 1–5 nedan är en respons på de tvivel inringaren uttryckt (*men de e på nåt sätt lättare sagt än gjort*) på rad 12 ovan. Den situation som utdrag (7:8) syftar tillbaka på är den som beskrivs i (7:7), nämligen att inringaren köper en tröja ”på impuls”.

² Jag har här hänfört *titta* till den materiella processtypen, vilket dock kan diskuteras. Om man betraktar verbet som ett perceptionsverb skulle det snarare vara en mental process (jfr t.ex. *se*), men *titta* frammanar tydligare ett konkret sammanhang. Verbkombinationen *titta och köpa* som i det aktuella exemplet gör det än mer tydligt att det rör sig om en konkret process (*titta* på kläder) med syfte att köpa, snarare än en mental.

(7:8) Daniel, r. 367

1 rg å då kommer ju dom här **tankarna** å slå till
2 garante↑rat
3 ir ja
4 rg men >ere här verkligen min stil å va ska man
5 ha till å sär<
6 ir [hm
7 rg [hur kan- hur kan du behandla dom **tankarna** i
8 den situa- i den stunden just då,
9 (3.6)
10 ir ja (0.9) då kan ja väl bara (.) ja då kan ja
11 väl **iaaktarom** bara=
12 rg mm↑
13 ir =då å se (.) se om- se hur **längerom** e kva↑r
14 kanske
15 rg exakt

I rådgivarens tur på rad 1–2 är inringaren återigen placerad i köpsituationen (*då* = när du tittar och köper på impuls istället för att tänka så mycket omkring). I den här situationen agerar *tankarna* fysiskt, och dessutom kraftigt. Tänkaren står stilla och tankarna *slår till*. Inringaren backar upp med ett *ja* (r. 3) varpå rådgivaren på rad 4–5 citerar två av de där tankarna som slår till (frågorna *ere här verkligen min stil* och *va ska man ha till*). Inringaren backar upp igen med ett *hm* (r. 6) och överlappande ställer rådgivaren en fråga (r. 7–8). Frågan inleds med det öppna frågeordet *hur*, liksom frågan på rad 4–5 i (7:7), men här har modalitetsanspråken skärpts genom att modal verbet *kunna* inte längre är modifierat med *skulle*. Konstruktionen *hur kan du behandla* signalerar att Daniel kan och inte, som i det föregående utdraget, att han skulle kunna.

Daniel återanvänder i sin respons rådgivarens konstruktion av tankarna som hanterbara objekt. Det finns dock flera drag som antyder en viss tvekan till det egna svaret. Som synes uppstår en lång paus på 3,6 sekunder innan Daniel tar turen, och sedan ännu en tvekpaus efter ett inledande *ja* (r. 9–10). Efter rådgivarens uppbackning (r. 12), ser vi ytterligare en liten paus och två reparationer (*se (.) se* och *se om- se hur* på rad 13–14). Inringaren modifierar också sitt yttrande med adverbialen *väl* och *kanske*. Formuleringen *då kan ja väl* (r. 10–11) ger uttryck för en viss reservation inför modal verbet *kunna* här, och sist i satsen kommer *kanske* som reserverar hela satsen (r. 14). Den tveksamt formulerade turen besvaras dock med ett bekräftande och betonat *exakt* från rådgivaren (r. 15).

På rad 1 är tänkaren underförstått utsatt för tankarna, vilka i egenskap av Aktör i en materiell process *garanterat* kommer att *slå till*. I utdrag (7:6) såg vi

hur rådgivaren talade om för inringaren att han skulle *behandla tankarna som tankar*, och hur inringaren försökte precisera vad det kunde betyda. Här på rad 7 återkommer den materiella processen *behandla* och här har tänkaren gått från underläget (r. 1) till Aktör i en process där tankarna är Mål. När inringaren svarar på frågan (r. 10) är tänkaren *jag* Upplevare i en mental process (*iaktta*) i vilken tankarna (*dom*) deltar som Fenomen (transkriberat i *iakttarom*). ”Behandlingen” sker alltså inte genom ett fortsatt materiellt agerande utan med en mental process. Konsekvensen blir ett slags tillintetgörande av tankarnas materiella initiativ. Tänkaren tar sig ett överläge här genom att ignorera tankarnas attacker. Detta är ju också vad rådgivaren velat säga.

7.4.2. Peter

I samtalet mellan radiopsykologen och Peter återfinns ungefär hälften av orden *tänka* och *tanke* i den åtgärdande fasen, och i större utsträckning även i den utforskande fasen jämfört med samtalet med Daniel. Verbet används totalt något oftare än substantivet. Det är rådgivaren som oftast använder orden generellt och då i synnerhet substantivet *tanke*.

I detta samtal använder Peter verbet *tänka* redan i sin andra tur och ytterligare flera gånger i den orienterande fasen. Verbet *tänka* ingår i hans beskrivning av problemet, som är att han är rädd för döden. Han omtalar sin rädsla bland annat i termer av att *tänka* på döden. Vi ska se hur substantivet *tanke* sedan förs in under den orienterande fasen.

Utdrag (7:9) nedan är från samtalets inledning och följer efter att programledaren hälsat Peter välkommen. (*Malin* är radiopsykologens namn.)

(7:9) Peter, r. 4

1 pl berätta [v_a ere du vill ta upp me Malin,
 2 ir [(skratt)
 3 ir .hh ja:g eh ha- e så- >ja e† så fruktansvärt
 4 rädd för< dö†den
 5 rg mhm?
 6 ir ja: **tänker** på döden ganska ofta .hhhh inte
 7 sär varje da hela tiden men- >du vet de
 8 kommer över mej< å ja får sån jävla: liksom:
 9 pt <dödså†ngest> på nåt sätt ja e† så
 10 fruktansvärt rädd för döden [...]
 11 [...]

12 ir pt ock men ja **tänker** mycke på så- såna här
 13 existentiella: sa↑ker å sådär .h **tänker**
 14 mycke på min barndom å såna där grejer
 15 [.hhh ock dåä: va skulle ja säga me dera=
 16 rg [ja precis
 17 ir =ja skulle säga- komma nånstans med de
 18 [ja de har kommit de har blivit=
 19 rg [mm de kanske- de kanske finns en koppling
 20 där
 21 ir =väldigt påtagligt ja de har blivit väldigt
 22 påtagligt [senaste=
 23 rg [mm
 24 ir =ti↑den [å: **tänka** på döden å min mamma=
 25 rg [mm
 26 ir =e lite äldre å **tänker** på liksom när ho↑n
 27 försvinner å:
 28 rg mm
 29 ir lite så
 30 rg mm
 31 ir jha
 32 rg pt jo för ofta e↑ ju de häre- **tankarna** på
 33 döden är ju: e:h kopplat till li↑vet
 34 [(skratt)
 35 ir [ja
 36 rg eller hu↓ asså:
 37 ir ja

Peter inleder sin tur med några reparationer (r. 3), men sedan kommer hela kärnproblemet i en sats med snabbt tempo: *ja e så fruktansvärt rädd för döden*. Efter rådgivarens uppbackning (r. 5) benämner han själv sitt problem som *dödsångest* (r. 9) och att han är *rädd för döden* (r. 10). I den påföljande orienteringen om dödsångestens innehåll använder han flera gånger verbet *tänka* (r. 6, 12, 13, 24, 26).

Under inringarens ganska långa orientering ovan inflikar rådgivaren med uppbackningar (r. 16, 23, 25, 28, 30). Vid ett tillfälle tappar inringaren tråden och ställer en fråga till sig själv: *va skulle ja säga me dera* på rad 15 och sedan *ja skulle säga- komma nånstans me de* på rad 17. Rådgivaren besvarar inte direkt frågan men försöker hjälpa honom tillbaka till tråden *de kanske- de kanske finns en koppling där* (r. 19–20). Inringaren hittar tråden och fortsätter sin beskrivning. Han talar mycket snabbt men på rad 29 (*lite så*) och på rad 31 (*jha*) faller tempot och rådgivaren tar över (r. 32). När hon gör det sker det i

form av en sammanfattning av inringarens berättelse, och hon använder här ordet *tänkarna* för första gången i samtalet. Detta sker i formuleringen *tänkarna på döden* som skiftar fokus från inringarens personliga berättelse till ett allmänmänskligt fenomen: *tänkarna på döden är ofta kopplat till livet* (r. 32–33). Inringaren håller med (r. 35) vilket rådgivaren försäkras sig om en extra gång med *eller hur asså* (r. 36), och får bekräftat (r. 37).

I inringarens egen beskrivning på rad 3–31 är han själv (*jag*) Upplevare i de mentala processer som uttrycks med verbet *tänka*. Fenomenet, det tänkta, har vid tre tillfällen nominalform (*döden* på rad 6, *såna här existentiella saker* på rad 12–13, *min barndom* på rad 14 (se även (5:9))). På rad 24 är infinitivsatsen *å tänka på döden* referent till Bäraren *de* i en relationell attributiv process (*de har blivit väldigt påtagligt senaste tiden å tänka på döden* (r. 21–24)). Vidare på rad 26–27 är Fenomenet konstruerat som en sats: *när hon försvinner*.

Sammantaget konstruerar Peter sig själv som tänkaren i de här processerna (på rad 21–24 dock implicit). Det sker enligt ett av basmönstren för hur tänkaren och tanken konstrueras i processer med verbet *tänka* (jfr figur 5.1): *jag tänker på något/så här*. De mentala processer som uttrycks med verbet *tänka* här beskriver ett slags sakernas tillstånd där varken Upplevare eller Fenomen kan sägas ha initiativet. Rådgivarens introduktion av *tänkarna på döden* på rad 32 externaliserar tankarna från tänkaren Peter (jfr även (6:20)). Konstruktionen öppnar upp för en beskrivning av ett samspel mellan tänkaren och tanken, och är ett led i det första kommunikativa projektet. Dessutom öppnar konstruktionen upp för andra potentiella tänkare som skulle kunna kliva in i olika processer i relation till *tänkarna på döden*. Peter får därmed veta att han inte är ensam om problemet.

Utdrag (7:10) nedan ingår i den utforskande fasen. Rådgivaren frågar Peter hur han tänker sig att en lösning skulle kunna se ut, och implicit därmed vad han förväntar sig av rådgivningen. Här använder Peter själv substantivet *tanke*.

(7:10) Peter, r. 72

```

1 rg    mm .h å va ere du vi↑ll så att säga om du
2      tänkere:j atte: du skulle bli a↑v merehär
3 ir    °mm°
4 rg    hu:r skulle de↑ se ut↓
5 ir    [*ja vill ja vet inte ja vill bara liksom*=
6 rg    [(skratt)
7 ir    =.hh bli fri den här tanken av att (0.5)
8      såhär e ju livet asså livet e ju att vi:-
9      asså: de finns ju inget (.) liv utan död på

```

10 nåt sätt [ja vill=
 11 rg [exakt
 12 ir =bara liksom förlika mej me den- .h me den
 13 **tanken** att ja: [.hhh
 14 rg [så de e en förlikning de e
 15 snarare: [som du: e ute=
 16 ir [jaa
 17 rg =efter då att kunna [liksom stå u†t med=
 18 ir [ja
 19 rg =att (.) [de är så att du ska dö=
 20 ir [ja precis
 21 rg =å folk nära dej kommer att dö† en da
 22 ir mm

Reflexiv användning av *tänka* (r. 2) förekommer i samtalen med funktionen att måla upp hypotetiska situationer. Rådgivarens villkorssats *om du tänkerej atte du skulle bli av merehär* (r. 1–2) följd av frågan *hur skulle de se ut* (r. 4) fungerar som en uppmaning till inringaren att sätta sig in i den situation rådgivaren beskriver.

Direkt efter frågan skrattar båda samtalarna överlappande, och inringaren inleder samtidigt en tur med reparationer på rad 5: *ja vill- ja vet inte ja vill bara [...]*. Det han sedan föreställer sig är att han och tanken på döden är åtskilda, han vill *bli fri den här tanken* (r. 7). Han uttrycker sin önskan genom att skilja ut nominalformen i grammatiken på samma sätt som han vill skilja ut ett icke önskvärt tänkande i livet. Senare på rad 10–13 uttrycker han det som att han vill *förlika [sej] me den tanken*. I båda dessa processer är tänkaren, Peter själv, skild från tanken och förhåller sig till tanken i ett slags sinsemellan motsatta processer; den ena innebär ett avståndstagande (*bli fri*) och den andra ett närmande (*förlika sig*). Att förlika sig med en tanke tycks inte stå i motsättning till att bli fri den utan är kanske snarare en förutsättning här.

Rådgivarens fråga på rad 4, *hur skulle de se ut*, har formen av en öppen fråga, men är retorisk. Hennes respons på inringarens påföljande tur bekräftar nämligen att han svarat ”rätt”, på rad 11 (*exakt*). På rad 14–17 föreslår hon ett förtydligande av inringarens svar (*så de e en förlikning de e snarare som du e ute efter då*). Inlägget kan ses som en ansats till problemformulering, vilket ju är syftet med den utforskande fasen. I de följande turerna är det inringaren som backar upp den problemformulering som rådgivaren utvecklar (r. 16, 18, 20, 22).

I processtypsanalysen (jfr (6:16)) har *ja vill bara liksom bli fri den här tanken* analyserats som en attributiv relationell process, med *jag* som Bärare och *fri* som Attribut till processkärnan *bli*. Processen kan beskrivas som en önskan om att träda in i ett tillstånd där tänkaren och tanken åtskiljs. Inringaren

omformulerar sedan sin önskan på rad 10–12 till *ja vill bara liksom förlika mej me den tanken [...]*. Det reflexiva verbet *förlika sig* är svårbestämt avseende processtyp. Den grundbetydelse som ligger i verbet *förlika*³ är att 'göra lika', men då detta knappast är en betydelse som är i bruk får det betraktas som en mental process. Då är *jag* Upplevelare och *den tanken* Fenomen. Det är alltså ett närmande mellan tänkaren och tanken som eftersträvas här.

Utdraget ovan visar att båda samtalarna nu omtalar tänkaren och tanken åtskiljda. Det visar också rådgivaren och inringaren inbegripna i att formulera ett problem, vilket är syftet med den utforskande fasen. Båda processerna, att vilja *bli fri den här tanken* och att vilja *förlika sig med den tanken* antyder att denna tanke på något sätt har agerat på ett sätt som tänkaren inte själv önskar. Tänkaren framställs i ett underläge här, på så sätt att han måste återta initiativet.

I den utforskande fasen går det ofta till så att rådgivaren beskriver hur hon uppfattar problemet för att sedan kontrollera med inringaren att hon uppfattat rätt. I utdrag (7:11) nedan knyts den orienterande och den utforskande fasen ihop just på det sättet. Rådgivaren kan nämligen inte gå vidare med en lösning om inte inringaren är överens med henne om vad problemet är.

(7:11) Peter, r. 118

1 rg [...] å du beskriver ju att de hä+r e jobbigt
 2 för dej
 3 ir mm
 4 rg asså de e för mycke de- de tar för <mycke av
 5 ditt liv idag?>
 6 ir mm
 7 rg dom här **tanka+rna** e- ere så- ere rätt
 8 uppfattat;
 9 ir .hhh ja både ock de låter ju som ja e typ
 10 sär [*ba=
 11 rg [(skratt)
 12 ir =går runt å ba **tänker** på döden* från morron
 13 till kväll .h
 14 rg aa
 15 ir så erente men de kommer eh över mej ibland
 16 asså [...]

Som vi ser i rådgivarens inledande tur här återknyter hon till inringarens egen beskrivning när hon ska kontrollera att hon uppfattat hans situation rätt: *å du beskriver ju* på rad 1. [*D*]om här *tänkarna* på rad 7 är efterställd referent till det

³ Uppslagsord *förlika* i *Nationalencyklopedins ordbok* (1995).

referentiella *de* i de operonliga konstruktionerna *de e för mycke de- de tar för mycke av ditt liv idag* på rad 4–5. När rådgivaren använder konstruktionen *dom här tankarna* refererar hon tillbaka till det hon själv formulerat som *tankarna på döden* i utdrag (7:9). Rådgivaren avslutar beskrivningen med en rak fråga *ere rätt uppfattat* (r. 7–8). I Peters respons på rad 9 ser vi att han bara delvis håller med om beskrivningen: *ja både ock*. Han specificerar sedan det han anser att rådgivaren inte uppfattat rätt, det vill säga att han skulle vara någon som *går runt å ba tänker på döden från morron till kväll* (r. 9–13). Snarare rör det sig enligt inringaren om att tankarna kommer över honom *ibland* (r. 15). Det tänkarens underläge som rådgivaren antyder verkar inringaren kunna identifiera sig med ibland, men inte alltid.

Inringaren skrattar ofta under det här samtalet och rådgivaren följer honom i skratten. Hans konkreta beskrivningar (*går runt å ba tänker på döden från morron till kväll*) har komiska drag, vilket kan betraktas som ett sätt att distansera sig från det allvarliga ämnet.

I rådgivarens problemformulering ovan visar processtypsanalysen att *dom här tankarna* på rad 7 är Aktör i den materiella process som uttrycks med verbet *ta*. Mål i processen är *för mycke av ditt liv*. Inringaren omformulerar det hela till en mental process som uttrycks med verbet *tänka*. Den är också intensifierad med den materiella processen *gå runt* (jfr (7:3)). På det här sättet samarbetar rådgivaren och inringaren om att definiera vad det egentligen är som pågår mellan tänkaren och tanken.

I den utforskande fasen i det här samtalet har problemet formulerats som att *tankarna på döden* är oönskade och att de på något vis ska åtgärdas. De är klart åtskilda från tänkaren Peter och det är upplagt för lösningar där tänkaren tar sig till ett överläge i förhållande till dem.

Nästa utdrag är hämtat från den åtgärdande fasen. Här presenterar rådgivaren en åtgärd i form av en ”plan”. Samtalarna har tidigare pratat om att Peter inte ska undvika sin dödsångest. Han har själv tidigare i samtalet beskrivit en situation där han ser *en gammal man på bussen* och vad han tänker då, vilket rådgivaren återknyter till här (jfr (5:13)). Programledaren kommer här plötsligt in i samtalet och frågar rådgivaren hur en sådan ”plan” skulle kunna se ut och det är responsen på det inlägget som inleder utdrag (7:12) nedan.

(7:12) Peter, r. 199

- 1 rg jo man **tänker** sej då: eh som i ditt fall
 2 Peter att när du närmar dej den här **tanken**
 3 ir mm
 4 rg eller ser en man på bussen så far din **tanke**
 5 iväg i en lång kedja [å till slut är du=
 6 ir [mm

7 rg =i en obehagskänsla för att d- du förknippar
 8 de här me dö↓den
 9 ir [ja
 10 rg [å sjukdom å svaghet å så vidare
 11 ir jha
 12 rg oche (.) där när- när du kommer di↑t så
 13 låtere som att <då stänger du a↑v>
 14 [du för inte **tanken** vidare ytterli↑gare
 15 ir [mm de gör ja
 16 ir nej

Den reflexiva användningen av verbet *tänker sej* på rad 1 återkommer här med funktionen att måla upp gemensamma bilder (jfr (5.19)). Direkt på den reflexiva konstruktionen följer tillägget *som i ditt fall Peter* (r. 1–2) och därefter direkt du-tilltal. På det viset gör rådgivaren Peter till huvudperson i beskrivningen. I den situation som målas upp i det här utdraget deltar tänkaren (här *du*) och tanken i en mängd processer i vilka initiativet skiftar, och Peter bekräftar med flera uppbackningar (r. 3, 6, 9 och 11).

På rad 12–13 avrundar rådgivaren beskrivningen med en inbjudan till inringaren att bekräfta eller dementera, med *så låtere som att*. Bekräftelse följer också i form av explicita responser från Peter efter varje påstående: *så låtere som att: då stänger du av* på rad 13 följs av *mm de gör ja* på rad 15, och *du för inte tanken vidare* på rad 14 följs av *nej* på rad 16. I synnerhet i *då stänger du av* markerar rådgivaren påståendet genom att tala långsammare och betona det sista ordet. När Peter bekräftar att han *stänger av* och *inte för tanken vidare*, bekräftar han samtidigt att det står i hans makt att göra det motsatta.

Processstypanalysen visar i det här utdraget ett komplext samspel mellan tänkaren och tanken. Till att börja med ser vi tänkaren och tanken i en materiell process redan i rådgivarens första tur på rad 2, *när du närmar dej den här tanken*. Här återfinns tänkaren *du* och tanken i samma process *närma sej* och det är tänkaren som har initiativet. Jag har tidigare givit två möjliga analyser av den här processen (jfr (6:2)). I båda är *du* Aktör, men i den ena är *den här tanken* Mål och i den andra betraktas reflexivpronomenet *dej* som Mål. Det senare gör *den här tanken* till en rumsomständighet. Oavsett vilken analys man väljer är det tänkaren som har initiativet som Aktör i processen. Tanken är stillastående i den rörelse processen beskriver, antingen som Mål eller som ingående i en rumsomständighet.

I rådgivarens nästa tur på rad 4–5 visas den materiella processen *fara iväg: så far din tanke iväg i en lång kedja*. Här är *din tanke* Aktör och enda deltagare. Tanken och tänkaren är ändå kopplade till varandra genom possessivpronomenet. Konsekvensen av att tanken *far iväg i en lång kedja* kommer i nästa sats på rad 5–7: *å till slut är du i en obehagskänsla*. Tänkaren *du* placeras

här med en existentiell relationell process i en känsla beskriven som en rumsomständighet. Tankens rörelse tycks här automatiskt vara även tänkarens rörelse.

Tänkarens och tankens materiella förehavanden slutar i det här utdraget med att tänkaren placeras *i en obehagskänsla*. I den språkliga konstruktionen blir känslan ett fysiskt rum och därmed går inte bara det yttre och det inre, utan också tänkandet och kännandet, in i varandra här. Följer man en tanke kan man hamna i en känsla (jfr (6:12)).

När tänkaren väl placerats i denna obehagskänsla av rådgivaren återknyter hon sedan dit igen (*oche där [...] när du kommer dit* på rad 12). Därefter omtalas tänkaren i ytterligare två materiella processer, *då stänger du av* och *du för inte tanken vidare* (r. 13–14). Tänkaren *du* befinner sig alltså på något vis i underläge och riskerar att på grund av tankens initiativ hamna i en *obehagskänsla*. I de två processerna på rad 13–14 presenteras istället ett potentiellt överläge. En Aktör i en process som uttrycker att något avbryts får också teoretiskt ett handlingsutrymme (dvs. *då stänger du av* (men du kan låta bli)). Samma utrymme ges till tänkaren i den negerade satsen på rad 14: *du för inte tanken vidare ytterligare* (men du skulle kunna göra det). Genom att placera tänkaren som Aktör i en negerad materiell process där tanken är Mål, framstår det som att Aktören valt att inte låta processen fortgå. Därmed påvisar rådgivaren ett utrymme att låta processen fullföljas, i det här fallet en process med tänkaren som Aktör i ett överläge i förhållande till tanken som Mål.

Här framställs alltså inringaren som handlingskraftig, även om hans handlingar bedöms som felaktiga (*stänger av* respektive *för inte tanken vidare*). Rådgivarens beskrivning av tankarna som hanterbara objekt ifrågasätts inte av inringaren, och inte heller beskrivningen av hans egen (felaktiga) hantering av tankarna. I utdraget är tänkaren först Aktör (r. 2), hamnar sedan i en obehagskänsla på grund av en process där tanken är Aktör (r. 4–7), och blir sedan återigen Aktör i processer där tanken är Mål (r. 13–14). Sammantaget visar utdraget hur tänkaren kan ta sig från ett underläge till ett överläge.

Vi såg i samtalet med Daniel att en del i rådgivarens problembeskrivning är att inringaren inte befinner sig ”här och nu” (jfr utdrag (7:4)). Denna ”här och nu”-problematik lyfts fram även i detta samtal, som nedan i (7:13). Liksom i samtalet med Daniel formuleras inte *här och nu*-temat med orden *tänka* och *tanke*, men dessa återfinns i lösningar till den här problematiken.

(7:13) Peter, r. 237

```
1 rg    de e som att du lever [liksom eh öh inte=  
2 ir                                [jha  
3 rg    =här å nu [eh tillräckligt mycke utan=  
4 ir                                [jha
```

5 rg =längre [fra]m hur [kommer de å bli då]
 6 ir [ja [ja
 7 ir jha ja men de- sån- så e ja som människa de
 8 e verkligen-[de e verkligen huvet på spiken
 9 [...]
 10 rg [mm

Peter bekräftar rådgivarens beskrivning av att han inte *lever [...] här å nu* med flera överlappande uppbackningar (r. 2, 4, 6). När han tar turen på rad 7 omformulerar han problematiken till en egenskap hos sig själv (*så e ja som människa*), vilket också förstärks med ett idiom (*huvet på spiken*). Att problemet formuleras gemensamt är en förutsättning för att kunna finna en lösning.

Förslag på hur ovanstående problematik ska kunna åtgärdas kommer sedan i utdrag (7:14) nedan, och därmed är vi inne på den åtgärdande fasen i samtalet. Rådgivaren hänvisar här både till hela sin yrkesgrupp och till kognitiv terapi som metod.

(7:14) Peter, r. 254

1 rg mm .hh e]tt sätt som man jobbar mere:
 2 terapeutiskt å som- som vi- a vi- psykologer
 3 särskilt näre gäller ko]gnitiv terapi [.hh=
 4 ir [mm
 5 rg =uppma]nar eh folk till de e att va
 6 uppmä]rksam på hur dina **tankegångar** gå]r
 7 skriv gärna ne]r dom
 8 ir [mm
 9 rg [dom här **kedjorna av tankar** som le]der dej
 10 fram dit .hh [för att om du sjä]lv==
 11 ir [mm
 12 rg =om du arbetar lite me dej sjä]lv du skriver-
 13 du skriver ne]r de här å du e uppmärksam på
 14 huru **tänker** .hh då kommeru också å va mer
 15 medveten om här å nu för att de e ju just nu
 16 **tanken** ko]mmer
 17 ir [mm
 18 rg [förståru va ja menar]
 19 ir mm ja fattar .hhh ja men också ja-

I det här utdraget kommer rådgivaren med ett antal förslag på hur Peter ska kunna vara mer ”här och nu”. Tänkandet spelar en central roll här och genomgående är tänkaren och tanken åtskilda i beskrivningen. Rådgivarens inlägg är att betrakta som uppmaningar. För det första gör hon klart att hon återger

något som *vi psykologer [...] uppmanar eh folk till* (r. 1–5). För det andra vänder hon sig med du-tilltal till inringaren och talar därmed om att uppmaningen även gäller honom (r. 6). För det tredje använder hon en imperativform (*skriv gärna ner dom* på rad 7) och därefter villkorskonstruktioner (*om du...* på rad 10–14) som följs av påståenden som beskriver konsekvenser om villkoren uppfylls (*då kommeru...* på rad 14–16). De senare målar upp situationer i vilka inringarens agerande beskrivs. Som vi ser följer också inringaren rådgivaren med uppbackningar (r. 4, 8, 11, 17).

Tanken ser vi i det här utdraget i tre olika former (*tankegångar* på rad 6, *kedjorna av tankar* på rad 9 och *tanken* på rad 16) och i tre olika processer. Den första är den materiella processen *hur dina tankegångar går* i vilken *dina tankegångar* är Aktör (r. 6). Tankegångarna kopplas till deras upphovsperson, tänkaren, med possessivpronomenet *dina*. Därefter följer en materiell process som är en direkt uppmaning till inringaren på (r. 7), *skriv gärna ner dom*. Genom den imperativa formen blir den tilltalade, inringaren, underförstådd Aktör i processen. Efter inringarens uppbackning fortsätter rådgivaren med att specificera *dom* som visar sig vara *dom här kedjorna av tankar som leder dej fram dit* (r. 9). Det betyder att *kedjorna av tankar* är Mål i processen *skriva ner* och i vilken alltså tänkaren är Aktör. Samtidigt är *kedjorna av tankar* Aktör i den materiella processen *leder* i vilken tänkaren *dej* då blir Mål.

På rad 14 uppmanas tänkaren *du* att vara uppmärksam på *huru tänker*. Vitsen med det är att det leder till att man blir *mer medveten om här å nu för att de e ju just nu tanken kommer* (r. 14–16). Processen *vara uppmärksam* är svårbestämd avseende typen. Jag betraktar den här som mental vilket gör att tänkaren *du* har rollen som Upplevare här. Processen gränsar dock också till en materiell process (jfr *se, iakttä*), vilket skulle göra tänkaren till Aktör. I båda fallen är dock tänkaren tydligt skild från tanken och befinner sig i ett överläge i egenskap av betraktare.

Fokus i rådgivarens beskrivning i utdrag (7:14) ovan ligger på processer i vilka tänkaren har distans till tanken och har utrymme att handla (*va uppmärksam* på rad 5–6, *arbetar* på rad 12, *skriver ner* på rad 12–13, *e uppmärksam* på rad 13 och *va mer medveten* på rad 14–15). Tänkarens överläge framträder här trots att tanken i olika former är Aktör i materiella processer (r. 6, 9, 16).

Inringaren har fortlöpande i utdraget ovan backat upp rådgivarens åtgärdsförslag men ändå ställer rådgivaren i slutet av utdraget en kontrollfråga på rad 18: *förståru va ja menar*. Även den bekräftas jakande av inringaren på rad 19, *mm ja fattar*, och här gör han också en ansats att fortsätta turen, men rådgivaren blir den som fortsätter prata (visas ej i utdraget). Det kommunikativa projektet i vilket tänkaren framställs i överläge verkar förankrat hos båda samtalarna här.

Utdraget nedan föregås av att rådgivaren återkommer till sina åtgärdsförslag och menar att Peter skulle ha stor nytta av att träna på att vara mer här och nu. Hon talar här om vad det *innebär konkret* att öva, nedan i utdrag (7:15).

(7:15) Peter, r. 335

- 1 rg å de innebär konkret a↑tt stanna upp å känna
- 2 efter va känner ja nuç [hur känns de att ha=
- 3 ir [mm
- 4 rg =ångestç till exemp- eller hur känns [de=
- 5 ir [mm
- 6 rg =att **tänka**↑ på döden,

Konkretionen skapas här på flera vis. För det första bidrar inramningen som ges med ordet *konkret* (r. 1). För det andra konkretiseras den mentala processen *känna efter* genom samordning med den materiella processen *stanna upp* (r. 1–2), och möjligen också i egenskap av partikelverb. Och för det tredje projiceras citat som visserligen innehåller mentala processer, som *att tänka* och *att känna*, men som ändå är konkret tillgängliga genom den färdiga yttrandeformen. Att måla upp konkreta bilder ger möjlighet att konkretisera tänkarens eftersträvnsvärda överläge i förhållande till tanken.

Processen på rad 4–6, *hur känns de att tänka på döden*, är en opersonlig konstruktion, genom det formella subjektet *det* och infinitivformen *att tänka*. Ingen tänkare är uttalad här. Processen utgör dock en av två preciseringar av den inledande citerade frågan på rad 2: *va känner ja nu*. Den som förväntas svara på hur det känns att tänka på döden är med nödvändighet också tänkaren. I denna första fråga som rådgivaren citerar används pronomenet *jag*. När inringaren backar upp på rad 3 och 5 tänker har sig in i situationen och de citerade tankarna blir hans egna.

Utdraget nedan följer direkt efter (7:15) ovan. Rådgivaren fortsätter sin konkretisering av hur man *övar på att vara här och nu*. Genom att beskriva en konkret situation (här *på bussen*, jfr (5.13)) framstår också övningen i att vara här och nu som mer konkret.

(7:16) Peter, r. 341

- 1 rg sitta å titta påren där farbrorn på bussen å
- 2 lå- våga låta **tanken** gå vi↑dare
- 3 ir mm
- 4 rg å se att d- de kommer förmoçdligen inte
- 5 att- att rende↑ra i en panikattack å↑ngesten

6 stiger men se↑n kanske den också sju↓nker
 7 näru vågar liksom **tänka** hela **tanken** u↑t
 8 ir ja men de e bra↑ ja ska **tänka** påre .hh[...]

I den situation som beskrivs är det fortfarande inringarens tänkande som fokuseras och här återknyter rådgivaren igen till situationen på bussen där inringaren ser en gammal farbror (jfr även (7:12)). Tänkaren ges initiativet i situationen genom deltagande i processen *våga låta* (r. 2). Här ligger ett tydligt initiativ hos Upplevaren, och processen villkorar dessutom den materiella process i vilken *tanken* som Aktör ska kunna *gå vidare* (r. 2). Tänkaren har därför ett överläge här i egenskap av att vara den som kan sätta igång den process där tanken är Aktör. Inringaren backar upp på rad 3, och bekräftar därmed att han är förmögen att *våga låta*.

I rådgivarens nästa tur återkommer den mentala processen *våga*, men nu inte som en möjlighet utan konstruerat som ett framtida faktum, *näru vågar* (r. 7). Det som gäller att våga här är att *tänka hela tanken ut* (r. 7). Verbet *tänka* är mentalt och substantivet *tanken* är abstrakt, men konstruktionen med *hela tanken ut* som en omständighet till verbaktionen tillför rumsliga dimensioner (jfr analys av (6:30)). Även *ångesten* har rumsliga dimensioner här genom att den sägs kunna *stiga* och *sjunka* (r. 5–6). I den sista turen i utdrag (7:16) bekräftar Peter rådgivarens åtgärdsförslag och samtidigt sin status som tänkare: *ja ska tänka påre* på rad 8.

I samtalet med Daniel såg vi hur tänkarens överläge tog sig uttryck i att ignorera tanken. Tänkaren skulle, för att vara i stunden, notera tankarna men inte agera på dem. I samtalet med Peter tar sig tänkarens överläge istället uttryck i att inte undertrycka tankarna. Tänkaren skulle, för att vara i stunden, liksom studera tankens innehåll. Jennifer, i samtalet nedan, får ytterligare ett annat råd om hur tänkaren ska hantera tanken.

7.4.3. Jennifer

I samtalet mellan rådgivaren och Jennifer är orden *tänka* och *tanke* mer spridda i samtliga faser och alltså inte så tydligt koncentrerade till den åtgärdande fasen som i de andra samtalen. Drygt hälften av orden återfinns i den orienterande och den utforskande fasen, och således knappt hälften i den åtgärdande. Orden *tänka* och *tanke* används ungefär lika mycket av rådgivaren och av inringaren i de två första faserna, medan rådgivaren använder dem oftast i den åtgärdande fasen. Detta är det enda av de tre samtalen där verbet används fler gånger än substantivet. Inringaren använder substantivet *tanke* bara en gång.

I början av samtalet uppmanar programledaren Jennifer att berätta varför hon ringer och i den berättelse som följer använder hon tidigt ordet *tänka*.

Utdrag (7:17) nedan är ett slags sammanfattning av Jennifers första berättelse om situationen som arbetslös, och visar de första användningarna av verbet *tänka* i det här samtalet.

(7:17) Jennifer, r. 26

1 ir =man sitter som bara å: *kämpar* å *kämpar* hela
2 tiden (1.0) .hhh
3 rg [°mm°
4 ir [å saker- å försöker:: ja va *positiv* å å
5 **tänka**: framåt å (0.6) å sådär men de e
6 ganska svår_↑rt_↓
7 (1.0)
8 rg °oke:j° .h
9 ir för ja **tänke:r** hur ja ska:- hur ja ska:
10 (0.8) liksom *fortsätta* å **tänka** utan å: bli
11 knä_↑ckt,
12 (0.7)
13 rg hur ser *din dag* u_↑t?
14 (1.0)
15 rg när du går u_↑pp på morronen va:- va gö_↑r du
16 under dagarna då.

Jennifer beskriver här hur hon upplever sin situation och sina svårigheter att tänka på ett visst sätt, nämligen *framåt*, vilket hon jämför med att vara positiv (r. 4–5). Hon gör ansatser till att formulera sina svårigheter här och uttrycker det som att hon borde tänka på ett annat sätt. Rådgivaren backar upp henne med *mm* på rad 3 och ett lite tyst *okej* på rad 8 efter en liten paus.

Fram till och med rad 6 har Jennifer använt pronomenet *man* i sin berättelse om situationen som arbetslös. Karaktären på berättelsen är generell och inbegriper teoretiskt fler arbetslösa än hon själv. På rad 9 går hon istället över till specifikt refererande *jag*: hon inleder med verbet *tänka* (*för ja tänker*), och avslutar med en fråga halvt ställd till henne själv i formuleringen *hur ja ska liksom fortsätta å tänka utan å bli knäckt* (r. 9–11). Yttrandet *hur ja ska liksom fortsätta å tänka utan å bli knäckt* är en nyckelformulering i det här samtalet. Det projiceras av *jag tänker* i den föregående satsen, varför den förväntade fortsättningen snarast skulle vara antingen en att-sats eller ett citat. Istället följer en underordnad sats inledd med frågeordet *hur*, vilket gör att formen gränsar mellan citat och referat. Jennifer verkar i den här konstruktionen pendla mellan att återge det hon tänker i nuet och det hon tänkt tidigare. Hon uttrycker förhoppning om att tänka men under villkoret att det kan ske utan att göra henne knäckt.

Här framträder en tänkare som Upplivare två gånger, på rad 9–10. Den första användningen projicerar alltså en tanke som gränsar mellan citat och referat och vilken i sin tur innehåller en öppen fråga om hur samma Upplivare ska *fortsätta å tänka*. I frågan knyts en sättsomständighet till verbet, *utan å bli knäckt*, som uttrycker en förhoppning om ett annat tänkande. Jennifer (*jag*) använder modal verbet *ska* som i kombination med verbet *fortsätta* implicerar agentivitet till verbet *tänka* här.

Detta kan ses som en ansats av inringaren att formulera ett problem, men rådgivaren följer inte upp den tråden här. Hennes inlägg i påföljande två turer, på rad 13 och 15, tyder istället på att hon vill fortsätta orienteringsfasen en bit till innan problemet formuleras. Hon ställer två konkreta frågor om inringarens vardag och byter alltså samtalsfokus. Efter den första frågan *hur ser din dag ut* (r. 13) uppstår en paus på en sekund. Här är en möjlig turbytesplats men inringaren tar inte över turen, utan istället återkommer rådgivaren och specificerar frågan ytterligare med *när du gå upp på morronen va- va gör du under dagarna då* (r. 15–16).

Efter dessa frågor tar samtalet formen av en orientering om vad inringaren har för sig på dagarna. Först därefter tar rådgivaren upp tråden om tänkandet igen, vilket återges i utdrag (7:18) nedan.

(7:18) Jennifer, r. 73

```

1 rg >men sen varu inne påre här me< tankar (.)
2   berättta hur tänk↑er du va ha↑r du för tankar
3   (1.0)
4 ir jo men man tänker ju ome: de e mest såhäre:
5   (.) hur andra uppfattar en eller ja har en-
6   en liksom idé↑ om hur andra uppfattar en
7   [...]
```

Rådgivarens tur innehåller ett påstående (*men sen varu inne påre här me tankar* på rad 1), en uppmaning (*berättta* på rad 2) och två frågor (*hur tänker du* och *va har du för tankar* på rad 2). Med påståendet återknyter hon till inringarens berättelse i utdrag (7:17), vilken hon sammanfattar som *det här med tankar* (transkriberat i *påre här me tankar*). Den påföljande uppmaningen och de två frågorna öppnar för olika responser från inringaren. Frågorna specificerar uppmaningen.

Som vi ser används redan i det inledande påståendet substantivet *tankar*, vilket öppnar för en beskrivning av tankarna åtskiljda från tänkaren. De två följande frågorna kan vid en första anblick se ut som upprepningar av samma fråga. Men en omformulerad fråga har funktionen att ge den andra samtalsparten flera möjligheter att svara.

När vi återkopplar till en processtypsanlys här ser vi flera aspekter av tänkarens och tankens samspel. I rådgivarens inledande påstående på rad 1 framställs tänkaren *du* (transkriberat i *varu*) som den Existerande med en rumslig relation till tankar, som i *inne påre här me tankar* (jfr analys (6:17)). Därefter i den första frågan *hur tänker du* på rad 2 är tänkaren *du* Upplevare i den mentala processen *tänka* (jfr (5:7)). I den omformulerade frågan *va har du för tankar* på rad 2, är tänkaren istället Bärare i vad som får betraktas som en attributiv relationell process i vilken *tankar* är Attribut.

Tänkarens olika deltagarroller i rådgivarens tur ger inringaren flera prefererade möjligheter att omtala sig själv i relation till tankarna. Inringaren använder sedan formuleringen *man tänker ju ome:...* när hon fortsätter sin berättelse (r. 4) (jfr även (5:8)). Rådgivarens inbjudan att skilja ut tankarna med hjälp av substantivet plockas alltså inte upp av inringaren. I nästa utdrag gör rådgivaren än en gång en tydlig åtskillnad mellan tänkaren och tanken. Detta visas i utdrag (7:19) nedan.

(7:19) Jennifer, r. 86

1 rg °mm° de e ganska kritiska dömande **tankar** som
 2 du:- som du e: beskriver att du **tänker dej**
 3 att andra har
 4 (0.8)
 5 ir ja å: egentligen så vet ja väl att- att man
 6 inte **tänker** så för ja **tänker** junte själv så
 7 om andra [...]

Som en sammanfattning av inringarens berättelse som alltså till största delen läggs fram som *man tänker att* svarar här rådgivaren med att tydligt förtingliga tankarna med hjälp av substantivformen. Med bisatskonstruktioner tillskrivs tankarna både inringaren själv och andra, *tankar som du- som du beskriver att du tänker dej att andra har* (r. 1–3). Tankarna är karakteriserade (r. 1), i det här fallet *ganska kritiska dömande tankar*. Med reflexivformen *du tänker dej* (r. 2) antyder rådgivaren att de tankar inringaren tillskriver omvärlden kanske egentligen är hennes egna. Detta bekräftas delvis av inringaren i responsen på rad 5–7. Hon medger att *man* (andra) *inte tänker så*, men säger samtidigt att inte heller hon själv tänker så: *ja tänker junte själv så om andra*. (Jfr (5:3) för analys av *tänka så*.) Här görs, skulle jag säga, ett försök att reda ut vem tänkaren egentligen är.

För att reda ut lite bland processerna kan man använda följande parafra: *du beskriver att du tänker dig att andra har ganska kritiska dömande tankar*. Då kan vi se att *tankar* är Attribut i en relationell attributiv process där *andra* är Bärare (*andra har ganska kritiska dömande tankar*). Denna relationella process ingår i

en sats som är projicerad av den reflexiva mentala processen *du tänker dig*, och kan då definieras som en refererad tanke. Exemplet är grammatiskt komplext, och komplex är också företeelsen att någon (här *du*) tänker sig tankar som någon annan (här *andra*) har.

Interaktionen i utdraget ovan får konsekvensen att de *ganska kritiska dömande tankar* som rådgivaren talar om, egentligen lämnas utan tänkare här. Inringaren menar ju att varken hon själv eller andra tänker dem. Det kommunikativa projektet att skilja tänkaren och tanken åt uppfylls även om ingen vill kännas vid tankarna. Och i det här fallet personifieras också tankarna genom att de tillskrivs typiskt mänskliga attribut, att vara *kritiska* och *dömande*. Därmed undviker också rådgivaren ansiktshotande personbeskrivningar av typen *du är ganska kritisk och dömande*. Detta gör att substantivet *tankar* här uppfattas som om de har ett visst initiativ även om de är andradeltagare i processerna *beskriver* och *har* i utdraget.

Den orienterande fasen i det här samtalet präglas av att rådgivaren omformulerar Jennifers upplevelse av att tänka genom att använda substantivet *tanke* (vilket Jennifer själv aldrig använder här). Dessutom pågår en gemensam orientering kring hur tankarna egentligen hänger ihop med olika tänkare (*inringaren, man, andra, jag ...*).

Utdrag (7:20) nedan hänför jag till den utforskande fasen i vilken problemet definieras närmare. Hur länge ett problem pågått tas ofta upp i utforskningen, eftersom tidsaspekten får konsekvenser för hur problemet lämpligast ska formuleras och lösas.

(7:20) Jennifer, r. 150

1 rg under den här tiden hur har de fung- hur har
2 de fungerat för dej om du ser över ti↑d
3 (0.9)
4 rg de här me dina negativa **tankar** å de här du
5 säger ja har bät_tre å sã_mre daga↑r
6 ir [mm
7 rg [å ibland blir de väldigt väldigt jobbigt ja
8 känner mej u_tanför å isole↑rad hur- kan du
9 beskr_i_v hur de har varit över ti↑d?

Med formuleringen *de här me dina negativa tankar* (r. 4) återknyter rådgivaren till orienteringsfasen och inringarens beskrivning av ett önskat tänkande. Formuleringen preciserar det referentiella subjektet *det* i rådgivarens första tur på rad 1–2, *hur har de fungerat*. Därefter preciseras *de här me dina negativa tankar* med hjälp av citatformade tankar som får exemplifiera på rad 5 och 7–8: *ja har bättre å sämre dagar* och *ja känner mej utanför å isolerad*.

I utdraget ovan deltar inte tänkaren och tanken i samma process och frågan kan till en början dessutom verka opersonlig, eftersom det verkar som om någonting har fungerat oberoende av agerande människor: *hur har de fungerat* på rad 1–2. Men *de här me dina negativa tankar* knyts ändå till inringaren på flera sätt. För det första genom det genomgående du-tilltalet, för det andra genom att tankarna tillskrivs henne med possessivattributet *dina* och för det tredje genom omständigheten *för dej*.

Processtypsanalysen ger här också att *de här me dina negativa tankar* är Aktör i den materiella processen *fungera* (jfr parafras *det här med dina negativa tankar har fungerat hur*). Eftersom tänkaren endast antyds (*för dej, dina negativa tankar*) men samtidigt citeras (*ja har bättre å sämre dagar* och *ja känner mej utanför å isolerad*) med ett tankeinhåll som uttrycker osäkerhet och utanförskap framstår tänkaren om än inte i underläge så i alla fall inte i överläge. Jag ser det som att det kommunikativa projektet att skilja tänkaren och tanken åt pågår här, men än så länge är inte tänkaren tydligt placerad i underläge.

Jennifer berättar sedan att hon inte tog arbetslösheten på så stort allvar i början men att det nu ser lite annorlunda ut. Problematiken med att vara *här och nu* introduceras nu av rådgivaren även i detta samtal (jfr Daniel (7:4) och Peter (7:13)). I samtalet med Jennifer formuleras denna problematik i en fråga från rådgivaren, vilken utgör en respons på att Jennifer ångrar att hon tackat nej till jobberbjudanden (se (7:21) nedan).

(7:21) Jennifer, r. 184

1 ir [...] men nu när ja ser tillba[↑]ks så får ja
 2 lite sä:r (0.5) ångest å så **tänker** ja: men
 3 gu[↑]d varför börja ja inte vika: då å: varför
 4 va varför vänta ja så himla länge;
 5 rg mm
 6 (0.8)
 7 rg .hh få[↑]ru såna erbjudanden ida[↑]g da (0.5) för
 8 de e ju bara nu du kan gö[↑]ra nå[↑]nting

Inringaren sammanfattar här med att hon *får* [...] *lite sär ångest* och hur hon *tänker* då (r. 1–2). Därefter följer två citerade tankar (r. 2–4), *men gud varför börja ja inte vika då* (dvs. *vikariera*) och *varför va varför vänta ja så himla länge*. Hon frågar sig varför hon gjort som hon gjort och frågorna är projicerade av verbet *tänka*. Rådgivarens respons kommer först i form av en uppbackning på rad 5. Efter en kort paus (r. 6) ställer hon frågan *fåru såna erbjudanden idag da* (r. 7), som följs av motiveringen *för de e ju bara nu du kan göra nånting* (r. 8). Att *göra* någonting *här* och *nu* är det fokus som rådgivaren lyfter fram. Här öppnar

hon upp för möjligheten att tänkaren ska kunna gå från varför-frågor om det förflutna till att aktivt handla i nuet.

I utdrag (7:22) nedan sammanfattar rådgivaren den problemformulering som gjorts under utforskningsfasen och ställer sedan två frågor som tydligt hör till den åtgärdande fasen. Sammanfattningen har formen av en situationsbeskrivning och avslutas med två frågor som tillskrivs inringaren.

(7:22) Jennifer, r. 221

1 rg du säger du känner dej mer å mer isolera↑d
2 du får väldigt mycke negativa **tankar** som e
3 väldigt dömande (0.4) som [du lägger=
4 ir [mm
5 rg =i: andras: (0.5) ögon (.) på de↓j
6 ir mm,
7 rg .hh du har svårt å värja dej mot de här
8 åsså: när du blir förnuftig så **tänk-** så så
9 känner du att nej men så↑ ere naturligtvis
10 inte så serom junte på mej men ändå så tä↑r
11 de här (0.7) å du frågar mej också såhär
12 va >hur kan man göra för att **tänka** mer
13 positivt< >hur kan man göra för att få bort
14 de här **tankarna**< å så.
15 ir mm,

Rådgivaren beskriver här först den problematiska situationen så som den utkristalliserats under orienterings- och utforskningsfasen; tanken och tänkaren är skilda åt och tänkaren är i underläge. Substantivet är i plural, *tankar*. De kvantifieras (*väldigt mycke*) och värderas (*negativa*) med bestämningar (r. 2), och karaktäriseras (*väldigt dömande*) med en relativsats (r. 2–3). *Tankarna* tillskrivs här egenskaper man inte gärna tillskriver en annan människa. Formuleringen *du får [...] tankar* konstruerar också tänkaren som initiativlös i förhållande till tankarna. Efter inringarens uppbackningar på rad 4 och 6 placeras tänkaren tydligt i underläge på rad 7: *du har svårt å värja dej mot de här* (mot de *negativa tankar* som beskrivits i turen före).

I samma utdrag ser vi dock tänkaren även i ett potentiellt överläge. I den första turen är inringaren (*du*) inte bara mottagare av negativa tankar utan har också initiativet i den materiella process som följer i relativsatsen på rad 2–5: *tankar [...] som du lägger i andras ögon på dej*. En bild framträder där inringaren lägger de negativa tankarna i andras ögon. Detta implicerar att hon också skulle kunna ta bort dem därifrån. Rådgivaren friskriver här tänkaren från det

negativa och placerar det hos tankarna, och pekar på att tänkaren har möjlighet att hantera tankarna.

Sist i utdrag (7:22) ovan ser vi två frågor som föregås av rådgivarens *du frågar mig också såhär* (r. 11–12). Frågorna ser ut som direktcitat, men det är rådgivarens egna ord som genom citatformen ser ut att vara inringarens. Inringaren har tidigare uttryckt önskemål om att kunna vara positiv och tänka framåt (se (7:17)), och här återknyter rådgivaren till det. Hennes båda frågor är öppna och inleds på samma sätt: *hur kan man göra för att...* (r. 12–14). Med de öppna frågorna inledda med *hur* är det ingen tvekan om *att* det är möjligt att göra någonting. Istället är det en fråga om *hur* man *gör*, vilket är en viktig distinktion. Det vill säga att det formmässigt prefererade svaret på frågan *hur?* är *såhär!* (inte till exempel *nej, man kan inget göra*).

Verbet *göra* återfinns i båda frågorna i överordnade satser med generiskt *man* som subjekt. Frågorna rör därmed vad man kan *göra* för att *tänka mer positivt*. Även i den andra frågan används verbet *göra* och här i kombination med ytterligare en materiell process, nämligen *få bort*. Verben *göra* och *få bort* pekar på ett utrymme för inringaren att vara handlande i det egna tänkandet. Att *börja tänka positivt* är abstrakt, men att *göra* något och *få bort* vissa *tankar* är konkret. Tankarna utgör föremål möjliga att fysiskt hantera.

En processtypsanalys ger en ännu tydligare bild av hur tänkaren flyttas upp till ett överläge. Redan i den första turen på rad 1–5 går tänkaren *du* från att vara Bärare i en relationell process där *tankar* är Attribut, till att vara Aktör i en materiell process där (samma) *tankar* är Mål (jfr (6:3) för analys av *får* och *lägger*, och (6:19) för analys av *som e väldigt dömande*). Verbet *göra* som kommer i de två avslutande frågorna i utdraget (r. 12–14) är ett prototypiskt uttryck för en materiell process. Tänkaren *man* är Aktör i de materiella processerna i båda frågorna, *hur kan man göra [...]*. I den första frågan blir tänkaren dock underförstått Upplevare i den underordnade infinitivsatsen *för att tänka mer positivt* (r. 12–13). Men i den andra frågan innehåller den underordnade infinitivsatsen ytterligare en materiell process, nämligen *få bort de här tankarna* (r. 13–14), i vilken tänkaren *man* har ett överläge som Aktör i förhållande till tankarna som är Mål. I dessa frågor slås problemformuleringen fast och dessutom tillskrivs frågorna inringaren (*du frågar mej också såhär* på rad 11), vilket implicerar att samtalarna gemensamt formulerat problemet, och gemensamt löser det så att tänkaren ska börja göra något för att hantera tankarna.

I utdrag (7:23) nedan ger rådgivaren konkreta förslag på vad man skulle kunna göra för att *tänka mer positivt* och för att *få bort dom här tankarna*. Hon föreslår bland annat att Jennifer ska ”prata förnuft med sig själv”, vilket är vad ”alla argument” i den första turen nedan syftar på.

(7:23) Jennifer, r. 241

1 rg å så skriveru upp alla argument det kan
2 ibland vara eh en hjälp när man ha- när man
3 har svårt liksom å hålla dom här negativa
4 **tankarna** borta; (1.3)
5 ir [mm
6 rg [nut ska ja- nut ska ja ifrågasätta den här
7 negativa **tanken** (0.7) .h va ere för fel på
8 mej (0.4) som inte får nå jobb. okej. då
9 lyftteru upp den frågan å sätter
10 <spotlighten på den> å sen då ställeru exakt
11 den frågan å så använderu förnuft [...]

I rådgivarens första tur (r. 1–4) föreslår hon en åtgärd: *å så skriveru upp alla argument*. Därefter förtydligar hon situationen i bisatsen på rad 2–4, *när man har svårt liksom å hålla dom här negativa tankarna borta*. I åtgärdsförslaget har hon du-tilltal (*du* transkriberat i *skriveru*) och i situationsbeskrivningen använder hon generiskt pronomen *man*. Det bidrar här till att göra upplevelsen allmängiltig, tänkaren är generisk kan man säga. En liten paus uppstår vilken följs av att inringaren backar upp och rådgivaren överlappande tar turen igen (r. 5–6).

Här formuleras färdiga citatmeningar som tillskrivs inringaren med hjälp av pronomenet *jag*: *nu ska ja- nu ska ja ifrågasätta den här negativa tanken va ere för fel på mej som inte får nå jobb* (r. 6–8). Dessa kan alltså inringaren bara ta över färdigformulerade när hon befinner sig i den aktuella situationen. Den negativa tanken är alltså en fråga här (*va ere för fel på mej som inte får nå jobb*). Denna tanke förväntas inringaren sedan bland annat *lyfta upp* och *sätta spotlighten på* (r. 9–10). Rådgivarens upprepade påståenden är till funktionen uppmaningar med det tydliga du-tilltalet: *å så skriveru upp, då lyfteru upp den frågan å sätter spotlighten på den, sen då ställeru exakt den frågan* och *å så använderu förnuft*. Hon talar långsammare och med eftertryck när hon säger *spotlighten på den*, som för att inpränta bilden av en negativ tanke i belysning.

Utdraget ovan visar tänkaren i ett underläge i processen *när man har svårt liksom å hålla dom här negativa tankarna borta*. Tänkaren *man* har svårt att vara Aktör i den materiella process med vilken de *negativa tankarna hålls borta*. Sedan återfinner vi tänkaren *jag* i den citerade tanken på rad 6–7, nu som Talare i den verbala processen *ifrågasätta* där *tanken* är Lyssnare/Utsaga/Talmål (jfr (6:23)). Därefter följer två samordnade materiella processer (*lyfter upp* och *sätter*) i vilka tänkaren *du* är Aktör och tanken (som är en fråga) är Mål. Tänkarens deltagande beskrivs nu som ett överläge i förhållande till tanken.

Inringaren återkommer i det här samtalet flera gånger till orientering om och utforskning av sin situation även i den åtgärdande fasen, som nedan i (7:24). Hon godtar inte rådgivarens åtgärdsförslag direkt utan problematiserar de situationer som rådgivaren tagit upp. Ett exempel är när rådgivaren föreslår att Jennifer ska försöka engagera sig i andra saker än att söka jobb, vilket är vad *vissa grejer* i den första turen nedan syftar på.

(7:24) Jennifer, r. 264

1 ir [...] för ja har vissa grejer som ja gör men
 2 (0.4) ja **tänker** då (0.3) å: nu gör ja sä:r
 3 onödiga grejer >när ja borde sitta å söka
 4 jobb å nu kanske ja missar den där sk- ja
 5 har hela tiden den här< pre↑ssen
 6 rg mm,
 7 ir att ja måste kolla varje jobb å hinna söka
 8 (.) [(ohörbart)
 9 rg [men skulleru kunna bestämma dej för att
 10 du <ägnar ett visst antal timmar> per dag
 11 (0.8)
 12 ir jo↑ [(ohörbart)
 13 rg [å inte mer;
 14 ir mm;
 15 rg å sen unnar dej att göra såna saker som du:
 16 mår bra↑ av å tycker om å göra å så↑ **tänkeru**
 17 sär att >de här måste ja göra för å hålla
 18 ihop< just nu. .h *för å fortsätta söka*
 19 jobb för att få ett jobbb så småningom.
 20 ir mm.

Jennifer menar här att hon har *vissa grejer* som hon gör utöver att söka arbete men lyfter fram ett problem, nämligen hur hon tänker då. Hon säger *men ja tänker då* och citerar sedan sina egna tankar. Först i form av ett exklamativt å: på rad 2 och därefter *nu gör ja sär onödiga grejer när ja borde sitta å söka jobb* och *nu kanske ja missar den där sk-* (r. 2–4). Den mentala processen uttryckt med verbet *tänka* ger abstrakta associationer, men de citerade tankarna bidrar med konkretion på så sätt att citaten grammatiskt kan hanteras som ting. Det visar sig också senare i utdraget att rådgivaren byter ut själva de citerade tankarna (r. 16–20), som om de vore ting. De dömande tankar som inringaren citerar (*å nu gör ja sär onödiga grejer [...]*) byts till uppmuntrande tankar i rådgivarens citat (*de här måste ja göra för å hålla ihop just nu*). Citatformen och projektionen via den mentala processen *tänka* gör här utbytet av tankar konkret.

Tankarna konstrueras alltså som utbytbara ting. På ett sätt är de också frikopplade från tänkaren i den meningen att färdiga tankar formuleras och lämnas över, eller erbjuds, till en annan person. Tänkarens eftersträlvade överläge framkommer dels i innehållet i de tankar rådgivaren föreslår, dels i rådgivarens uppmanande ton på rad 16–17, *å så tänkeru sär att [...]*. (Jfr även (5:15).) Upplevarens (här *du i tänkeru*) roll i den mentala processen *tänka* är relativt passiv, men den uppmanande formen får rollen att framstå som mer aktiv. Det sker genom att formen implicerar för den uppmanade att det är möjligt att utföra det hon eller han blir uppmanad till. På rad 21 backar inringaren upp rådgivarens förslag om tankebyte.

Även nästa utdrag visar ett exempel på hur inringaren återkommer till problematiseringen, trots att samtalet nått den åtgärdande fasen och rådgivaren nu kommit med flera konkreta förslag. Före utdrag (7:25) nedan berättar inringaren om sin oro för att arbetslösheten ska leda till att hon inte ska kunna betala sina studieskulder och inte ha råd att bilda familj. I det här skedet återknyter rådgivaren till temat *här och nu*, och fortsätter att tala om hur inringaren ska *tänka*.

(7:25) Jennifer, r. 296

1 ir allt det där: hakar som bara efter åsså: e
 2 ja snart trettio å: då känner ja ba (0.8)
 3 pan_i↑k nästan [över att ja aldrig kommer å
 4 hinna,
 5 rg [mm
 6 rg där tror ja att du ska försöka: d- d- **tänka**
 7 så mycke som möjligt på att nu eru här du
 8 kan inte- .hh du vet inte hure ser ut om ett
 9 halvår eller ett år,
 10 (0.4)
 11 ir nä:ç

I inringarens första tur pratar hon om att hon känner något som hon beskriver som *panik nästan* (r. 3). Rådgivaren svarar med en beskrivning av hur inringaren ska *tänka* (r. 6–9), men påståendet omges av flera modaliteter. Rådgivaren inleder för det första turen med *tror ja* (r. 6), och positionerar sig därmed försiktigt. Därefter uppmanar hon inringaren att *försöka tänka*, vilket innehåller en reservation för att det kanske inte går (r. 6). Sedan modifieras verbet *tänka* med sättsomständigheten *så mycke som möjligt*, vilket lägger liten eller nästan ingen förpliktelse till att processen ska komma att genomföras (r. 7). Tänkarens roll som Upplevare i den mentala processen *tänka* är således förknippad med

vissa förbehåll här. Detta signalerar en förståelse för att detta att *tänka* inte är så lätt att påverka, ens av själva tänkaren, men att det ändå är möjligt.

I rådgivarens svar återkommer också temat *här och nu*, när hon konkret placerar inringaren i tid och rum: frasen *nu eru här* på rad 7 har citatform trots att den projicerande konstruktionen bygger upp för ett referat. Formmässigt väntat hade alltså varit *tänka [...] på att du är här nu*. Frasen *nu eru här* får därmed ett tydligare du-tilltal i samtalsnuet. I samma tur motiveras detta med att *du vet inte hure ser ut om ett halvår eller ett år*. Denna motivering bekräftas av inringaren med ett *nä* (r. 11).

De två utdragen ovan visar hur rådgivaren i det här samtalet gång på gång får etablera tänkarens överläge i förhållande till tanken, till följd av att inringaren inte godtar beskrivningen. Det visar också hur viktigt det är för rådgivningen som verksamhet att inte bara rådgivaren ger råd utan att också den hjälpsökande accepterar råden. Särskilt i utdrag (7:25) går rådgivaren inringaren till mötes i hennes tvivel genom att omge sitt råd om tänkande med vissa förbehåll. På så sätt kan inringaren lättare godta råden.

Det sista utdraget från samtalet med Jennifer, (7:26) nedan, visar hennes enda användning av substantivet *tanke*. Utdraget är hämtat från den sammanfattande fasen i samtalet då programledaren frågat inringaren vad hon ”tar med sig” av samtalet.

(7:26) Jennifer, r. 317

1 ir eh: ja men ja↑ tyckte de var bra↓ att ja ska
2 sär försöka: kontrollera mina **tanka**:↑ r me:r
3 än va ja gör ida ja diskuterar ju mycket me
4 min sambo också å han- (.) han e↑ ju liksom
5 såndära (.) ba ja men så där kan du junte
6 **tänka** [å du vet ju=
7 rg [hehe
8 ir =att de där inte e sant å så de↑ e ju
9 jättebra↑=
10 rg =den andra rösten
11 ir ja [men preci:↑s <hela tiden>.
12 rg [*jaa*
13 rg ja (.) å de ja säger till dej e att du ska
14 skaffa dej den rösten själv o↑ckså
15 ir jaa,
16 rg du ska hgn- nästan sitta å prata högt för
17 dej själv pro↑va dej (.) att [va den =
18 ir [mm

19 rg =rösten som mot- (0.5) asså som pratar mot
20 (0.8) dina egna tankar
21 ir mm,

Som svar på frågan vad hon ”tar med sig” svarar alltså Jennifer *ja men ja tyckte de va bra att ja ska sär försöka kontrollera mina tankar mer än va ja gör ida* på rad 1–3, (jfr (6:6)). Hon refererar här direkt till sig själv med pronomenet *jag* och till tankarna med ett possessivt pronomen (*mina tankar*). Med verbet *kontrollera* och substantivet *tankar* sammanfattar hon de åtgärder rådgivaren lyft fram under samtalets gång. Det kommunikativa projektet att etablera tänkaren i överläge gentemot tanken verkar i det här yttrandet tydligt förankrat hos inringaren, och hon träder även in i rollen som tänkare här.

Den turväxling som sedan följer börjar med att inringaren citerar sin sambo som hon tycker hjälper henne bort från ett negativt tänkande (r. 5–8), han säger nämligen *ja men så där kan du junte tänka och du vet ju att de där inte e sant* (jfr även (5:4)). Rådgivaren kompletterar med en snabb respons där hon definierar sambons inlägg som *den andra rösten* (r. 10). Här ges ett intryck av att samtalsarna pratat om *den andra rösten* tidigare, men så är inte fallet. Definitionen bekräftas sedan av inringaren, *ja men precis hela tiden* (r. 11). Därmed etableras två röster i en dialog, nämligen inringarens egen och ”den andra”.

Rådgivaren fortsätter därefter med tydliga uppmanande konstruktioner, som bland annat *de ja säger till dig e* (r. 13), *du ska* (r. 13 och 16) och imperativformen *prova de* (r. 17). I verksamheten rådgivning får dessa betraktas som kraftfulla formuleringar. Dialogtemat med två röster blir bärande i de följande turerna. Det överläge som rådgivaren vill visa för tänkaren här är som aktiv part i en dialog med tanken. Uppmaningarna gäller konkreta förhåvanden (*skaffa dej den rösten själv också* (r. 14), *sitta å prata högt för dej själv* (r. 16–17), *prova de* (r. 17)) och inringaren backar upp (r. 15, 18, 21). Tänkaren uppmanas att vara *den rösten som mot- asså som pratar mot dina egna tankar*. Överläget för tänkaren konstrueras här i konkreta (materiella och verbala) processer i vilka tankarna inte får stå oemotsagda (jfr (6:24)).

Liksom i samtalen med Daniel och Peter har Jennifer uppmanats till att vara ”här och nu”. Tankarna tycks ha förmåga att istället förflytta tänkaren till ”där och då”. För att åtgärda detta fick Daniel råden att bara notera sina tankar, medan Peter snarast skulle intressera sig för sina tankars innehåll. Råden till Jennifer är att hon ska argumentera mot sina egna tankar för att de inte ska fara iväg med henne. Tänkarens under- respektive överlägen konstrueras alltså på olika vis i de tre samtalen, vilket hänger samman både med de problem som tas upp och med inringarna som personer.

7.5. Sammanfattning

I genomgången ovan har jag visat hur samtalen orienterar sig mot verksamheten rådgivning i användningarna av orden *tänka* och *tanke*. Jag har urskilt tre kommunikativa projekt som är gemensamma för de tre samtalen.

Det första kommunikativa projektet är att tänkaren och tanken separeras från varandra. I detta projekt används substantivet *tanke* som en språklig resurs som gör det möjligt att lyfta fram även upphovspersonen bakom tanken, som jag kallar tänkaren. Väl separerade kan olika typer av samspel mellan dessa två iscensättas genom att de deltar i olika processer. Detta första projekt sammanfaller i stora drag med den orienterande fasen i rådgivningssamtalen.

Det andra kommunikativa projektet är att tänkaren i samspelet med tanken framställs i ett underläge. Detta visar sig bland annat genom att tanken med hjälp av deltagarrollerna framställs som initiativ innehavare i processerna medan tänkaren snarast är utsatt för tankens initiativ. Bilden av tänkaren i underläge i förhållande till tanken fungerar som en problemformulering, och projektet sammanfaller i stora drag med samtalens utforskande fas.

Det tredje kommunikativa projektet är att tänkarens underläge i förhållande till tanken vänds till överläge. Här får tänkaren framträda i mer aktiva och initiativrika deltagarroller och tankens förehavanden tillintetgörs på olika vis. När tänkaren etablerats i ett överläge har problemet således lösts, och det här tredje projektet sammanfaller med den åtgärdande fasen.

Dessa tre projekt förutsätter varandra, på så sätt att det första måste vara etablerat för att det andra och det tredje ska kunna påbörjas. Projekten avlöser alltså inte varandra utan snarare är det så att när det tredje projektet sätts igång pågår samtidigt både det första och det andra.

För att rådgivningen ska betraktas som lyckosam måste också inringaren identifiera sig med tänkaren i projekten vilket sker på olika vis i interaktionen. I samtalsarnas grammatiska val framträder tänkaren med allt större initiativkraft och handlingsutrymme allteftersom samtalen utspinner sig.

8. Summering

Syftet med den undersökning som redovisats ovan har varit att med hjälp av systemisk-funktionell processtypsanlys kartlägga de processer där orden *tänka* och *tanke* ingår, att med hjälp av verksamhetsanalys kartlägga användningarna av orden *tänka* och *tanke* i termer av kommunikativa projekt samt att utifrån dessa två analyser beskriva det samspel mellan tänkaren och tanken som framträder.

Kartläggningen har gått till så att i de processer där orden *tänka* eller *tanke* ingår har processkärnor, deltagare och, om det varit relevant, omständigheter undersökts. Användningarna visar på en stor variation när det gäller processtyp och grammatisk konstruktion av deltagare. Denna variation har jag valt att beskriva som ett varierat samspel mellan någon som tänker och det tänkta, det vill säga mellan tänkaren och tanken, och i detta samspel har jag lyft fram tre kommunikativa projekt.

I kapitel 5 redovisas processer med processkärnan *tänka*, som alltså alla är mentala. Tänkaren är i samtliga dessa processer Upplevare. Det tänkta är antingen ett Fenomen (nominalt) eller ibland en omständighet (adverbiell). Dessutom kan det tänkta i den mentala processen med processkärnan *tänka* konstrueras i form av en projektion som är ett citat eller ett referat. Ett nominalt Fenomen eller ett projicerat citat framstår mer som förtingligade utbytbara enheter i förhållande till verbet (*Lisa tänker en tanke* respektive *Lisa tänker: Nu ska jag gå hem!*). En adverbiell omständighet eller ett projicerat referat framstår istället mer som om de fyller ut själva verbaktionen (*Lisa tänker såhär* respektive *Lisa tänker att hon ska gå hem nu*). I de två senare fallen tycks det tänkta på ett annat sätt uppstå i och med tänkandet, medan det tänkta i de två första fallen är konstruerat mer som något redan befintligt.

I kapitel 6 behandlas de processer i vilka substantivet *tanke* ingår. Dessa har kartlagts genom bestämning av processtyp och deltagarroll dels hos ordet *tanke*,

dels hos processernas övriga deltagare. Ibland är tänkaren inblandad i samma process, ibland återfinns tänkaren i anslutande processer. Samspelet tänkaren och tanken emellan sker i materiella, verbala, relationella och mentala processer, där de uppbär olika roller i förhållande till varandra. I och med rollfördelningen skiftar också initiativ och handlingsutrymme för de olika deltagarna.

I kapitel 7 har jag gått vidare för att behandla hur kartläggningen av processerna kan ställas i relation till samtalen som helheter och till den kontext i vilken de utspinner sig. Samspelet har studerats i förhållande till verksamheterna radioproduktion och framför allt rådgivning, samt beskrivits i form av kommunikativa projekt. Jag ser det som att talarna under samtalets gång systematiserar samspelet mellan tänkaren och tanken i form av vad jag kallat tre kommunikativa projekt. Det första projektet har som syfte att skilja ut tanken och tänkaren från varandra, det andra att framställa tanken i överläge i förhållande till tänkaren och det tredje att istället framställa tänkaren i ett överläge i förhållande till tanken. Dessa tre projekt sammanfaller i grova drag med de tre samtalsfaserna orientering, utforskning och åtgärdsförslag.

Så, att tala om att tänka, hur går det till i de tre samtalen? Jo, det talas inte bara om tänkare som tänker (Upplevare + *tänka*) utan i lika hög grad om tänkare som i materiella, verbala, relationella och mentala processer på olika vis samspekar med tanken. Tack vare att substantivet *tanke* används flyttar fokus från den prototypiska tänkaren i en mental process till att istället riktas mot en tanke. Tankens förehavanden framställs i olika typer av processer och i eller i närheten av dessa finns också alltid tänkaren. Det gör att också tänkaren får tillgång till flera olika deltagarroller, beroende på processtyp.

I de tre kommunikativa projekt som urskilts har jag talat om tänkarens och tankens samspel i termer av över- eller underläge. Det rör sig då om vem som kan sägas ha initiativet i processerna. Initiativ kan beskrivas och tolkas på olika vis men generellt i de tre projekten rör det sig om en pågående förhandling av handlingsutrymme hos deltagarna. Någon, tänkaren eller tanken, framställs i en position där det finns möjlighet att handla. Eller omvänt, i en position där handlingsutrymmet istället är begränsat. Med de processtyper som används, istället för den mentala *tänka*, blir det möjligt att låta deltagarna *göra* något (materiella processer), *säga* något (verbala processer) eller *karaktäriseras* av eller placeras i förhållande till varandra (relationella processer).

Det talas alltså om att tänka, en företeelse vi intuitivt betecknar som mental, men språket som används placerar tänkaren och tanken inte bara i en mental utan även i en materiell, verbal och relationell värld. Här sker så ett ömsesidigt utbyte inom processerna; de mentala deltagarna får drag av prototypiska deltagare i materiella, verbala och relationella processer. En tanke kan till exempel röra sig och tala, lite som en människa, eller ägas och betraktas, lite som ett ting. Samtidigt färgas dessa olika processtyper av det faktum att

deltagarna är mentala. Den materiella processen, exempelvis, blir mindre konkret när deltagarna är mentala.

En avgörande meningsskapande aspekt i de språkliga användningsmönster jag redogjort för, är möjligheterna att koppla tänkaren i samtalen till referenter i samtalsnuet. De ord som används för att beteckna tänkaren refererar i majoriteten av fallen till inringaren. Detta sker främst på rådgivarens initiativ och kan också ses som ett villkor för att de tre kommunikativa projekten ska kunna betraktas som lyckosamma. Gradvis under samtalens gång etableras bilden av en tänkare i ett samspel med tanken, en tänkare i underläge vilket sedan vänds till överläge. Detta blir till en historia om inringaren, där hon eller han framställs i hypotetiska situationer där problemet är löst. I en möjlig värld där tänkaren och tanken agerar med eller mot varandra kan samtalen förhandla sig fram till hur detta agerande ska utvecklas (jfr Gaik 1992 om möjliga världar i en terapeutisk diskurs).

8.1. Att göra sig till tänkare

Ett av undersökningens övergripande syften har varit att problematisera människans föreställning om sig själv som tänkande och rationell. För att närma mig frågan har jag, som framgått, alltså valt en kvalitativ studie av användningar av orden *tänka* och *tanke* i tre samtal. Undersökningen utgör ett litet men dock empiriskt underlag, utifrån vilket jag vill dra några paralleller till Sacks artikel *On doing "being ordinary"* (1984), som får betraktas som en nyckeltext inom etnometodologi. Sacks drar en skiljelinje mellan att betrakta en person som existerande med olika egenskaper och att betrakta en person som en pågående konstruktion:

Whatever you may think about what it is to be an ordinary person in the world, an initial shift is not think of "an ordinary person" as some person, but as somebody having as one's job, as one's constant preoccupation, doing "being ordinary". [...] So I am not going to be talking about an ordinary person as this or that person, or as some average; that is, as a nonexceptional person on some statistical basis, but as something that is the way somebody constitutes oneself, and, in effect, a job that persons and the people around them may be coordinatively engaged in, to achieve that each of them, together, are ordinary persons. (1984:414f.)

Sacks skriver att människor ständigt är sysselsatta med att framstå som "vanliga människor". Vi sysselsätter oss med att för oss själva och tillsammans hela tiden definiera vad "en vanlig människa" är och vad hon gör. Jag finner det fruktbart för mina frågeställningar att byta ut Sacks *doing "being ordinary"* mot *doing*

“*being thinking*”. Det vill säga att vi sysselsätter oss med att framstå som tänkande människor, snarare än att vi är tänkande människor.

Sacks bygger sin hypotes på historier människor berättar om sig själva och om händelser de varit med om, och menar att människor på ett slående vis även i extrema situationer försöker tolka sig själva och en händelse som ordinär. Istället för att avfärda historierna som osanna eller människorna som enfaldiga menar Sacks att detta konstruerande av något alldeles ordinarie bör ses som en empirisk utgångspunkt (Sacks 1984:422). För att återknyta till min undersökning menar jag att de historier som framträder i samtalen i vilka tänkaren och tanken spelar huvudroller på samma sätt skulle kunna avfärdas som osanna och enfaldiga. Hur kan någon tro att det går att ”tala emot en tanke” som i sin tur har talat, att det går att ”betrakta en tanke” eller att tankar kan ”slå till”? Hur kan, i det här fallet inringarna, godta dessa sagolika historier där en tänkare tar övertaget i förhållande till fiktiva tankar? Ett avfärdande av historierna som osanna och enfaldiga skulle dock bara leda till en och samma fråga, nämligen ungefär ”men vad är då tänkande egentligen?” (om det inte är tänkare och tankar som samspelar i olika världar). Hur skulle de tala om de verkligen talade om tänkande?

Jag har istället i min undersökning utgått från att detta sätt att tala om tänkande är meningsfullt, och att det därmed utgör ett empiriskt underlag för att undersöka, om än långt ifrån uttömmande, hur människan i språklig detalj konstruerar sig som ”*being thinking*”. Hur samtalen gör sig själva och varandra till tänkande människor visas i min studie på två sätt, dels grammatiskt, dels interaktionellt.

Grammatiskt går det till så att tänkaren i förhållande till tanken är inblandade i processer där de *göra* någonting. ”Hur kan man *göra* för att tänka mer positivt? Hur kan man *göra* för att få bort de här tankarna?” är frågor som rådgivaren ställer i ett av samtalen. Genomgående försöker rådgivaren påvisa att det finns utrymme för tänkaren att handla i förhållande till tanken. I processerna deltar tänkaren i deltagarrollerna Aktör, Talare och Bärare – inte bara Upplevare. Genom att också tanken uppbär handlande roller (främst Aktör och Talare) blir också tänkaren om inte handlande så istället utsatt för ett handlande och därmed inbegripen i en värld där någonting *görs* snarare än *är*.

Jag har inte undersökt nominaliseringen *tänkande* eftersom denna inte förekommer i de tre samtalen. Det framförs ofta att nominaliseringar eller nominalformer har konsekvensen att agenten hamnar i bakgrunden eller döljs (som i exemplet *industrialiseringen i västvärlden har gett ...* där inga egentliga agerande personer finns med) (se vidare t.ex. Martin 1993, Halliday 1998b, Magnusson 2011). Somliga går till och med så långt som till att hävda att nominaliseringar ger en förfalskad bild av världen och därför inte borde användas alls (se t.ex. Billig 2008 med replik av Martin 2008). När jag

undersökt den nominala formen *tanke* har det visat sig att formen snarare tillåter fler agenter med fler och mer varierande roller än som Upplevare i processen *tänka*. Och en av agenterna är just tänkaren som förekommer i sammanhanget som ett agentivt nominal.

Grammatiskt kan man alltså i de språkliga konstruktioner där orden *tänka* och *tanke* ingår i radiosamtalen se ett mönster som talar för att det som sker är ett *doing* "*being thinking*", med betoning på *doing*. Interaktionellt sysselsätter sig talarna med att göra sig till tänkande genom att utse sig själva och andra till tänkare under samtalens gång. Det vill säga att den värld som målats upp med tänkare och tankar som samspelar inte får någon bäring om den inte kopplas till samtalsnuet. De tre kommunikativa projekten måste i det här fallet förankras hos inringaren för att fungera som ett bidrag i rådgivningen. Inringaren själv måste identifiera sig med den tänkare som till sist tar övertaget över tanken. Detta sker genom att merparten av de språkliga enheter som lyfts fram som tänkare i processerna (pronomen eller personrefererande ord) också refererar till just inringaren. Samtalarna refererar också till sig själva som tänkande genom att exempelvis motivera en turövertagning med att man tänker, som i *men jag tänker såhär [...]*. I de rader av Sacks som citerats ovan tar jag mig friheten att byta ut *ordinary* mot *thinking*:

[...] a job that persons and the people around them may be coordinatively engaged in, to achieve that each of them, together, are thinking persons. (Sacks 1984:415, modifierat)

Jag har tagit upp ovan att det grammatiskt och interaktionellt finns fog för att se användningarna av orden *tänka* och *tanke* som sätt att konstruera den tänkande människan. I de samtal som undersökts deltar rådgivaren i egenskap av yrkesperson och inringaren i egenskap av lekperson. Samtalet är således institutionellt, och det innebär samtidigt att talarna har olika ingångar till samtalet; även om verksamhetsmålet är gemensamt har de olika roller att tillgå för att ta sig dit. Ett institutionellt samtal är genomgående asymmetriskt på så sätt att det på förhand är i hög grad bestämt vilka bidrag de olika deltagarna kan komma med. Yrkespersonen är ofta i en maktposition och när det gäller rådgivning placerar sig lekpersonen också i ett slags underläge genom att ställa frågor. I denna balansgång spelar språket en avgörande roll. Det kan fungera som smörjmedel för att dölja asymmetrin, men kan också användas för att framhäva den. Det gäller framförallt för yrkespersonen att anpassa sitt språk till en mer vardaglig diskurs.

Här menar jag att orden *tänka* och *tanke* är väl valda; det rör sig om helt ordinära ord som tillhör allmänspråket. I detta ordinära ordval kan yrkespersonen och lekpersonen mötas. Orden *tänka* och *tanke* är alltså inte fackspråkliga i dessa samtal; däremot framstår de mönster som framkommit i

användningarna av dem som ett slags fackspråklig diskurs. Det rör sig dels om de mönster i vilka ett samspel mellan tänkaren och tanken pågår, dels om de mönster jag benämnt kommunikativa projekt. De vanliga orden *tänka* och *tanke* ger på så sätt möjlighet för inringaren och rådgivaren att mötas i ett slags fackspråklig användning av allmänspråkliga ord.

Den frekventa användningen av orden *tänka* och *tanke*, och de kommunikativa projekten, kan ses som en diskurs där språket bidrar till att omkategorisera inringarens problem till ett för rådgivaren lösbart problem, nämligen ett där det är *tänkar* som ska hanteras av en *tänkare*. Det är ett exempel på så kallad rekontextualisering som är centralt för ett dialogiskt perspektiv, och innebär att exempelvis språkliga enheter används i nya kontexter och därmed blir meningsfulla på nya sätt (Linell 2009b).

8.2. Tänkande och rationalitet

En del av mitt syfte är att *problematisera* föreställningen om den tänkande och rationella människan. Att problematisera innebär, som jag ser det, att ifrågasätta rådande föreställningar, vilket ibland kan leda till nya svar men kanske oftare till nya frågor. Mitt ifrågasättande har gått till så att jag i tre samtal studerat de konstruktioner talarna valt när de använder orden *tänka* och *tanke*. Jag har ställt mig frågan vad människor egentligen talar om när de talar om att tänka. Bakgrunden är att jag undrat just hur det kommer sig att tänkandet är så högt skattat som den rationella människans främsta verktyg.

Jag har redan inledningsvis slagit fast att studieobjektet för den här undersökningen varit samspelet mellan tänkaren och tanken, och inte tänkandet i sig. Undersökningen ger vissa svar på frågan om hur just dessa talare pratar om tänkaren och tanken, och den kan också bekräfta att de är sysselsatta med att göra sig själva och varandra till tänkande (doing "being thinking"). När det gäller kopplingen mellan tänkande och rationalitet är det frågor, snarare än svar, som framkommit. Om människan har som "constant preoccupation" (Sacks 1984:14) att göra sig till tänkande, blir det svårare att se kopplingen till rationalitet. Då verkar det ju snarare som om hon också gör sig rationell, snarare än att hon tänker för att hon är rationell. Och varför skulle det vara mer rationellt att konstruera sig som någon som tänker, än som någon som till exempel känner?

Hertzberg (2007) föreslår att frågan om tänkande och rationalitet och kopplingarna där emellan inte måste besvaras.

We have, we believe, a solution to the question how people are able to function rationally and effectively: they do so by *thinking*. But then it remains to be explained

how thinking does it. What we need to do in order to get out of the conundrum, I suggest, is to give up the belief that thinking provides a solution; indeed, we should give up the belief that we *need* a solution, that there is such a problem as that of rational action which can and need to be solved. (Hertzberg 2007:51)

Hertzberg sammankopplar här tänkande och rationalitet på det sätt som västerländsk tradition bjuder; det är genom att *tänka* som människan förmår fungera rationellt och effektivt. Hur den här kopplingen egentligen ser ut och på vilket sätt tänkandet egentligen kan sägas borga för rationalitet är dock fortfarande oförklarad, enligt Hertzberg. Han menar därtill att detta inte behöver förklaras. Filosofins försök att hävda förnuft och rationalitet bottnar istället i ett behov av att motivera sin egen existens, på så sätt att filosofin sägs grundad i förnuft (Hertzberg 2007). Förmodligen skulle fler discipliner i så fall må väl av att ägna sig åt en liknande självkritik.

Jag har prövat en liknande ansats i den här avhandlingen: istället för att eftersträva att beskriva ett 'tänkande' har jag försökt vara öppen för vad som framkommer när man studerar vad människor talar om när de talar om att tänka. Hertzberg har en poäng i att ställa frågan om relationen mellan tänkande och rationalitet på sin spets och till och med framkasta att den är irrelevant. Frågan förutsätter ju nämligen tänkandet och rationaliteten som ett slags storheter möjliga att undersöka i en positivistisk anda. I denna anda "existerar" såväl tänkandet som rationaliteten och det gäller att beskriva dessa.

Språket har ett fast grepp om vår tillvaro och att undersöka språket är därför ett sätt att undersöka människans egna föreställningar om tillvaron. För att kategorisera vår tillvaro och våra erfarenheter använder vi oss språkligt ofta av dikotomier. Flera sådana hävdvunna dikotomer fördunklar eller begränsar vår syn på såväl vetenskapen som livet. Under arbetet med den här undersökningen har några dikotomier framträtt vilka tycks ha ett särskilt fast grepp om sådant som rör mina frågeställningar, varför dessa diskuteras i det följande.

8.3. Språkandets svårigheter och möjligheter

I det här avsnittet återknyts till det andra av undersökningens övergripande syften, nämligen det att bidra till en diskussion om relationen mellan språk och tänkande. Diskussionen här kommer att utgå från det problematiska faktum att språkliga kategoriseringar och uppdelningar tenderar att bli till utsagor om verkligheten, som till exempel just uppdelningen mellan *språk* och *tänkande*. Varje gång vi talar om *språk* och *tänkande* konstruerar vi språket och tänkandet just så; som två skilda entiteter. Den stora frågan är hur man egentligen går till

våga för att ifrågasätta en språkligt etablerad kategorisering, eftersom det ibland faktiskt inte finns något språk för att göra detta.

Under arbetet med den här undersökningen har jag tvingats förhålla mig till ett antal språkligt befästa kategoriseringar, inte minst den som delar upp människans inre liv i *att tänka* och *att känna*. Jag har också haft anledning att förhålla mig till ytterligare några hävdvunna dikotomier som får konsekvenser för just en språkvetenskaplig undersökning.

Människans föreställningsvärld skapas och upprätthålls i språket. Ett sätt att förklara världen är att använda tvåpoliga begrepp, så kallade dikotomier. Med språket får de två polerna i en dikotomi varsin benämning, som till exempel *tänka* och *känna*. Till varje pol har vi kopplat ett nät av föreställningar som ytterligare befäster dikotomins uppdelning. *Att tänka* förknippas till exempel traditionellt med rationalitet, objektivitet och maskulinitet och är i allmänhet positivt värderat. Enligt dikotomins inbyggda logik är den andra polen därmed att likställa med motsatserna. *Att känna* förknippas således med irrationalitet, subjektivitet och femininitet och är inte självklart lika positivt värderat. Pondera för ett ögonblick att man skulle vilja omtala kännandet och tänkandet som en enda gemensam företeelse. Vad skulle man kalla den? Vi har inget ord för en sådan företeelse med samma självförklarande värde som just *tänka* respektive *känna*. Detta visar på språkets fasta grepp om vår tillvaro.

Ordet *dikotomi* används såväl inom matematik och logik som inom humanvetenskaperna. Etymologiskt härrörs ordet från grekiskan och betyder 'tudelning'.¹ Substantivet är bildat till det verbala 'skuren i två delar'. Polerna i en dikotomi beskriver något som också kan beskrivas som något helt, och enligt definitionen ska de två polerna vara ömsesidigt uteslutande. I fallet med *tänka* och *känna* skulle det innebära att dessa två ord skulle räcka för att uttömmande beskriva den helhet som föregick tudelningen, eller ska man säga den helhet som finns om de två delarna sätts samman. De flesta dikotomier i vår föreställningsvärld är dock inte strikta, det vill säga ömsesidigt uteslutande.

Dikotomin är ett slags svartvit beskrivning av tillvaron. En sådan torde fylla störst funktion på de områden av tillvaron som är mest komplexa. Uppdelningen mellan tänkande och kännande kan ses som en användbar förenkling av en komplex erfarenhet. För hur kan vi egentligen veta att tänka och känna är olika saker? Hur vet vi att vi inte känner när vi tänker, eller att vi inte tänker när vi känner? Ett rationellt beslut sägs vara opåverkat av känslor, men vem är i så fall den människa som fattar rationella beslut? Jag menar att dessa frågor är obesvarade, vi vet inte. Det viktiga är att försöka se hur dessa kategoriseringar används och att undersöka om företeelser kan framställas på andra sätt än de invanda.

¹ Uppslagsordet *dikotomi* i *Nationalencyklopedins ordbok* (1995).

Om dikotomiernas betydelse i västerländsk tradition skriver bland andra Linell (2009a, kap. 19) och betonar att dikotomisk uppdelning förrädiskt nog kan leda till att den helhet dikotomin skulle beskriva istället försvinner upp i de två delarna. Han (liksom många andra, se t.ex. Damasio 1999, Lakoff & Johnson 1999) framhåller filosofen Descartes inflytande på västerländskt tänkande, men denne var varken först eller sist med sina idéer (Linell nämner t.ex. Platon före Descartes och efter honom t.ex. Hume, Kant och Frege (2009a:388)). Människan som en oberoende tänkare, Descartes *cogito*, är essensen i denna idétradition (Linell 2009a:112).

Återigen, om vi tänker oss att tänkandet och kännandet är en tudelning av en helhet, vad skulle vi kalla den? Kan vi ens föreställa oss den? Om språk är meningsskapande och rekonstruerande måste man fråga sig hur mening skapas i hävdvunna kategoriseringar som till exempel dikotomier.

Linell skiljer på *dualismer* och *dualiteter* (eng. *dualisms* och *dualities*) (2009a:392). För att förklara ordet dualism hänvisar han till Barad som beskriver dikotomier mellan entiteter, ”constructed cuts passed off as inherent in reality” (Barad 1996:188, refererad i Linell (2009a:392)). Dualismerna förstås alltså som skilda entiteter vilka också skulle spegla verkligheten. Med dualiteter förstås istället dikotomins delar som två poler, istället för entiteter: ”A duality implies that the two parts or aspects are empirically interdependent, and more importantly perhaps, conceptually intertwined” (Linell 2009a:392).

Jag använder ordet *poler* för att understryka att dikotomin omfattar två aspekter snarare än två skilda delar. Hur man undersöker dikotomin, sambanden mellan dess poler och polernas samband med en antagen helhet är därmed inte självsagt. Linell skriver om definiering av polerna: ”Therefore, it would be conceptually incoherent to try to define one independently of the other” (2009a:392). Som jag ser det har dock dikotomin redan definierat polerna – just som poler i en dikotomi. Uttalandet riskerar därför att bli cirkulärt; om man vill ifrågasätta dikotomin målar man möjligen in sig i ett hörn om man försöker beskriva de två polerna i den. Då befästs ju snarare just dessa poler. En annan väg är att undersöka en av polerna och försöka förhålla sig fri gentemot den andra. Då finns i princip en möjlighet att se den undersökta polen i ett eget ljus, och inte begränsad av sin motpol. I min undersökning av användningar av orden *tänka* och *tanke* har jag varit medveten om att tänkande ofta ställs mot kännande, men valt att förhålla mig öppen till att banden kan vara lösare än vad dikotomins logik bjuder.

Vetenskapen är inte opåverkad av de hävdvunna dikotomiernas fasta grepp om tillvaron. Snarare bidrar den i mångt och mycket till att befästa vissa av dem. Detta är egentligen inte anmärkningsvärt, då vetenskapen ju utförs av människor som påverkas av och påverkar både sin historia och sin samtid, och som därtill bara har språket att tillgå för att dela med sig av sitt vetande.

Anmärkningsvärt vore snarare att inte ständigt ifrågasätta vetenskapens dikotomiska förklaringar.

Ett antal dikotomier har genom åren befästs inom språkvetenskapen och har relevans för avhandlingens frågor. De visar att inte bara dikotomiernas poler är intrikat förbundna med varandra, utan också att dikotomierna är förbundna sinsemellan. När man empiriskt vill närma sig en dikotomi framkommer andra som format inte bara den teoretiska utan även den metodiska utvecklingen inom forskningsfältet.

Fyra dikotomier framstår som centrala för avhandlingens frågeställning. Dessa fyra är *språk* och *tanke*, *språk* och *språkbruk*, *skriftspråk* och *talspråk* samt *neutralt* och *värdeladdat språk*. Som jag tidigare nämnt utgör den här typen av uppdelningar förenklingar. Som vetenskapliga verktyg kan de därmed fylla en funktion genom att förenklingen blir ett sätt att närma sig det komplexa. Risken är dock alltid att förenklingen permanentas och betraktas som ”sanning”.

Uppdelningen mellan *språk* och *tanke/tänkande* är lika grundläggande som förrådsk. Den är sprungen ur samma idétradition som Linell benämner monologistisk, och inom vilken människan är autonom och rationell. Föreställningen är att människan tänker en tanke vilken sedan uttrycks med språket, och därmed kan tanken förmedlas till en annan människa. Språket blir ett medel för informationsöverföring och informationen utgörs av redan färdiga tankar som individer själva tänkt ut. (För en historisk genomgång av konsekvenser av uppdelningen mellan språk och tanke/tänkande för svensk språkvetenskap, se Haapamäki 2002.)

Den grundsyn som ligger i detta är att *språket representerar verkligheten*. I min undersökning har jag försökt rucka på den här föreställningen genom att anta att människor språkar fram sin verklighet. Jag har försökt undersöka vad samtalarna språkar fram med orden *tänka* och *tanke*. Det betyder att jag fokuserat på polen *språk*, specifikt konstruktioner kring orden *tänka* och *tanke*, och samtidigt försökt lämna polen *tänkande* därhän.

Uppdelningen *språk* och *språkbruk* är en annan bild som språkvetenskapen traditionellt antar (jfr t.ex. *langue/parole* hos Saussure och *kompetens/performans* hos Chomsky, som talar för många lingvister när han skriver ”This seems to me to have been the position of the founders of modern general linguistics, and no cogent reason for modifying it has been offered.” (Chomsky 1965:3f.)).

Med *språk* förstås då ett underliggande system som existerar som sådant till viss del oberoende av användningen, språkbruket. Systemet är i förhållande till bruket mer statiskt. I exempelvis generativ grammatik uppfattar man kommunikationen eller performansen som sekundär i förhållande till systemet (se t.ex. Platzack 2011 för en diskussion). Det är systemet som är intressant, och man fokuserar på de aspekter som är gemensamma för alla språk och som

man antar botten i ett medfött språkanlag. För den som intresserar sig för hur språklig betydelse relaterar till sociokulturell kontext och som inte uppfattar betydelse som autonom från användning kan den generativa grammatiken knappast ge några svar. Här ser vi exempel på den praktiska förenklingen en dikotomi kan ge, det vill säga att se språk och språkbruk som entiteter snarare än poler och göra dem till skilda studieobjekt.

Flera teoretiska riktningar ifrågasätter en ensidig fokusering på språket som system. Inom exempelvis diskursanalys, samtalsanalys och systemisk-funktionell grammatik är språket istället handling. Även inom den så kallade *språkliga vändningen* som föregått inom filosofin och samhällsvetenskaperna ses språket som medskapande i beskrivningen av världen. I försök att sammanföra uppdelningen språk och språkbruk har termerna *språkande* och *att språka* etablerats (se bl.a. Linell 2009a:274). Termerna associeras till språket som handling; vi *använder inte språket* utan vi *språkar*.

Att språka är att skapa mening och enkelt uttryckt kan man säga att allt språk är språk i bruk. Ett självförklarande internt språkssystem utesluter komplexitet och därmed, vill jag hävda, möjligheterna att skapa mening. Bilden av språket som ett system har dock givit oss det metaspråk vi traditionellt använder i en språklig beskrivning. Exempelvis ordklasser och syntaktiska relationer placerar in språkets enheter i förhållande till ett system. Det betyder att för att tala om *språkande* har vi fortfarande bara det systemiska metaspråket att tillgå. I min undersökning har jag valt terminologi från den systemisk-funktionella grammatiken och från verksamhetsanalysen. Det ska ses som ett försök att beskriva ett dynamiskt meningsskapande som tar hänsyn till både språk och språkbruk.

En parallell till språk och språkbruk är uppdelningen i *skriftspråk* och *talspråk*. Orden antyder att det rör sig om olika språk och så har polerna i denna uppdelning också studerats. Med grammatiken har vi försett oss med regler för främst skriftspråket, medan talspråket antas vara en mer slarvig och ogenomtänkt version av det skrivna. Enkelt uttryckt blir skriftspråket därmed ett empiriskt underlag för språkssystemet och talspråket ett empiriskt underlag för språkbruket. Här blir det mycket tydligt hur de olika dikotomiska bilderna befruktar och föder varandra.

Ett viktigt bidrag till försöken att luckra upp dikotomin skriftspråk och talspråk är samtalsanalysen och den interaktionella lingvistik. Inom samtalsanalysen fokuseras på vad samtalsarna *gör* i samtalen och samtalsinläggens funktion studeras. Den interaktionella lingvistik belyser språkligheter med hjälp av kontexten och lyfter fram konstruktioner, vilka tidigare inte funnit sin beskrivning i en kontextlös, skriftspråksbaserad språksyn.

Vad som är skriftspråk och vad som är talspråk är heller inte självklart enligt den traditionella dikotomiska föreställningen. En transkription av ett

samtal ställer frågan på sin spets. Blir talspråket skriftspråk i det att det skrivs ner? Genom skriftens statiska närvaro blir transkriptionen en möjlighet att studera något så flyktigt som tal, med det förbehållet att talets alla nyanser inte kan omfattas i skrift.

I min undersökning har jag antagit att språkandet är situerat. Intuitivt ligger det närmare till hands att se tal som en ”mer situerad” företeelse än skrift, helt enkelt för att tal är flyktigare. Men även skrift är situerat i kontext och i varje läsning skapas mening. Att framhäva situering kan vara en möjlighet att rucka på uppdelningen mellan talspråk och skriftspråk. Jag har försökt att betrakta tal och skrift som olika meningsskapande uttryckstekniker snarare än som olika språk.

Vissa dikotomier framstår som konsekvenser av varandra. Som jag ser det kan föreställningen om ett skriftspråk och ett talspråk ha närt en syn inom vilken man skiljer på neutralt och värdeladdat språk. Skriftspråket har kommit att ses som den neutrala normen. Här finns rätt och fel, här finns regler att följa eller bryta emot. Normeringen leder i sin tur till en föreställning om neutralitet och objektivitet. Så har exempelvis Holmberg (2002) redogjort för en tradition av språkforskning som försökt definiera emotiv betydelse och evaluering med utgångspunkten att de avviker. När fenomen ses som avvikande förstärks också normen. Det vill säga att i försöken att tillskriva vissa ord *värdeladdning* befästs föreställningen att språket i grunden är neutralt (det vill säga utan värdering eller emotion). Det neutrala och objektiva uttrycket är omarkerat, antar man, och det emotiva och evaluerande är därmed markerat. Trots att värdeladdning varit föremål för intensiva studier både inom exempelvis språkvetenskap och filosofi har man ännu inte kunnat identifiera vari värdeladdningen består. Det kan bero på att frågan är fel ställd.

Den spänning som på detta sätt frammanas mellan ett förment neutralt respektive emotionellt språkande hänger också samman med synen på tänkande och kännande som skilda processer. Här står tänkandet traditionellt för det neutrala och kännandet för det som avviker. Den komplexitet som denna och andra uppdelningar döljer röjs dock till viss del när vi granskar hur vi egentligen språkar, vilket jag strävat efter att visa i den här undersökningen. I radiopsykolog-samtalen talas det inte om tänkande som en abstrakt eller autonom process, utan snarare om tänkare och tankar som är konkreta och som handlar i samspel.

Språket och de dikotomier vi skapar är uppenbart begränsande, exempelvis genom att en företeelse hela tiden ställs i förhållande till en viss annan, som i fallet tänka och känna. Jag ser dock i min undersökning att det inom de givna språkliga ramarna finns utrymme för stor kreativitet, vilket talarna i mitt material också utnyttjar. Tänkaren i samtalen framstår inte som särskilt förnuftig eller objektiv – tvärtom snarare som känslomässig. Och med det

konstaterandet trillar jag direkt ner i den dikotomiska fällan; det som inte passar in i föreställningen om en pol definieras direkt som dess motpol.

Efter att ha genomfört den här undersökningen föresvävar det mig att uppdelningen mellan tänkande och kännande möjligen är ett rent önsketänkande.

8.4. Slutord

När man föresatt sig att undersöka hur ord används uppstår direkt frågan hur man då går tillväga. Här får man anta att de teorier man väljer i viss mån avgör både vilka frågor man kan ställa och vilka svar man kan få. Valet att använda både systemisk-funktionell grammatik och verksamhetsanalys i min undersökning har växt fram under arbetets gång. Beskrivningen av de kommunikativa projekten blev möjlig tack vare resultatet av processtypsanalysen, och teorierna kunde därmed befrukta varandra.

Fördelen med att fokusera på processer var att samtliga användningar av verbet *tänka* och substantivet *tanke* kunde studeras i relation till processen, trots att orden tillhör olika ordklasser. Analysen av processernas typtillhörighet gjorde det sedan möjligt att ytterligare ställa användningarna i relation till varandra, inte minst eftersom processtyperna fördelar deltagarnas roller. Valet att inte ta hänsyn till vilka typer av satser processerna förekom i har motiverats av att jag velat undersöka användningarna i förhållande till varandra, snarare än i förhållande till samtalen. Min hypotes har här varit att varje enskild användning bidrar till förståelsen av hur orden *tänka* och *tanke* används, vilket jag också menar att undersökningen stödjer.

Den systemisk-funktionella grammatiken är en komplex språkbeskrivning, vilket teoretiskt är tilltalande men metodiskt svårhanterligt. Eftersom mina frågeställningar rör komplexa ämnen, om språk och tänkande och om den tänkande människan, har jag medvetet valt ut metodverktyg som kan bringa lite reda i komplexiteten. Jag har förklarat användningarna av *tänka* och *tanke* i termer av processer och kommunikativa projekt, vilket inte betyder att den förklaringen är vare sig heltäckande eller generell. Det är snarare ett perspektiv jag lyft fram, förmodligen på bekostnad av andra.

Verksamhetsanalysen gjorde det möjligt att relatera användningarna till samtalen och till de pågående verksamheterna. De kommunikativa projekt som lyfts fram kunde belysa användningarna på ett interaktionellt plan som gällde för alla de tre samtalen. En oväntad effekt blev också att undersökningen av ordanvändningarna kunde belysa framför allt verksamheten rådgivning genom att de faktiskt bidrar till att uppfylla verksamhetens mål.

Flera av de avgänsningar som gjorts för den här undersökningen kan lyftas fram som möjliga vägar att gå vidare. Eftersom radiopsykologsamtalen utgör en så specifik kontext vore en naturlig komplettering att undersöka användningar av orden *tänka* och *tanke* i andra sammanhang. Användningsmönster såväl i fråga om processer som projekt skulle där kunna se annorlunda ut. Det vore också fruktbart att undersöka förekomster av verbet *känna* och substantivet *känsla* med de metoder jag använt i den här undersökningen. En sådan undersökning kunde också kasta ljus över den som här presenterats, just eftersom tänkandet och kännandet ofta är så tydligt åtskilda i våra föreställningar.

Undersökningar av andra verb med tillhörande nominalformer med processen som tolkningsram skulle överlag kunna ge fler insikter om hur ordanvändning kan studeras empiriskt. Dessutom kunde dessa bidra till en teoriutvecklande diskussion inom SFG, genom att ställas i relation exempelvis till företeelser som ideationell grammatisk metafor eller ergativitet. Inom verksamhetsanalys torde vidare studier av enskilda ords användningsmönster kunna bidra till insikter om hur verksamheter etableras språkligt.

Efter genomförd undersökning vill jag hävda att processtypsanalys har relevans även utanför textforskningsområdet, som här i ett sammanhang där ordanvändning står i fokus. Dessutom menar jag att verksamhetsanalys kan bidra till en beskrivning av lexikogrammatik, trots att den är sprungen ur samtalsanalysen där aktiviteter och handlingar, snarare än lexikogrammatik, är studieobjekt. De två teorier och de metodverktyg jag använt har inte bara lyft fram två olika perspektiv utan har också framhävt ett tredje, inom vilket de två undersökningarna belyser varandra. Fler studier av ords användningsmönster i form av processer och kommunikativa projekt skulle kunna belysa frågor om hur meningsskapande går till både generellt och i specifika sammanhang.

Summary

In order to explore the meaning of a word, Wittgenstein (1953) proposed investigations of how it is used. It is, however, far from obvious how to design such investigations and how to interpret the results. Kronqvist (2008) presents a philosophical investigation in this direction where she claims that *love* is what we talk about when we talk about love. The present study is a linguistic investigation of what we talk about when we talk about *thinking*, which is motivated by two overriding interests. The first one concerns the western traditional conception of humans as thinking and rational, the Cartesian *cogito*. More specifically, it concerns the conception of ‘thinking’ as a process separated from other so called mental processes, like for example ‘feeling’. The second interest concerns the complex relation between language and thinking, which traditionally also are separated. This is why the present study investigates uses of the Swedish verb *tänka* and the noun *tanke* (comparable with, but not equivalent to, the English verb *think* and the noun *thought*).

The uses of the words *tänka* and *tanke* in the study are found in three conversations from the radio phone-in program *Radiopsykologen* (“the Radio Psychologist”) in the Swedish public radio. The conversations take place mainly between a psychologist and a caller and concern a specific problem presented by the caller. The choice of these conversations as empirical material is motivated by the frequent uses of *tänka* and *tanke* in them, and by the fact that thinking is a recurrent theme for the participants. The three conversations are related to the wider context of radio production and counseling, but are also regarded as three contexts per se.

In order to describe the uses of the words *tänka* and *tanke*, the conversations are analyzed using methods drawn from systemic-functional linguistics (SFL) (Halliday & Matthiessen 2004, Halliday & Matthiessen 1999) and from activity analysis (*verksamhetsanalys*), a framework developed from conversation

analysis which focuses on situated aspects of language use (Linell 2009b). By using these two theoretical perspectives, the study aims at shedding light on the sense-making that goes on in the conversations. The studies thus provide an empirical exploration of the dynamic and dialogical view of language as proposed by Linell (2009a). In this view, language can be seen in parallel to music, in the sense that humans *do* music, they don't *use* music. In a similar vein, humans don't use, but rather do language to make sense in every actual situation. This view is also reflected in the word *linguaging* which refers to human sense-making as actions and activities.

To describe the uses of the words *tänka* and *tanke* in the conversations, the study focuses on two roles; someone who is thinking and something that is thought. These are called *tänkaren* (*≈the thinker*) and *tanke* (*≈the thought*). In the investigation the interplay between the thinker and the thought provide a tool for explaining the different word uses in the conversations. More specifically, the study has been guided by the following three aims:

- to explore, with the help of systemic-functional process type analysis, the processes in which the words *tänka* and *tanke* are included.
- to explore, with the help of activity analysis, the uses of the words *tänka* and *tanke* in terms of communicative projects.
- to describe, in relation to the two analyses referred to, the emerging interplay between *the thinker* and *the thought*.

All processes containing either the verb *tänka* or the noun *tanke* are investigated, a total 116 processes, and analyzed grammatically with respect to systemic-functional process types and participants. The uses of the words are also analyzed interactionally with respect to communicative projects.

The investigation of the processes containing the verb *tänka* shows that the thinker is construed as the participant *Senser*. The thought, or the content of the thought, is expressed either as the nominal participant *Phenomenon* or as an adverbial circumstance having the function of a *Phenomenon*. Furthermore the thought can be expressed as a projected clause of the quote or report type. This is what Halliday & Matthiessen (2004) call a projection of thought, which is parallel to the verbal projection of speech.

The outcome of the analysis of the mental processes with the verb *tänka* can be formulated as a rather trivial observation; someone is thinking and thereby something is thought. But moving on to the processes containing the noun *tanke* the picture gets more complex. The uses of the noun *tanke* in the conversations enable a more varying use of process types in talking about thinking, not only the mental one. Here, we also find material, verbal and relational

processes in which the noun *tanke* participates. In many of these processes, the origin of the thought, that is the thinker, is participating as well, often expressed as a pronoun. If the thinker and the thought are not participating in the same process, the thinker is always found in the near context and is bound to the thought grammatically in various ways.

The uses of material, verbal and relational processes in addition to mental ones multiply the possible participant roles accessible for the thinker and the thought. For example, as an Actor in a material process the thought can physically *take a grip* of the thinker participating as a Goal. As a Speaker in a verbal process the thinker can *question* the thought participating as a Verbiage, a Receiver or a Target. In a relational process, the thinker as a Carrier can be characterized by the thought participating as an Attribute. Taken together, these processes create a pattern of material, verbal and relational – rather than mental – interplay between the thinker and the thought.

During the conversations, the radio psychologist and the caller cooperate and negotiate the space that is available to the thinker and the thought. This ongoing negotiation is analyzed in terms of three communicative projects (Linell 2009b), as part of the activity analysis. The interaction between the caller and the psychologist is studied in detail, which provides additional aspects on how the words *tänka* and *tanke* are used. The conversations are considered institutional conversations, related to the activities of radio production and counseling, respectively.

The first communicative project aims at separating the thinker and the thought from one another, which makes it possible to talk about their interplay. The communicative project is brought about grammatically by frequent uses of the noun *tanke*. The second communicative project aims at placing the thinker in an inferior position in relation to the thought, which allows for a reformulation of the problem of the caller. This second communicative project is brought about grammatically by assigning participant roles to the thought which makes it superior to the thinker in different ways in the various process types. Finally, the third communicative project aims at turning the inferior position of the thinker to a superior one, thereby suggesting a solution to the problem formulated in the previous project. Grammatically this third communicative project is brought about by assigning participant roles to the thinker which makes him/her superior to the thought in different ways in the various process types.

The three communicative projects described are interdependent, that is the establishment of the first one is a prerequisite for the second one, and the establishment of the second one is a prerequisite for the third one. Critical for a successful outcome of the three projects in relation to the counseling activity is that the caller identifies her- or himself with the thinker. When this happens

the caller gets access to the solution proposed by the radio psychologist – to take, as a thinker, the superior role in the relation to the thought.

In the last chapter, the outcome of the study is related to Harvey Sacks' article *On doing "being ordinary"* (1984). The results of the investigations of the uses of the words *tänka* and *tanke* support an interpretation in which the speakers cooperatively are *doing "being thinking"*. Grammatically the support is shown in the systematic use of material and verbal processes, which leads to a focus on *doing* (rather than on *thinking*) in the interplay between the thinker and the thought. Interactionally the support is shown in the communicative projects in which the thinker is construed more and more as a *doer* as the conversations unfold. The speakers assign the thinker role alternatively to themselves and to each other, with the psychologist frequently assigning the thinker role to the caller. They are in this manner cooperatively construing themselves and each other as thinking persons.

This study provides an alternative to a representational and static view of language where it is separated from thinking and from language use. By focusing on the dialogic and dynamic aspects of human languaging, meaning-making is here described as patterns of word uses, strongly related to each other as well as to the actual context. Combining the notions of process (from systemic-functional grammar) and communicative project (from activity analysis), makes it possible to discover and present these patterns in a way that relates word meaning to situated context rather than to an expected reality.

This study is limited to the use of two Swedish words, *tänka* and *tanke*, as they are used in a particular activity. More research in similar directions is likely to give more insights in human sense-making. Further research which combines SFL and activity analysis has potential to contribute to the theoretical development of each of them as well as to the combined perspective. A first step to take would be to extend this study by looking at the same words in different activity types, and also to look at other words in the same activity type. It should be underlined that the present study is investigating the Swedish language, and that contrastive studies most likely will bring additional insights. It is important to keep asking what we talk about when we talk about, for example, thinking, and this requires more studies of actual conversations.

Litteraturförteckning

- Aijmer, Karin 1997. I think – an English modal particle. I: Swan, Toril & Olaf J. Westvik (eds), *Modality in Germanic languages. Historical and comparative perspectives*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 1–47.
- Almér, Elin 2011. *Att tala om vem man är. En språkvetenskaplig studie av transitivitet, agentivitet och engagemang i unga kvinnors erfarenhetsberättelser*. (Gothenburg Monographs in Linguistics 43.) Göteborg: Department of Philosophy, Linguistics, and Theory of Science, University of Gothenburg.
- Alvesson, Mats & Dan Kärreman 2004. Den språkliga vändningen inom samhällsvetenskapen – metodutmaningar och konsekvenser. I: Allwood, Carl Martin (red.), *Perspektiv på kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur, s. 97–128.
- Andersen, Thomas Hestbæk, Uwe Helm Petersen & Flemming Smedegaard 2001. *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Andersen, Thomas Hestbæk 2003. *Spændinger i sproget. Om leksikogrammatiske metaforer i dansk*. Odense: Syddansk universitet.
- Andersen, Thomas Hestbæk & Flemming Smedegaard 2005. *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Anward, Jan & Bengt Nordberg (red.) 2005. *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Bachtin, Michail 1997 [1979]. Frågan om talgenrer. I: Hættner Aurelius, Eva & Thomas Götselius (red.), *Genreteori*. Lund: Studentlitteratur, s. 203–239.
- Barad, Karen 1996. Meeting the universe halfway. Realism and social constructivism without contradiction. I: Nelson, Lynn Hankinson & Jack Nelson (eds), *Feminism, science and the philosophy of science*. Dordrecht: Kluwer, s. 245–259.

- Bellander, Theres 2010. *Ungdomars dagliga interaktion. En språkvetenskaplig studie av sex gymnasieungdomars bruk av tal, skrift och interaktionsmedier.* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 84.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann 1966. *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge.* London: Penguin.
- Billig, Michael 2008. The language of critical discourse analysis: the case of nominalization. *Discourse & Society* 19:6, s. 783–800.
- Bockgård, Gustav 2004. *Syntax som social resurs. En studie av samkonstruktionssekvensers form och funktion i svenska samtal.* (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 64.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Bockgård, Gustav & Jenny Nilsson (red.) 2011. *Interaktionell dialektologi.* Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax.* Cambridge/Massachusetts: MIT Press.
- Damasio, Antonio R. 1999. *Descartes misstag. Känsla, förnuft och den mänskliga hjärnan.* Stockholm: Natur och kultur.
- Drew, Paul & John Heritage (eds) 1992. *Talk at work. Interaction in institutional settings.* (Studies in interactional sociolinguistics 8.) Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Eggins, Suzanne & Diana Slade 1997. *Analysing Casual Conversation.* London: Cassell.
- Engdahl, Elisabet & Anne-Marie Londen (red.) 2007. *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal.* Lund: Studentlitteratur.
- Gaik, Frank 1992. Radio talk-show therapy and the pragmatics of possible worlds. I: Duranti, Alessandro & Charles Goodwin (eds), *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon.* (Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 11.) Cambridge: Cambridge University Press, s. 271–289.
- Garfinkel, Harold 1967. *Studies in ethnomethodology.* New York: Prentice-Hall.
- Ghadessy, Mohsen (ed.) 1993. *Register analysis. Theory and practice.* (Open linguistics series.) New York: Pinter Publishers.
- Goffman, Erving 1983. The interaction order. *American Sociological Review* 48, s. 1–17.
- Haapamäki, Saara 2002. *Studier i svensk grammatikhistoria.* Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Halliday, Michael A. K. & Ruqaiya Hasan 1976. *Cohesion in English.* London: Longman.

- Halliday, Michael A. K. & Ruqaiya Hasan 1985. *Language, Context, and Text. Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Geelong: Deakin University Press.
- Halliday, Michael A. K. 1998a. On the grammar of pain. *Functions of Language* 5:1, s. 1–32.
- Halliday, Michael A. K. 1998b. Things and relations. Regrammaticising experience as technical knowledge. I: Martin, Jim R. & Robert Veel (eds), *Reading science. Critical and functional perspectives on discourse of science*. London/New York: Routledge, s. 185–235.
- Halliday, Michael A. K. & Christian M.I.M. Matthiessen 1999. *Construing Experience Through Meaning. A Language-Based Approach to Cognition*. London/New York: Continuum.
- Halliday, Michael A. K. & Christian M.I.M. Matthiessen 2004. 3 ed. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold.
- Heritage, John 1997. Conversation Analysis and Institutional Talk. Analysing Data. I: Silverman, David (ed.), *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: Sage, s. 161–182.
- Heritage, John 2008. Conversation Analyses as Social Theory. I: Turner, Bryan S. (ed.), *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford: Blackwell, s. 300–320.
- Hertzberg, Lars 2007. The importance of being thoughtful. I: Moyal-Sharrock, Danièle (ed.), *Perspicuous Presentations: Essays on Wittgenstein's Philosophy of Psychology*. London: Palgrave, s. 50–74.
- Holmberg, Per 2002. *Emotiv betydelse och evaluering i text*. (Nordistica Gothoburgensia 24.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Holmberg, Per & Anna-Malin Karlsson 2006. *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. (Ord och stil 37.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Holmberg, Per & Håkan Jansson 2011. Att rista tid och rum i sten. En registeranalys av Östergötlands runinskrifter. I: Holmberg, Per m.fl. (red.), s. 204–221.
- Holmberg, Per, Anna-Malin Karlsson & Andreas Nord (red.) 2011. *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts.
- Hållsten, Stina 2008. *Ingenjörer skriver. Verksamheter och texter i arbete och utbildning*. (Stockholm studies in Scandinavian philology, N.S., 45.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Karlsson, Anna-Malin 2010. Grammatiska metaforer – språkets sätt att hjälpa oss utveckla kunskap. I: Olofsson, Mikael (red.), *Symposium 2009. Genrer och funktionellt språk i teori och praktik*. Stockholm: Stockholms universitets förlag, s. 143–154.

- Karlsson, Anna-Malin 2011. Texters ideationella grammatik. I: Holmberg, Per m.fl. (red.), s. 21–38.
- Karlsson, Susanna 2006. *Positioneringsfraser i interaktion. Syntax, prosodi och funktion*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 5.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Kronqvist, Camilla 2008. *What we talk about when we talk about love*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Kärkkäinen, Elise 2003. *Epistemic stance in English conversation. A description of its interactional functions, with a focus on 'I think'*. (Pragmatics & beyond, N.S. 115.) Amsterdam: Benjamin.
- Kövecses, Zoltán 2000. *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Labov, William & David Fanshel 1977. *Therapeutic Discourse. Psychotherapy as conversation*. New York: Academic Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson 1999. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Landqvist, Mats 2006. *Förhandlares kommunikativa kompetens*. (Studier från Örebro i svenska språket I.) Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Lascaratou, Chryssoula 2007. *The Language of Pain. Expression or description?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Lassus, Jannika 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors: Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.
- Levý, Jiří 1989 [1967]. Translation as a decision process. I: Chesterman, Andrew (ed.), *Readings in Translation Theory*. Helsingfors: Oy Finn Lectura, s. 37–52.
- Lindholm, Camilla 2003. *Frågor i praktiken. Flerledade frågeturer i läkare-patientsamtal*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 651.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lindström, Anna 1999. *Language as social action. Grammar, prosody, and interaction in Swedish conversation = Språk som social handling. Grammatik, prosodi och interaktion i svenska samtal*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 46.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindström, Jan & Per Linell 2007. Roli å roli. X-och-x som samtalspraktik och grammatisk konstruktion. I: Engdahl, Elisabet m.fl. (red.), s. 19–90.
- Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Linell, Per 2005. *The Written Language Bias in Linguistics. Its nature, origins and transformations*. (Routledge advances in communication and linguistic theory 5.) London/New York: Routledge.

- Linell, Per 2009a. *Rethinking Language, Mind, and World Dialogically. Interactional and Contextual Theories of Human Sense-making.* (Advances in Cultural Psychology: Constructing Human Development.) Charlotte, NC: Information Age Publishing, Inc.
- Linell, Per 2009b (manuskript). Utkommer som: Linell, Per 2011. *Samtalskulturer.* Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Lundgren, Charlotte 2009. *Samarbete genom samtal. En samtalsanalytisk studie av multiprofessionella teamkonferenser inom smärtrehabilitering.* (Linköping studies in arts and science 483.) Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings universitet.
- Magnusson, Ulrika 2011. *Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolår.* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 17.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Martin, Jim R. 1992. *English Text. System and Structure.* Amsterdam: Benjamins.
- Martin, Jim R. 1993. Life as a noun. Arresting the universe in science and humanities. I: Halliday, Michael A. K. & Jim R. Martin (eds), *Writing science. Literacy and discursive power.* London/Washington, D.C.: Falmer, s. 221–267.
- Martin, Jim R. & Robert Veel (eds) 1998. *Reading science. Critical and functional perspectives on discourse of science.* London/New York: Routledge.
- Martin, Jim R. & David Rose 2008. *Genre Relations. Mapping Culture.* London: Equinox.
- Martin, Jim R. 2008. Incongruent and proud; de-vilifying ‘nominalization’. *Discours & Society* 19:6, s. 801–810.
- Milles, Karin 2003. *Kvinnor och män i möte. En samtalsanalytisk studie av interna arbetsmöten.* (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 29.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Mondada, Lorenza 2006. Participants’ online analyses and multimodal practices. Projecting the end of the turn and the closing of the sequence. *Discourse Studies* 8:1, s. 117–129.
- Mäkitalo, Åsa & Roger Säljö 2004. Kategorier i tänkande och samtal – att studera kognition och kommunikation i sociala praktiker. I: Allwood, Carl Martin (red.), *Perspektiv på kvalitativ metod.* Lund: Studentlitteratur, s. 129–154.
- Nationalencyklopedins ordbok* 1995. Göteborg och Höganäs: Språkdata, Göteborgs universitet och Bokförlaget Bra Böcker.

- Nilsson, Jenny 2011. Dialektal anpassning i interaktion. I: Bockgård, Gustav & Jenny Nilsson (red.), *Interaktionell dialektologi*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, s. 223–249.
- Nord, Andreas 2011. Att sälja smärtfritt. En kritisk analys av en reklamannons. I: Holmberg, Per m.fl. (red.), s. 188–203.
- Nordenfors, Mikael 2011. *Skriftspråksutveckling under högstadiet*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 16.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Norrby, Catrin 2004. 2 rev. uppl. *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur.
- Ochs, Elinor 1979. Transcription as theory. I: Ochs, Elinor & B.B. Schieffelin (eds), *Developmental pragmatics*. New York: Academic press, s. 43–72.
- Ottesjö, Cajsa 2007. Önskelistor och sportlov – två kommunikativa projekt i ett informellt flerpersonsamtal. I: Engdahl, Elisabet m.fl. (red.), s. 201–245.
- Persson Thunqvist, Daniel 2003. *Samtal för arbete. Kommunikativa verksamheter i kommunala verksamheter*. (Linköping studies in arts and science 285.) Linköping: Tema Kommunikation, Linköpings universitet.
- Pomerantz, Anita 1984. Agreeing and disagreeing with assessments. I: Atkinson, J. Maxwell & John Heritage (eds), *Structures of social action. Studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University press, s. 57–101.
- Rehnberg, Hanna Sofia 2011. Att skapa en förebild. Transitivitet, ergativitet och berättelsestruktur i två kommunala hjältesagor. I: Holmberg, Per m.fl. (red.), s. 65–81.
- Rönn, Milda 2009. ”Det är inte förrän man gör det som man förstår.” Om kommunikativa hinder vid en teaterskola. (Stockholm studies in Scandinavian philology, N.S., 48.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50:4, s. 696–735.
- Sacks, Harvey 1984. On doing “being ordinary”. I: Atkinson & Heritage (eds), *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 413–429.
- Saeed, John I. 2003. 2 ed. *Semantics*. Oxford: Blackwell.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Sarangi, Srikant & Malcolm Coulthard (eds) 2000. *Discourse and Social Life*. Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction*. (A Primer in Conversation Analysis 1.) Cambridge: Cambridge University Press.

- Segerdahl, Pär 1993. *Language Use. A Philosophical Investigation into the Basic Notions of Pragmatics*. Uppsala: Department of philosophy, Uppsala university.
- Sidnell, Jack 2010. *Conversation Analysis: An Introduction*. (Language in Society 37.) Chichester: Wiley-Blackwell.
- Siljan, Henriette 2011. *Metaforisering, nominalisering og normering. En teoretisk studie av grammatisk metafor og to empiriske undersøkelser av språktrekket i læreboktekster*. Oslo: Universitetet i Oslo, det Humanistiske fakultet.
- Stensig, Jakob 2001. *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Svenskt språkbruk* 2003. *Ordbok över konstruktioner och fraser*. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Säljö, Roger 2000. *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Säljö, Roger 2002. My brain's running slow today – the preference for “things ontologies” in research and everyday discourse on human thinking. *Studies in Philosophy and Education* 21, s. 389–405.
- Sörlin, Marie 2008. *Att ställa till en scen. Verbala konflikter i svensk dramadiolog 1725–2000*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 73.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Tykesson-Bergman, Ingela 2006. *Samtal i butik. Språklig interaktion mellan biträden och kunder*. (Stockholm studies in Scandinavian philology, N.S., 41.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Westman, Maria 2009. *Skriftpraktiker i gymnasieskolan. Bygg- och omvårdnads-elever skriver*. (Stockholm studies in Scandinavian philology, N.S., 49.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Wittgenstein, Ludvig 1992 [1953]. *Filosofiska undersökningar*. Stockholm: Thales.
- Wojahn, Daniel 2011. ”Jag förklarar er nu för äkta makar.” En jämförande analys av den borgerliga svenska vigseltexten och Svenska kyrkans vigseltext. I: Holmberg, Per m.fl. (red.), s. 168–187.
- Vygotsky, Lev 1986 [1934]. *Thought and language*. Cambridge, Mass.: MIT Press, cop.